

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2019-YL-038

XVIII. YÜZYIL ANADOLU AHKÂM DEFTERLERİNE
GÖRE AYDIN SANCAĞI

HAZIRLAYAN
Merve DERYA

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ÇELİK

AYDIN- 2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Merve DERYA tarafından Hazırlanan “XVIII. Yüzyıl Anadolu Ahkâm Defterlerine Göre Aydın Sancağı” başlıklı tez, 28/05/2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Bülent ÇELİK	Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	
Üye: Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN	Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	
Üye: Doç. Dr. Tanju DEMİR	Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun tarih sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdür V.

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

28/05/2019

Merve DERYA

ÖZET

XVIII. YÜZYIL ANADOLU AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE AYDIN SANCAĞI

Merve DERYA

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Bülent ÇELİK

2019, XII + 119sayfa

XVIII. yüzyıla kadar şer'i mahkemelerde görülen davaların kayıtları kadılar tarafından şer'îye sicili adı verilen defterlere tutulmuştur. Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle merkezi otoritenin sarsılmasının ardından halkın şikâyetlerindeki artış Divân-ı Hümâyûn'un işini zorlaştırmış, bu düzensizliğin önüne geçmek adına 1742 yılında mahalli kayıt uygulaması getirilmiş ve ahkâm defterleri oluşturulmuş olup Divân-ı Hümâyûn'da kaydedilen konulara göre 3 guruba ayrılmıştır. Mali konuların kaydedildiği ahkâm-ı maliye bunlardan ilkidir. Halkın şikâyetlerinin kaydedildiği ahkâm-ı şikâyet ve Divân-ı Hümâyûn'da görüşülen mühim konuların kayda geçirildiği ahkâm-ı mühimme diğer iki gurubu oluşturmaktadır.

Bu yeni uygulamayla oluşan ahkâm defterleriyle birlikte her eyaletin kayıtları ayrı tutulmaya başlamış, böylelikle şikâyetlerin takibi kolaylaşmıştır. Bu dönemde oluşturulan ahkâm defterlerinden biride Anadolu ahkâm defterleridir. Anadolu eyaletine ait olan 1, 4, 21, 32 nolu defterler tezimizin temel kaynağını oluşturmaktadır. Defterlerde yer alan kayıtların tasnif edilmesi ile birlikte eşkıyalık, hırsızlık, gasp, kurumlarda yapılan usulsüzlükler, şahsi mülklere müdahale gibi muhtevâların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Sosyal tarih açısından büyük önem arz eden bu defterler sayesinde kayıtların oluşturulduğu dönemdeki toplum yapısı, halkın en çok şikâyet ettikleri konuların neler olduğu, insan ilişkileri ve insanların günlük yaşamları hakkında edinilen bilgiler doğrultusunda Aydın sancağının XVIII. yüzyıldaki genel durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER:Aydın Sancağı, Ahkâm Defteri, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

ACCORDING 18th CENTURY ANATOLIAN VERDICT REGISTERS IN THE AYDIN DISTRICT

Merve DERYA

Master of Science's Thesis, Department of History

Supervisor: Asst. Prof. Bülent ÇELİK

2019, XII + 119 Pages

Records of the cases which were seen in the sharia courts until the 18th century were kept by the kadis (sharia judges) in the books called sharia registry. But following the turbulence in the central authority starting from the second half of the 18th century, the increase in public complaints made the work of the Imperial Council (Divân-ı Hümâyûn) difficult. In order to prevent this disorder, in 1742, the local registry application was introduced, the verdict registers were formed and divided into three groups according to the subjects recorded at the Imperial Council. The book of financial verdict is the first one of these. Other two groups are; complaint verdict, in which the complaints of the public are recorded, and important verdict, in which the important subjects discussed in the Imperial Council are recorded.

Records of each province were kept separately through the verdict registers formed with this new implementation, thus the follow-up of complaints was made easier. Another type of verdict registers (Ahkâm Defteri) formed in this period is the verdict registers of Anatolia. The registers numbered 1, 4, 21, 32 which belong to Anatolian province constitute the main source of our thesis. Upon the classification of registers' records, it is observed that contents are mostly comprised of banditry, theft, usurpation, irregularities in institutions and intervention of personal property.

Thanks to these registers which are of great importance in terms of social history, overall situation of Aydin district in the 18th century was attempted to be revealed, in accordance with the information obtained on the social structure in the period when the records were kept, the mostly complained subjects, human relations and daily lives of the people.

KEYWORDS: Aydin District, Verdict Registers, Ottoman Empire

ÖNSÖZ

XVIII. yüzyılda sarsılan merkezi otorite nedeniyle oluşan yönetsel boşluk neticesinde toplumsal sorunlar had safhaya çıkmış ve önlenemez bu sorun halini almıştır. Halkın bu çalkantılı dönemde yapılan usulsüzlüklerden başıboş halde dolaşan eşkıya gurupları ve yöneticiler tarafından yapılan haksızlıklardan memnun olmadıkları artan şikâyet sayılarından anlaşılmaktadır. Şikâyet sayılarında artışın olayların takibini zorlaştırması neticesinde mahalli sistemle birlikte ahkâm defterlerinin tutulması çözüm olarak görülmüştür.

Bu defterler Divân-ı Hümâyûn'da oluşturulan defterlerdir. Toplumsal açıdan son derece önemli olduğu gibi hukuki açıdan da büyük öneme sahiptir. Bu defterlere kaydedilen şikâyetlerin davaları Divân-ı Hümâyûn'da görüşülüp karara bağlanmış ve 3 farklı konuda tasniflenerek kaydedilmiştir. Bu nedenle oluşturulan bu defterler merkezi yönetim ile taşra arasında hukuki bir bağ niteliğindedir. Osmanlı Devleti'nin toplumsal tarihinin yazılması konusunda birincil kaynaklardan biri olan ahkâm defterleri yerel tarih araştırmalarında da başvurulması gereken önemli kaynaklardandır. Bu nedenle Aydın sancağının XVIII. yüzyılda var olan genel durumunu gün yüzüne çıkarmak adına ahkâm defterleri başvurduğumuz temel kaynaklardan biri olmuştur.

Belirli zaman aralıklarıyla seçilen 1, 4, 21, 32 nolu defterler transkript edilerek muhtevâlarına göre tasniflenmiş ve 6 farklı konu başlığı altında 2. el kaynaklarla desteklenerek tarafımızca yorumlanmış, alt başlıklara ayrılarak detaylı olarak değerlendirilmiştir. Oluşturulan farklı konu başlıkları toplamında 221 adet hüküm yorumlanmış olup konularına göre hüküm sayılarının dağılımı şöyledir; miras meseleleri 22 hüküm, alacak ve borç meseleleri 49 hüküm, sosyal içerikli meseleler 37 hüküm, vakıf meseleleri 36 hüküm, eşkıyalık meseleleri 38 hüküm olup son başlığımız olan toprak meseleleri konusunda ise 39 hüküm değerlendirmeye alınmıştır.

Tez çalışmamın başta belgelerimin transkripsiyon aşaması olmak üzere tüm aşamalarında gösterdiği sabır ve hoş görüden dolayı tez danışmanın sayın hocam Bülent ÇELİK'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca hayatım boyunca maddi manevi desteğini esirgemeyen annem Ayşe ÖZAN'a teşekkür ederim. Tezimin yazım ve hazırlık aşaması boyunca görüş ve önerilerini esirgemeyen arkadaşlarım Mehmed ÖZEN, Metin TETİK, Ali Emre YERDOĞAN ve Bünyamin GEZEN'e de teşekkürü bir borç bilirim. Merve DERYA

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	x
EKLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
1. XVIII. YÜZYIL DA AYDIN SANCAĞININ GENEL DURUMU	4
2. BÖLÜM	11
2. AHKÂM DEFTERLERİNİN OLUŞUMU, MUHTEVÂSİ VE ÇEŞİTLERİ	11
2.1. Ahkâm-ı Mühimme.....	14
2.2. Ahkâm-ı Şikâyet	15
2.3. Ahkâm-ı Maliye.....	16
3. BÖLÜM	17
3. 1, 4, 21, 32 NO'LU ANADOLU AHKÂM DEFTERLERİNDE AYDIN SANCAĞINA AİT HÜKÜMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	17
3.1. Miras Meseleleri	17
3.1.1 Kadınları Konu Edinen Miras Meseleleri.....	18
3.1.2 Mirasa Üçüncü Şahısların Müdahalesi Ve Diğer Meseleler.....	21
3.2. Alacak-Borç Meseleleri	26
3.2.1. Nakdi Alacak Meseleleri	27
3.2.2. Alacaklı Kişinin Ölmesi Nedeniyle Üçüncü Şahsa Geçen Alacak Meseleleri	32
3.2.3. Ayni Alacaklar Hakkındaki Meseleler	34

3.2.4. Gayrimüslimlere Ait Alacak Meseleleri	35
3.2.5. Ortaklıkların Bozulması Sonucu Oluşan Alacak Meseleleri	38
3.2.6. Tımar Ve İltizam Gelirlerinin Ödenmemesi Sonucu Oluşan Alacak Meseleleri.....	40
3.3. Sosyal ve Ekonomik Meseleler.....	40
3.3.1. Vergi Konusunda İdarecilerin Yolsuzlukları İle İlgili Meseleler	42
3.3.2. Doğal Afetler Sonucu Oluşan Mağduriyetler İle İlgili Meseleler	46
3.3.3. Kaçırılan Kadın Ve Çocuklar İle İlgili Meseleler.....	48
3.3.4. Esnaf Meseleleri	49
3.3.5. Şahsi Mülklere Yapılan Müdahaleler Ve Diğer Meseleler.....	51
3.4. Vakıf Meseleleri	54
3.4.1. Vakıflar Arasında Çıkan Anlaşmazlıklar Hakkında Meseleler.....	56
3.4.2. Vakıf Mülklerine Yapılan Haksız Müdahaleler Hakkında Meseleler	59
3.4.3. Vakıf Mülklerinin Kiraya Verilmesi Hakkında Meseleler	65
3.4.4 Vakıf Kurumlarında Yapılan Usulsüzlük Meseleleri	67
3.5. Eşkıyalık Meseleleri	70
3.5.1 Grup Eşkıyalıkları Hakkında Meseleler	72
3.5.2 Aşiretlerin eşkıyalık faaliyetleri hakkında meseleler	78
3.5.3 Ferdi Eşkıyalık Ve Gasp Meseleleri	80
3.5.4 Hırsızlık Meseleleri	83
3.6. Toprak Meseleleri	86
3.6 1 Toprağa Üçüncü Şahısların Müdahalesi Ve Diğer Meseleler	88
3.6.2 Mülk Anlaşmazlıkları İle İlgili Meseleler	99
3.6.3 Tımar Gelirlerinin Engellenmesi İle İlgili Meseleler	100
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	102
5. KAYNAKLAR.....	105
6. EKLER	110
ÖZGEÇMİŞ	119

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1: Anadolu Ahkâm Defterlerinin Kapsadığı Bölgelere Göre Dağılımı.....	14
---	----

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Toprağa devlet eliyle müdahale edildiğine dair evasıt Rebiü'l-ahir H. 1167 / M. Ocak-ğubat 1754 tarihli belge	110
Ek 2. Eşkîyalık faaliyetlerine dair evahir Rebiü'l-ahir H. 1156 / M. Mayıs-Haziran 1743 tarihli belge	119
Ek 3. İki vakıf mütevellisi arasında paylaşılamayan çiftlik gelirlerine ait evail Şaban H. 1167 / M. Mayıs-Haziran 1754 tarihli belge	119
Ek 4. Alacak borç meselelerinde uygulanan rüşvet olaylarına ait evahir Cemaziyelevvel H. 1167 / M. Şubat Mart 1754 tarihli belge.....	119
Ek 5. Esnaf problemlerine ait evail Ramazan H. 1167 / M. Haziran-Temmuz 1754 yılına ait belge.....	110
Ek 6. Kadınların var olan miras haklarının haksız tasarruf edildiğine dair evail Şaban H. 1172 / M. Mart-Nisan 1759 tarihli belge	119

KISALTMALAR DİZİNİ

Age : Adı Geçen Eser

Agt : Adı Geçen Tez

BAO : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bkz : Bakınız

H : Hicri

Hk : Hüküm

M : Miladi

s : Sayfa

Nşr :Neşreden

GİRİŞ

Bir milletin var olduğunun kanıtı olan arşiv, geçmiş ile bugün arasında köprü işlevi görür ve ait olduğu milletin hafızasıdır. Ait olduğu toplumun örf, adet ve sosyal fonksiyonlarını ortaya koyan temel kaynak özelliğine sahip olan arşivcilik, Osmanlı Devleti'nde İlk-Müslüman Türk devletlerinden bu yana var olmuş, Osmanlının büyük bir coğrafya ve nüfusu idare ettiği dönemde işleyen bürokrasi sonucu oluşmuştur.¹ Var olan bu bürokrasi sonucu ortaya çıkan belgelerin muhafazası için gösterilen çaba, konularına ve önem derecelerine bakılmaksızın tasniflenip evrak mahzenlerinde muhafaza edilmesi bu geleneğe verilen önemi bir derecede olsa bize göstermektedir.²

Osmanlı Devleti'nin hafızasını oluşturan bu geleneğin oluşumuna göz atacak olursak; Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ilk başkent görevi gören Bursa'da var olan arşiv Timur tarafından yok edilmiştir. Yaşanan bu olaydan dolayı Fatih Sultan Mehmed'e (1452-1481) kadar olan döneme ait çok fazla arşiv belgesi bulmak mümkün değildir. Fatih döneminde İstanbul'un fethedilmesinden sonra arşiv Yedikule'ye tahliye edilmiş ve burası arşiv binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yedikule'nin ardından arşiv binası At Meydanı'na oradan da sultan III Ahmed'den (1703-1730) sonra padişahların tamamen İstanbul'a yerleşmeleriyle Topkapı Sarayına taşınmıştır. Kanuni'den (1520-1566) itibaren ise belgelerin saklanma şeklinin dosyalama şeklinde olmadığı “defter” serileri şeklide tutulduğu görülmektedir. Bu durum “defter” serilerinin arşivleme geleneğinin ilk yıllarında da kullanılıyor olması olasılığını güçlendirmektedir.

Divân'da alınan kararların mevcut olan maliye, mühimme, ruûs, tahvil gibi defterlere kaydedildiği görülmektedir. Bu defterlerin en küçük parçasından müsvedde olanına kadar hepsi aylık olarak tasniflenip torbalara konmuş üzerine hangi daireye ait olduğu notu düşülerek ihtiyaç olduğunda başvurulmak üzere deri kaplı sandıklara konularak muhafaza edilmek için mahzene gönderilmiştir.³ Eski kayıtlara başvurulması gerektiği durumlarda gerekli yerlerden izin almanın bir zorunluluk olduğu belirtilmiş mahzenden çıkarılan ve gerekli kontrolleri sağlanan belge mahzene geri koyulmuştur. Gün içerisinde işi bitsin bitmesin hiçbir evrak açıkta bırakılmayıp tedbir amaçlı ertesi gün tekrar gerekli kalemlere

¹ Atilla Çetin, (1984), ‘Osmanlı Arşivciliğine Toplu Bir Bakış’, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, Cilt; XXXIII, Sayı:2, s. 53-54.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1988), *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 76-77.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BAO) Rehberi, (2010), Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 108, İstanbul, s. XXIX.

geri getirilmek üzere yerlerine yerleştirilmiştir. Böyle bir tedbirin alınmasındaki en büyük neden farklı sebeplerden dolayı çıkan büyük yangınlardır.⁴

Tezimizin temel kaynağını farklı gömlek numaralarına sahip dönemin arşiv kayıtlarından olan Anadolu ahkâm defterleri oluşturmaktadır. İlk defterimizin fon kodu A.{DVNS.AHKA.d olarak belirtilmiştir. Gömlek nosu 1 ve ebadı 17,5×47,5 dir. Her bir sayfası numaralandırılmış olup tamamı 296 sayfadır. Numaralandırılmış boş sayfalar 1-2, 295-296 olarak belirtilmiştir. Defterin girişinde kayıtların sadrazam Ali Paşa ve Mehmed Ragıp Efendi'nin reisü'l küttaflığı döneminde tutulduğu notu mevcuttur. Defterde yer alan kayıtlar evail Cemaziye'l-ahir sene 1155 - evahir-i Rebiü'l-evvel sene 1156 yıllarına aittir.

Diğer defterimizin gömlek nosu 4 olup ebadı 48×17 dir. Numaralandırılmış sayfa sayısı 293 olup numaralı 1 boş sayfası vardır. Defterde 1 tane mükerrer sayfa bulunmakla birlikte başta ve sonda 2 tane olmak üzere numarasız boş sayfa mevcuttur. Defterde yer alan kayıtlar Ali Paşa ve Mehmed Ragıp Efendi'nin reisü'l küttaflığı döneminde tutulmuştur. Defterde yer alan mevcut kayıtların ait olduğu tarih evahir-i Rebiü'l-evvel sene 1156 - evahir-i Rebiü'l-evvel sene 1157 dir.

3. Defterimizin gömlek nosu 21 dir. Toplam sayfa sayısı 371 olarak belirtilmiş 1 mükerrer sayfa 3 de boş sayfası mevcuttur. Bu defterde mevcut kayıtların tutulduğu dönem reisü'l küttabı Mustafa Paşa'nın naili Abdullah Efendi olarak kaydedilmiş olup kayıtların ait olduğu tarih Evasıt-ı Şevval sene 1166 - Evahir-i Zilhicce sene 1168 dir.

Tezimizin son temel kaynağı olan defterimizin gömlek nosu 32 dir. Defterde mevcut kayıtların tarihleri evahir Muharremü'l-haram sene 1772- evail Muharremü'l-haram sene 1773 yıllarını kapsamakta olup Mehmed Ragıp Paşa'nın sadrazamlığında Mehmed Emin Efendi'nin reisü'l küttaflığında tutulduğu belirtilmiştir.

Çalışmamızda tarihler verilirken hicri yıl/miladi yıl (örn: 1155/1742 şeklinde) verilmiş olup kısaltmalar kullanılmıştır. Kayıtlarda yer alan şahıs adları, mahalle ve köy adları, unvanlar, lakaplar ve cemaat isimleri deftere kaydedildiği şekilde yer verilmiş okunuşundan tam emin olmadığımız isimlerin yanına soru işareti “ ? ” konulmuş, okunması mümkün olmayan kelimeler için üç nokta “...” kullanılmıştır.

⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, (1998), *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul, s. 2.

Tezimizin birinci bölümünde; Aydın sancağının XVIII. yüzyıldaki genel durumu hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Bölgenin eski çağdan bu yana olan tarihi seyri ele alınmış olup ağırlıklı olarak XVII ve XVIII. yüzyıllara değinilmiştir. Ayrıca bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girişı ve kayıtlarda yer alan bölgeye ait demografik yapı hakkında bilgi verilerek bölüme devam edilmiştir. Celâlî isyanları ile birlikte bölgede kentsel nüfusun artması, bu isyanların ortaya çıkardığı Sarıbeyoğlu, Kalenderoğlu gibi eşkıyaların bölgede yarattıkları kargaşa, akabinde ortaya çıkan yönetsel değışiklikler ve muhassıllık ile yönetilen bölgede ortaya çıkan âyanlık ve âyan aileleri bölümün devamında değinilen başlıklardan bazılarıdır.

İkinci bölümde; ahkâm defterlerini oluşum evresi ele alınmış, hangi şartlar doğrultusunda oluştuğu konularına göre ayrıldığı belirtilmiş kısaca tanımları yapılmıştır.

Üçüncü bölümde; Aydın bölgesine ait olduğu tespit edilen şikâyet kayıtları konularına göre tasniflenmiş olup bu bölüm 6 alt başlıktan oluşturulmuştur. Her hüküm ait olduğu başlık altında değlendirilmiştir. Konu bakımında birbirini tamamlayan şikâyetler sentezlenerek bir arada verilmiş, her biri ikinci el kaynaklarla desteklenerek Aydın sancağının XVIII. yüzyılda var olan mevcut durumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

1. XVIII. YÜZYIL DA AYDIN SANCAĞININ GENEL DURUMU

Osmanlı Devleti döneminde Güzelhisar-ı Aydın veya Aydın Güzelhisarı olarak adlandırılan şehrin eski çağlarda ki ismi Tralles'tir. Kesin tarihi belli olmamakla birlikte M.Ö XV – X. yüzyıllar arasında Tral kabilesi tarafından kurulmuş ve Tralles adını almıştır.⁵ Kentin Menderes vadisi üzerinde yer alıyor olması nedeniyle yerleşim ve yaşam düzeyi hızla artmış, İç Anadolu ve kıyı kentleri arasındaki ticari alışverişin sağlandığı önemli bir şehir olarak eski çağlarda ki yerini almıştır.⁶

Bizans döneminde Aydın toprakları Anadolu Patrikliğine bağlı olarak yönetilmiştir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında ise bölgeye Türk akınları artmış İmparator Michael Batı Anadolu'yu korumaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Bunun sonucunda 1280 de Menteşe beyliği kuvvetleri Tralles kentini ele geçirmeyi başarmıştır.⁷ Beylikler döneminde Menteşe beyliğinin idaresinde yer almış olan bu bölge 1309'da Aydınoğlu Mehmed Bey tarafında Menteşe beyliğine son verilmesi sonucu Aydınoğulları idaresine geçmiştir.⁸ XIV. yüzyıl başlarında Aydınoğulları yönetimine geçen bölge '**Havali-i Aydın Eli**' adını almıştır.⁹

'**Aydıneli**' Aydınoğulları beyliğinin kurulduğu topraklara verilen bir isim olup XIV. yüzyılın başlarına kadar aynı isimle anılmaya devam etmiştir. Coğrafi olarak bölgenin sınırlarını çizecek olursak '**Aydıneli**' Çeşme'den Sarayköy'e kadar olan alanı, Küçük menderes vadisinin tamamını, Büyük Menderesinde orta ve aşağı bölgelerini kapsamaktadır.¹⁰ Türklerin hem müstahkem hem de güzel bir şehir olması sebebiyle Güzelhisar adını verdikleri bölge 1390 yılında ilk olarak Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı Devleti topraklarına dahil edilmiştir. Ancak Timur'la 1402 yılında yapılan Ankara savaşında alınan yenilgi sonucu bölge tekrar Aydınoğlu beyliğinin idaresine geçmiştir. Şehir kesin olarak 1426 yılın da II Murad döneminde (1421-1451) Osmanlı Devleti topraklarına

⁵ Arzu Tozduman, (1992), '*Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844)*', İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 1.

⁶ Yurt Ansiklopedisi, (1982), Cilt: II, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, s. 980.

⁷ Yurt Ansiklopedisi, A.g.e., s. 984.

⁸ Mehmed Kaya, (2012), '*Vilayet Hususi İdare Bütçeleri Aydın Vilayeti Örneği 1331 Mali Yılı(1915-16)*', Kömen Yayınları, Konya, s. 7.

⁹ Leman Kısa, (1960), '*Aydın Tarihi*', Coşkun matbaası, Aydın, s. 78.

¹⁰ Tuncay Baykara, (1965-1966), '*XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti*', İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, s. 1.

katılmış ve Liva-i Aydın adı altında Anadolu eyaletine bağlı bir sancak olarak idari taksimatta yerini almıştır.¹¹

Şimdiki adı Aydın olan Güzelhisar, 1451 tarihine ait tahrir defterlerindeki kayıtlara göre 7 mahalleden oluşan bir kasabadır. Halkı tamamen Türk'tür ve 970 kadar nüfusa sahiptir. 1475-1476 yıllarına ait olan diğer arşiv kayıtlarında ise 7 mahalleye sahip olan kasabanın nüfusu 700'e gerilemiş 1529 yılında ise 500'e düşmüştür.¹² Arşiv kayıtlarında 1451-1530 yılları arasında kentte belirgin nüfus azalması görülmektedir. Bunun nedeni yeni yapılacak çalışmalarla aydınlatılabilir.¹³

Osmanlı Devleti Aydın bölgesini Aydınogulları'nın elinden aldıktan sonra diğer ele geçirdikleri bölgelerde yaptıkları ilk iş olan tımar sistemini bu bölgede de uygulamışlar ve bir sancak meydana getirmişlerdir. Ardından Aydınogulları'nın başkenti olan Birgi'nin **(Tire)** yerine Güzelhisar-ı Aydın sancak merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak arşiv kayıtlarından da anlaşıldığı üzere Tire kenti XVI. yüzyıl boyunca sancak yönetiminde daha önemli bir durumdadır.¹⁴

Tire idari bakımdan H. 826'da (M. 1423) Anadolu Beylerbeyliğine bağlı olan Aydın sancağının merkezi olmuş yine aynı dönemde XVII. ve XVIII. yüzyıllarda âyan ve mütesellim gibi yerel güçlerin idaresine geçmiştir. Tahrir defterlerinde rastlanan esnaf çeşitliliği, Ahilik teşkilatının desteğiyle örgütlenen esnafın faaliyet gösterdiği çarşı pazar sayısının fazla olması, ticaret ve imalat mekânlarının çokluğu XVI. yüzyılda Tire'de canlı bir ticaret hayatının varlığına kanıt olarak gösterilebilir. Ticari hayattaki bu canlılık Tire'nin nüfusunu da etkilemiş bu dönemde çok sayıda aile Tire'ye göç ederek yerleşmiştir.¹⁵

XV. ve XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarına göre Aydın sancağının idari yapılanması; Tire, Güzelhisar, Sultanhisar, Arpaz, Bozdoğan, Kestel(**Nazilli**), Yenişehir, Ayasuluğ, İzmir, Çeşme Alaşehir ve Sard kazalarından oluşmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından Aydın sancağının sahil kesimindeki bazı kazalardan yeni bir idari yapılanma oluşturularak Kaptan

¹¹ Tozduman, A.g.t., s. 3.

¹² Feridun Emecen, (1991), 'Aydın' *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: IV, İstanbul, s. 235.

¹³ Bülent Çelik-Tanju Demir, (2012), 'Osmanlı Döneminde Aydın Güzelhisarı (15-18 Yüzyıllar)', *Aydın İli Tarihi*, Aydın Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Özyurt Matbaacılık, Ankara, s. 119.

¹⁴ Çelik-Demir, 'Osmanlı Döneminde Aydın Güzelhisarı (15-18 Yüzyıllar)', s. 119

¹⁵ Zekai Mete, (2012), 'Tire', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXXXI, s. 197.

Paşa eyaletine¹⁶ bağlanmıştır. Sığla adı verilen bu sancağın kazaları ise İzmir, Ayasuluğ(**Selçuk**), Çeşme, Akçaşehir(**Söke**), kazaları ile Menteşe sancağına bağlı Balat ve Çine kazalarından oluşmaktadır.¹⁷

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Aydın sancağı mevcut idari yapılanmasını korumaya devam ederken bazı kazaları da sınırları içerisine dahil etmiştir. XVII. yüzyılda Aydın sancağı Tire, Ayasuluğ, İzmir, Foça, Güzelhisar, Çeşme, Sultanhisar, Kestel, Bozdoğan, Yenişehir, Alaşehir, Birgi, Sard, Köşk, Narlı, Kuşadası, Urla, Keles, Akçaşehir, Seferihisar, Bayrambolu, Bayındır, Karaburun, Nif, Kızılhisar kazalarından oluşmaktadır.¹⁸

XVI. yüzyılın sonlarında kasaba görünümünden kurtulmaya başlayan Aydın Güzelhisarı XVII. yüzyılın başlarında hızla gelişmeye başlamıştır. XVI. yüzyılda mevcut mahalle sayısı 6 ve nüfusu 600'e yakın iken XVII. yüzyılın sonlarında mahalle sayısının 20'ye yükselmesi bu gelişmenin en önemli göstergesidir. Aydın sancağında görülen bu kentsel gelişimin sadece Aydın bölgesi ile sınırlı olmadığını bu dönemde kentsel gelişimin tüm Anadolu'da da hızla etkili olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu kentsel gelişim şehrin kendi nüfus artışıyla değil celâli isyanları nedeniyle köylerden kente yapılan göçün bir sonucudur.¹⁹ XVI. yüzyılın sonlarında itibaren tüm Anadolu'da etkisi görülen celâli isyanları Aydın yöresinde de etkili olmuş Aydınlı Yusuf Paşa ve adamlarının başını çektiği eşkıyalık hareketleri bölgeyi önemli ölçüde etkilemiştir.²⁰

Yusuf Paşa Aydınlı Paşaoğlu Zor Mehmed'in kethüdâsıdır. H. 1013 (M. 1604-1605) yılına ait kaynaklarda Mehmed Paşa Aydın ve Saruhan muhassılı olarak kayıtlara geçmiştir.

¹⁶ Kaptan Paşa Eyaleti:İdari teşkilatlanmayı gösteren listelerde Cezayir-i Bahr-i Sefid veya Kaptan Paşa Eyaleti olarak yer alır. Gelibolu merkezli kurulmuş olup eyalet olarak teşkilatlanması 1533 yılından sonra olmuştur. Kaptan paşa Eyaleti 7 idari birimden oluşmaktadır bunlar; Gelibolu, Eğriboz, Karlı-ili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Sakız ve Cezayir-i Magrib dir. Daha sonra Sakız, Midilli ve Cezayir-i Magrib idari taksimatta gösterilemezken oluşturulan bu idari birime İzmir ve çevresini içine alan Sığla sancağı eklenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, (1993), 'Cezayir-i Bahr-i Sefid', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: VII, s. 500. ; Ayhan Afsin Ünal, (2002), 'XVI ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid', *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12, s. 252-253.

¹⁷ Emecen, A.g.m., s. 236.

¹⁸ Kısa, A.g.e., s. 79.

¹⁹ Abdullah Uğur, (2003), 'Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri', *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, s.49.

²⁰ Tozduman, A.g.t., s. 6.

muhassıllığı döneminde eşkıyalık hareketleriyle mücadele etmiş bu asileri yok etmek için askeri birlikler oluşturmuştur.²¹

Naima, *Naima Tarihi* adlı eserinde Mehmed Paşa'nın sultan huzuruna yazdığı bir mektuptan bahsetmektedir. Mehmed Paşa'nın mektupta 20.000 askerden oluşan bir ordu oluşturduğunu, başkent İstanbul'dan asker ve mühimmat istemediğini, vezirlik rütbesinin kendisine verilmesi halinde celâlî üzerine serdarlığı kabul edeceğini yazmıştır. Mehmed Paşa'ya vezirlik ve seraskerlik emri gönderilmiş olup Bursa'ya teşrifleri istenmiştir. Ancak Mehmed Paşa gönderilen emre cevap vermemekle birlikte ne Bursa'ya gitmiş ne de celâlîler üzerine yürümüştür. Meskeni olan Güzelhisar'da gününü gün etmekle ile meşgul olduğu şeklinde Naima tarafından kayıtlara geçmiştir.²² Kısa bir süre sonra da Aydın'da ölmüştür. Ardından kethüdâsı olan Yusuf Paşa tarafından tüm mal varlığına el konulmuştur. Devletin içte ve dışta birçok sorunla meşgul olması sonucu Yusuf Paşa'ya beylerbeyi rütbesi verilmiş Aydın ve Saruhan sancakları muhassılı olarak atanmıştır. Yine aynı dönemde Kalenderoğlu²³ eşkıyalık hareketlerine hız kazandırmış ve devleti yaşanan isyanlara karşı tedbir almak için zorlamaya başlamıştır. Kalenderoğlu'nun başını çektiği eşkıya gurupları Aydın sancağının içine yayılmış, halkı dolandırmış, köyleri ve kasabaları yakıp yıkmaya başlamıştır. İstanbul tarafından Yusuf Paşa'nın Kalenderoğlu üzerine yürümesi emredilmiş ise de Yusuf Paşa emri yerine getirmemiş aksine Kalenderoğlu'nun yanında yer almıştır. Kalenderoğlu'nun yanında yer alması dolayısıyla muhassıllıktan azledilen Yusuf Paşa köy ve kasabaları soymaya başlamıştır. Yusuf Paşa'nın kuvvetlerinin ne kadar olduğu bilinmemekle beraber Naima, 3.000 veya 4.000 tüfekendâz ve birkaç bin atlıya sahip olduğunu yazmıştır. Dönemin sadrazamı Kuyucu Murad Paşa (1606-1611) Kalenderoğlu'nun eşkıyalık hareketlerinin üstesinden geldikten sonra Üsküdar'da kurduğu otağına davet ettiği Yusuf Paşa'yı boğdurtarak öldürtmüştür.²⁴

Yusuf Paşa isyanının ardından bölgeyi etkileyen benzeri bir kalkışma hareketi de XVIII. yüzyılda ortaya çıkan Sarıbeyoğlu isyanı olup, en az Yusuf Paşa isyanı kadar bölgeyi

²¹ M. Çağatay Uluçay, (1944), *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halk Evi Yayınları, İstanbul, s. 20, 21,22.

²² Naima, *Naima Tarihi*, Cilt: I, Fi-13 Ra-Sene 1281, s. 434, 435

²³ Kalenderoğlu Mehmed: Kaynaklarda Ankara'nın Murtazabad kazasına bağlı Yassıviran köyünde doğduğu belirtilmektedir. Beylerbeyine çavuş olmuş kethüdâ ve mütesellim gibi görevlerde bulunduğu rivayet edilmektedir. 1604 yılında isyan eden Kalenderoğlu'nun isyan hareketlerine başlama sebebi kendisine vaat edilen sancak beyliğinin verilmemesi olarak kaynaklarda belirtilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Mücteba İlgüler, (2001), 'Kalenderoğlu Mehmed', *TürkiyeDiyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi,Cilt: XXIV, s. 256.

²⁴ Uluçay, A.g.e., s. 20, 21,22.

etkilemiştir. Sarıbeyoğlu Mustafa 1735-1739 yılları arasında Batı Anadolu'da faaliyet gösteren eşkıya gurubunun başıdır. Faaliyet merkezi Honaz Denizli'dir. XVIII. yüzyılda yer almış önemli isyancılar arasında gösterilen Sarıbeyoğlu Mustafa'nın faaliyet gösterdiği bölge Mersin'den Balıkesir'e Aydın'dan Akşehir'e kadar olan bölgedir. Böylesine geniş bir bölgede faaliyet gösteren Sarıbeyoğlu Mustafa sadece toplumsal düzeni bozmakla kalmamış İzmir'den Tokat'a giden birçok kervanı da soyarak ticareti de önemli ölçüde engellemiştir.²⁵

Sarıbeyoğlu'nun isyan etmesinin iki nedeni olduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki dönemin Aydın Paşası tarafından uğradığı haksızlık ve hakarettir. Ayrıca paşa Sarıbeyoğlu'nun evini yaktırıp annesi ve kız kardeşine tecavüz etmesi neticesinde Sarıbeyoğlu'nun isyan etmiş olmasıdır. İsyan etmesinin sebebi olarak gösterilen ikinci neden ise 1732 yılında kayda geçilmiş resmi bir belgede beyan edilmiştir. Kayıtlara göre Sarıbeyoğlu köyünden birinin evini basmış, karısını kaçırmış, bir müddet sonra kadını öldürüp halka teşhir etmiştir. Bu belgede Sarıbeyoğlu suçlu sayılmış yakalanma korkusuyla kaçıp eşkıyalığa başladığı belirtilmiştir. XVIII. yüzyılda en büyük Osmanlı eşkıyalarında olan Sarıbeyoğlu 1739 yılında dağda beş adamıyla yakalanmış ve öldürülmüştür.²⁶

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ticareti yavaş yavaş, sanayileşen Avrupa'nın tekeline geçmeye başlamıştır. Artan ticaretin batıya ulaşımını sağlayan en önemli yolları İzmir ve Kuşadası limanları olmuştur. Bu da Aydın bölgesinde gelişmeyi hızlandıran nedenlerden biridir. Aynı dönemde bölgede merkezi Aydın olan çok büyük ve yıkıcı bir deprem yaşanmıştır.²⁷ Depremde birçok ev yerle bir olup oturulamayacak duruma gelirken 3.000'den fazla kişinin enkaz altında kaldığı ve bir o kadar insanında yaralı olarak kurtarıldığı kayıtlara geçmiştir. Ramazan Paşa, Saray İçi ve Hasan Efendi mahalleleri en çok hasar gören mahalleler olarak belirlenmiştir.²⁸ Aydın bu büyük depremden çok fazla etkilenmesine rağmen ticaret yolları üzerinde olması ve artan ticaret hacmi dolayısıyla gerçekleşen göçlerle birlikte gelişimini XVII. yüzyılın sonuna kadar devam ettirmiştir.

1671 yılında Aydın'a gelen Evliya Çelebi bölgede 6.770 ev, 56 cami ve mescid, 200 tabakhane, 70 boyahane, 47 helva imalatçısı, 600 dükkân, 9 han, 40 kahvehane olduğunu

²⁵ Necmi Ülker, (1989), 'Sarıbeyoğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 1, s. 44.

²⁶ M. Yaşar Ertaş, (2007), 'XVIII. yüzyılda Bir Osmanlı Eşkıyası: Sarıbeyoğlu Mustafa', *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri Kitabı I*, Denizli, s. 401-411.

²⁷ Uğur, A.g.m., s. 49.

²⁸ Asaf Gökbil-Hikmet Şölen, (1936), *Aydın İli Tarihi Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar*, Ahmed İhsan Basımevi, Aydın, s. 114.

kaydetmiştir.²⁹ Yine Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eserinde Aydın halkı arasında gayri Müslimlerden ve mezhep ayrılığını vurgulayan unsurlardan bahsedilmediği görülmektedir. Rum nüfusun bölgede yaşamaya başladıkları tarih XVIII. yüzyılın başları olarak belirtilebilir ancak Osman oğlu Nasuh Paşa'nın (H. 1120-M.1708) tarihli vakfiyesinden Rumların han odalarında yaşadıkları kaydedilmiştir. Yani henüz burada yerleşik yaşama geçmemişlerdir. Ermeni ve Yahudilerin bölgeye gelişi ise daha ileriki tarihlere tekabül etmektedir.³⁰

Aydın sancağı Anadolu Eyaleti'nin 17 livasından biri olarak kayıtlara geçmiştir.³¹ XVI. ve XVII. yüzyılın sonlarına kadar aynı idari düzenle yönetilmeye devam eden Aydın sancağı XVII. yüzyılın sonlarında Aydın; Saruhan, Menteşe, İzmir, Alanya ve Afyon'u da içine alan yeni bir idari düzen ile yönetilmeye başlamıştır.³²

İdari yapıdaki bu değişikliği zorunlu kılan temel etken ise Anadolu'da etkili olduğu kadar Aydın sancağını da etkileyen celâli isyanlarıdır. Aydın bölgesinin Osmanlı Devleti topraklarına dahil edilmesinden yaklaşık bir yüzyıl sonra uygulamaya konulan Aydın sancağını da içine alan bu muhassıllık sisteminin tam olarak uygulamaya konulduğu tarih bilinmemekle birlikte XVII. yüzyılın ilk yarısı başlangıç tarihi olarak tahmin edilmektedir.³³

Osmanlı Devleti tarafında muhassıllık³⁴ olarak adlandırılan bu yeni idare şeklinin tanımı; işi devletin mali kaynaklarından gelen vergileri tahsil etmek olan muhassıl adındaki görevliye verilen yetkiden ortaya çıkmıştır. Aydın XVII. yüzyıldan itibaren **“Muhassıl-ı Emval”** veya **“Muhassıl”** adı verilen vezirler ve paşalar tarafından yönetilmiştir. XVIII.

²⁹ Uğur, A.g.m., s. 49.

³⁰ Gökbel-Şölen, A.g.e., s. 120.

³¹ M. Çetin Varlık, (1991), 'Anadolu Eyaleti', *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: III, s. 143.

³² Bülent Çelik-Tanju Demir, (2012), 'Aydın' ve Osmanlı Klasik Dönemde Aydın', *Tarihsel Süreçte Aydın*, Aydın Belediyesi Kültür Yayınları, Aydın, s. 154-155.

³³ Çelik-Demir, 'Osmanlı Döneminde Aydın Güzelhisarı (15-18 Yüzyıllar)', s. 120-121.

³⁴ Muhassıllık; Bir sancağın gelirlerini toplayıp devlet hazinesine zamanında akışını sağlamak için herhangi bir idari amirin iltizamına verilmesi uygulamasına verilen isimdir. Dönemin muhassıllık sahibi olan idari amirlerin topladığı vergilerden devlete ait olan kısmı ödedikten sonra kendi çıkarları için halktan fazla vergi toplayarak bu durumdan faydalanmaya çalışmaları nedeniyle halk için yararlı olmayan bir sistem olarak belirtilebilir. Muhassıl ise vergilerin tahsilinde görev yapan kişiye verilen isimdir. Muhassıllar vergi toplamının haricinde idari vazifelerde de bulunmuşlardır. Klasik dönemde nüfuzlu kişiler haline gelmiş ve yeni bir toplumsal sınıf oluşumunun temellerini atmışlardır. Detaylı bilgi için bkz. Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, (2006), 'Muhassıl', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXXI, s. 18; Bülent Çelik-Tanju Demir, (2010), *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, s. 1. ; Mithad Sertoğlu, (1986), *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul, s. 228.

yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Osmanlı Devleti'nde idari ve mali değişimlere neden olacak olan âyanlığın yükselmesiyle muhassıllık bölgenin ileri gelen ailelerine geçmiştir.³⁵

Bu ileri gelen aileler sahip oldukları mal varlığıyla ve sosyal alandaki saygınlıklarıyla halkı ve idarecileri etkilemişlerdir. Devlet bu ailelerden daha âyanlıkları resmileşmeden bile asker ve zahire temini için birçok kez yardım istemiştir. XVIII. yüzyıl itibarıyla devletin bu ailelerden yardım talebinin artması, onların daha çabuk güçlenmesine, âyan olma isteklerinin artmasına, devlet idaresinde söz sahibi olmak istemelerine ve halka zorba tavırlar sergilemelerine sebep olmuştur.³⁶

Aydın sancağında Şemsipaşazade Abdullah Paşa, Silahtar Mehmed Paşa, Osmanoglu Nasuh paşa, Boynueğri Abdullah Paşa gibi üst düzey kişilerin getirildiği muhassıllık görevi XVIII. yüzyılda yerel âyan ailelerinden Cihanzadeler'e geçecektir.³⁷

Cihanzadeler Aydın ve Koçarlı'da etkili olan bir âyan ailesidir. Kişisel çıkarların ön planda tutulduğu bir aile yapısına sahip olması hem ailenin parçalanmasına neden olmuş hem de halka zarar vermiştir. Ailenin kökeni hakkında iki rivayet bulunmaktadır. Birinci rivayete göre ailesi Türkmen aşiretine mensuptur ve Mazi yöresinden Sobuca'ya gelerek yerleşik hayata geçmişlerdir. İkinci rivayet ise Gediz Nehrinden Bozdoğan çevresine yerleştikleri düşüncesi üzerinedir. Abdülaziz Efendi, Mustafa Ağa ve Cihanzade Hüseyin Bey bu aileye mensup olup Aydın sancağında muhassıllık görevinde bulunmuşlardır.³⁸

XVIII. yüzyılda yerel ve güçlü ailelerin eline geçen muhassıllık yönetimi Osmanlı Devleti'nde oluşan idari ve mali yapılanmaya örnek teşkil edecek niteliktedir. Bu yeni yapılanma aynı zamanda Aydın sancağının XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar ki idari ve tarihi gelişiminin temelini oluşturacaktır.³⁹

³⁵ Çelik-Demir, 'Osmanlı Döneminde Aydın Güzelhisarı (15-18 Yüzyıllar)', s. 121.

³⁶ Yücel Özkaya, (1994), *Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s. 125.

³⁷ Çelik-Demir, 'Aydınogulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Aydın', s. 155.

³⁸ Aysun Sarıbey, (2006), '*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aydın'da Yönetim*', Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın, s. 28-29-30.

³⁹ Çelik- Demir, 'Osmanlı Döneminde Aydın Güzelhisarı (15-18 Yüzyıllar)', s. 17.

2. BÖLÜM

2. AHKÂM DEFTERLERİNİN OLUŞUMU, MUHTEVÂSİ VE ÇEŞİTLERİ

Uzun yıllar geniş bir coğrafyayı hakimiyeti altında tutan Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil ettiği yerlerde yaptığı ilk icraat padişah adına adli meseleleri takip edecek olan kadıyı tayin etmektir. Kadı bakmakla yükümlü olduğu sınırlar içindeki meseleleri şer-i mahkemelerde mevcut kanunlar çerçevesinde çözmeye çalışmış, davası görülen meseleleri şer'îye sicilleri adı verilen defterlere kaydetmiştir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle merkezi otorite zayıflamış, yöneticiler halka uygunsuz muamelelerde bulunmaya başlamış, asayişsizlik artmış halka şer-i mahkemelerde görülen davaların sonuçların memnun olmaz hale gelmiştir. Buna paralel olarak halk şikâyetlerinde artış meydana gelmiş, bu artış neticesinde Osmanlı Devleti'nde hâkim olan **'halkın, Allah'ın padişaha bir emaneti (vedi'atullâh) olduğu'** düşüncesinden yola çıkarak padişah halktan hiçbir ferde zulmedilmesine rızası olmadığını belirtmiş ve kadı tarafından verilen kararın sonucunu beğenmeyen, herhangi bir haksızlığa uğrayan ya da uğradığını düşünen kişilerin davalarını çözüme ulaştırmak adına şikâyetlerini Divân-ı Hümâyûn'a bildirme imkânı vermiştir. Bu sistemin en güzel yanını kişilere verilen bu hakkın hiçbir kurala bağlanmadan ve ayırım gözetmeden tanınmış olması oluşturmaktadır.⁴⁰

Osmanlı Devleti'nde hâkim olan adalet kavramı; halkın dilek ve şikâyetlerini gerektiğinde doğrudan padişaha sunabilmesi, onun emri ile isteklerinin yerine getirilmesi ve haksızlıkların giderilmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu temel anlayış Osmanlı idaresinde bazı kurumlara da geçmiştir. Divân-ı Hümâyûn şikâyet kalemi bu kurumların en başta gelenidir. Adalet ve idare sistemlerinin en iyi şekilde işleminde halkın şikâyetlerinin rolü büyük olmakla birlikte şikâyetin asıl amacı devlet idaresinin yani merkezi sistemin daha iyi uygulanır hale gelmesini sağlamaktır. Bu nedenle Osmanlı Devleti merkez tarafından

⁴⁰ Ramazan Günay, (2013), 'Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevâsî ve Önemi', *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17, s. 14-15.

verilen emirlerin görevliler tarafından tam ve eksiksiz uygulanıp uygulanmadığını halkın şikâyetlerini göz önüne alarak değerlendirmiştir.⁴¹

XVIII. yüzyılda devlet otoritesinin daha da zayıflaması ve şikâyet sayısının artması Divân-ı Hümâyûn'da ki iş yükünü arttırmıştır. Bu iş yükünü hafifletmek, halkın şikâyetlerini çözmek ve devlet otoritesini yeniden sağlamak amacıyla reisü'l-küttâb Ragıp Efendi tarafından mahalli sistemin getirilmesi uygun görülmüştür. 1742 yılından itibaren eyaletlere ait şikâyetleri birbirinden ayırmak amacıyla her bir bölge şikâyetlerini kendi bölgelerine ait defterlere kaydetmiştir. Her bölgenin müstakil olarak oluşturdukları bu defterlere **Ahkâm Defteri** adı verilmiştir.⁴² Ahkâm defteri, Divân-ı Hümâyûn'dan çıkan hükümlerin kaydedildiği defterlere genel olarak verilen bir isim olup bu hükümler, padişah adına hazırlanmasından dolayı ferman adıyla da anılmıştır.⁴³

Hüküm, sözlükte mastar olarak **“iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek; karar vermek”** şeklinde tanımlanmıştır. İsim olarak tanımı ise **“siyasi hâkimiyet, karar ve yargı”** olarak belirtilmiştir. İslami ilimlerin oluşumunun ardından ise mantık, kelam ve fıkıhta değişik şekillerde tanımlanmıştır.⁴⁴ Farklı tanımlamalara sahip olan hükmün çoğulu ahkâmdır. Hüküm verme yetkisi sadece padişahta değil, padişahın yetki verdiği makamlar ve bu makama bağlı dairelere de verilmiştir.⁴⁵

Halkın şikâyetlerini içeren hükümlerin düzenli bir şekilde kaydedildiği ahkâm defterlerinin muhafazaları oldukça önemlidir. Çünkü hazine-i âmire ve defterhane-i âmire de muhafaza edilen bu defterler sonraki dönemler içinde birer müracaat kaynağıdır. Geçmiş zamanlara ait herhangi bir problem yaşandığında bu defterlere müracaat edilmekte ve şikâyet tekrar incelenmektedir.⁴⁶

Anadolu'daki farklı yerleşim birimlerine ait şikâyetleri ve bu şikâyetlere getirilen çözümlerin kayda geçirildiği ahkâm defterleri sosyal tarih açısından son derece önemli kaynak özelliğine sahiptir. Çünkü bu defterlere kaydedilen hükümler vasıtasıyla o dönemde

⁴¹ Gökhan Yılmaz, (2009), *Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul'da Finansal Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 9.

⁴² Günay, A.g.m., s. 16.

⁴³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (2000), T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 42, İstanbul, s. 24.

⁴⁴ İlyas Üzümlü, 'Hüküm', (1998), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XVIII, İstanbul, s. 464.

⁴⁵ Halil Sahillioğlu, (1998), 'Ahkâm Defteri', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: I, İstanbul, s. 551.

⁴⁶ Günay, A.g.m., s. 17.

yaşamış olan insanların hayatlarından haberdar olmak mümkündür. Bu defterler özellikle kişilerin kendi arasındaki anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlıkların sebeplerini tespit etmek için genellemelere gidilebilmesi açısından önemlidir. Yine bu defterlerdeki hükümlere yansıyan müslim ve gayrimüslim arasındaki davalardan veya gayrimüslimlerin kendi aralarındaki davalardan toplumların problemleri görülebildiği gibi, hükümlerin konuları, halkın şahsi ve grup halindeki şikâyetleri ve devlet tarafından bunlara getirilen çözümlere ulaşmak da mümkündür. Söz gelimi; alacak verecek davaları, boşanmadan sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar, mala ve cana kastedilmesi, miras paylaşılırken yaşanan anlaşmazlıklar, ticari anlaşmazlıklar, tımar paylaşımı konusunda karşılaşılan problemler, vakıf, vasilik, vergi ve toprak ile ilgili anlaşmazlıklar gibi pek çok şahsi ve toplumsal şikâyetler bu defterler de yer alan muhtevâlar arasındadır. Hükümler genelde 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yörenin şer'î yetkilisine veya hem şer'î hem örfî yetkilisinin her ikisine birden hitapla hüküm başlamaktadır. İkinci bölümde hükmün asıl konusunu oluşturan şikâyet özetlenmektedir ve getirilen çözüm belirtildikten sonra hüküm 'şer'le görülmek için yazılmıştır', 'ihkak-ı hak olunmak babında', 'emr-i şerifim yazılmıştır', 'mahallinde i'lâm olunmak babında', 'mahallinde şer'le görülmek babında', 'kanun üze amel olunmak babında' ve 'emr-i şerifim yazılmıştır' gibi ifadelerle sona ermektedir.⁴⁷

Ahkâm kayıtlarında, şer'îye sicillerinde olduğu gibi, yer adları, tarafların ve şahitlerin durumu, hükümde geçen mülkleri tarif eden bilgilerle ilgili çok fazla bilgi verilmemektedir. Ayrıca bu kayıtlarda mahalle isimlerine çok fazla yer verilmediği hususu dikkat çekmekle birlikte şikâyetle bulunan kişinin oturmuş olduğu mahalle gibi küçük birimlerin isimlerine de kayıtlarda yer verilmemiştir. Küçük mahalle isimlerinden ziyade daha büyük idari birim olan kaza ve sancakların muhatap alındığı ve bu büyük idari birimlerin isimlerine daha çok yer verildiği söylenebilir. Ahkâm defterlerinde yer alan kayıtlar incelendiğinde taşrada bulunan birinci derece mahkemelerde halledilemeyen meselelerin Divân-ı Hümâyûn'a gönderilip, burada halledilmeye çalışıldığı görülmektedir. Yani halkın şikâyetlerinin hiçbir şekilde çözümsüz bırakılmadığı, Divân-ı Hümâyûn'da görüşülen mesele ile alakalı kararın infazının mutlaka gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir. Yapılan şikâyetlere divânda çözüm bulunduktan sonra bunun infazına yönelik farklı usullerin takip edildiği ve bununla alakalı değişik ifadeler kullanıldığı görülmekle birlikte

⁴⁷ Nadide Şimşir, (2003), 'Ahkâm Defterlerinin Tarihi Kıymeti ve 107 No'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir İle İlgili Hükümler', *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 2, s. 361-362.

bazı durumlarda ise bu hükümler hukuki açıdan alınmış olan kesin karar niteliğine sahiptir.⁴⁸

Doğrudan halkın şikâyetlerinin kayda geçirilmesiyle oluşan ahkâm defterleri toplamda 17 bölgeyi kapsamakla birlikte bölgelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo2.1:Anadolu Ahkâm Defterlerinin Kapsadığı Bölgelere Göre Dağılımı ⁴⁹

Eyalet Defter Adı	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Defter Sayısı
Adana	1742	1878	9
Anadolu	1742	1889	185
Bosna	1742	1867	9
Cezayir ve Rakka	1746	1891	25
Diyarbakır	1742	1875	9
Erzurum	1742	1876	19
Halep	1742	1850	9
İstanbul	1742	1910	26
Karaman	1742	1878	39
Maraş	1742	1877	6
Mora	1716	1840	21
Özi ve Silistre	1742	1877	49
Rumeli	1742	1908	85
Sivas	1742	1908	36
Şam	1742	1908	9
Trabzon	1742	1911	8

Kaynak: Özveri, (2004),

2.1. Ahkâm-ı Mühimme

Divân-ı Hümâyûn'da görüşülen önemli meselelerin kayıtları temize çekildikten sonra görüşülen bu meselelerin özet kayıtlarını kronolojik olarak içeren defterler tutulmuş olup Divân-ı Hümâyûn Sicilleri adı verilen bu kayıtlar içerdikleri çeşitli meselelere göre tasnif edilmişlerdir. Farklı konulardaki hükümlerin kaydedildiği mühimme defterleri bu kayıtlar içerisinde yer alan önemli defterler arasındadır. Divân-ı Hümâyûn'un toplandığı zamanlarda fikir alışverişinde bulunulan siyasi, idari, örfi ve mali kararların kaydını içeren defterlere mühimme defteri adı verilmiştir. Dolayısıyla mühimme defterleri gerek padişahın başkanlığında gerektiği zamanlarda ise sadrazam başkanlığında toplanan divânda çıkan mühim emirlerin kaydedildiği defterler olması sebebiyle birinci ve ikinci derecede öneme

⁴⁸ Günay, A.g.m., s. 20-21-22.

⁴⁹ Cengiz Özveri, (2004), '1813-1834 Tarihlerini kapsayan IV Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Maraş Kadılığına Gönderilen Hükümler', Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, s. 4.

sahip devletin iç ve dış meselelerini içermektedir. Bu nedenden dolayı mühimme defterleri divândan çıkan hükümleri içermeleri sebebiyle hukuk tarihi açısından da önemli araştırma kaynağı niteliğine sahiptir.⁵⁰

Başbakanlık Arşivinde bulunan mühimme defterleri H.961/M.1553-54 tarihinde yani I. Süleyman (Kanuni, 1520-1566) döneminde başlamaktadır. Ancak bu tarihlerden daha öncede kayda geçirilen mühimme defterlerinin olduğu da tespit edilmiştir. Topkapı sarayında bulunan (Koğuşlar 888, 12321) numaralı H.951-52/M.1544-45 ve H.959-960/M.1552-53 tarihli defterler de mühimme defterlerine verilebilecek birer örnektir.⁵¹

2.2. Ahkâm-ı Şikâyet

H.1059 / M.1649 yılından itibaren yeni bir defter tipi düzenlenmeye başlanmış olup bu defterlere şikâyet defteri adı verilmiştir. Bu tarih itibariyle bütün fermanların mühimme defterlerine kaydedilmesi geleneği değişmiştir. Şikâyet defterleri mühimme defterlerinin bir benzeri niteliğinde olup beylikçi kalem tarafından hazırlandığı için ebat, tür ve kayıtların düzeni bakımından mühimme defterlerinin aynısıdır. Her iki defteri de birbirinden ayırt edebilmek için muhtevâ özelliklerine bakılması gerekmektedir. Şikâyet defterlerinde de tıpkı mühimme defterlerinde olduğu gibi sadrazamın ve reisü'l-küttabın isimleri ve kayda geçirildikleri tarihler yer almaktadır. İçerik olarak bakılacak olursa toprak anlaşmazlıkları, dönemin askeri ve mülki idarecilerinin yaptığı haksızlıklar ve bunun yanında kişisel problemler gibi konulara sahip şikâyetler defterin muhtevâsında yer almaktadır. Şikâyet defterlerinde bulunan hükümler dilekçeler üzerine yazılmış emirlerden oluşmaktadır. Yazılan bu hükümler kronolojik olarak defterlere kaydedilmekle birlikte devletin tamamını kapsar özelliktedir.⁵²

Ahkâm-ı şikâyet defterleri Divân-ı Hümâyûn'a ait defterlerdir. Bu defterler XVII. yüzyılda görülmekle birlikte H.1058-1229 (M.1648-1814) yılları arasında tutulmuştur ve tasnife açık 208 defterden ibarettir.⁵³

⁵⁰ Günay, A.g.m., s. 12.-13.

⁵¹ Nahide Erman, (1992), '1971-93 Döneminde Anadolu Ahkâm Defterlerine Göre İzmir', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, s. 7-8.

⁵² Şimşir, A.g.m., s. 359-360.

⁵³ Sahillioğlu, A.g.m., s. 551.

2.3. Ahkâm-ı Maliye

Defterdarlıktan çıkan hükümlerin kaydedildiği defterlere ahkâm-ı maliye adı verilmektedir. Bu kayıtlar defterdarlığa bağlı baş muhasebe, baş mukataa, mevkufat gibi kalemler tarafından hazırlanmaktadır.⁵⁴ Daha önce ahkâm-ı maliye için Rumeli ve Anadolu defterdarlıklarında defter tutulduğu halde XVI. yüzyıl sonlarında itibaren maliye kalemlerinin artması ile her bir kaleme ait ayrı defterler tahsis edilmiştir.⁵⁵ Bu defterler kayıtların en eskilerinden biri olup 1521 senesine aittir. Ahkâm-ı maliye XVIII. yüzyıldan itibaren, yeni kurulan evamir-i maliye kaleminde düzene koyulmaya çalışılmıştır.⁵⁶

⁵⁴ Şimşir, A.g.m., s. 361.

⁵⁵ Sahillioğlu, A.g.m., s. 551.

⁵⁶ Erman, A.g.t., s. 12.

3. BÖLÜM

3. 1, 4, 21, 32 NO'LU ANADOLU AHKÂM DEFTERLERİNDE AYDIN SANCAĞINA AİT HÜKÜMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Adalet kavramı Osmanlı Devleti'ni oluşturan temel yapı taşlarından bir tanesidir. Çok uluslu bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı Devleti'nde hâkim olan *“halkın allahın bir emaneti olduğu”* görüşü ile birlikte hoşgörü ve adalet çerçevesinde bir yönetim anlayışı benimsenmiş, halkın sorunlarına karşı ilgisiz kalınmamıştır. İncelemeye tabi tuttuğumuz Anadolu ahkâm defterleri halkın sorunlarına karşılık devletin bu sorunları çözüme kavuşturma çabasına örnektir. Gerek taşrada gerek Divân-ı Hümayûn'da karara bağlamak adına mahkemeleri görülen bu şikâyetler aşağıda belirtilen 6 başlık altında değerlendirmeye alınmıştır.

3.1. Miras Meseleleri

Miras konusu İslam hukukunda çok büyük öneme sahip olmakla birlikte günümüzde de hala hukuk alanında önemini muhafaza etmeye devam etmektedir. Kişilerin mensup oldukları din, Osmanlı Devleti'nde miras paylaşımında göz önünde bulundurulmuş önemli unsurlardan biridir. Örneğin Müslüman bir ailede kız çocuğu ve erkek çocuğuna düşen miras payı arasındaki fark çok belirgindir. Kız çocuğunun payı erkek çocuğuna verilen hissenin yarısı kadar olmakla birlikte ölen kocasının ardından dul kalan kadının hissesi İslam hukukuna göre evlatlarından çok daha azdır. Yine İslam hukukuna göre ölen kişinin torunları ve çocukları yani mirasçıları var ise merhumun anne ve babası mirastan hak iddia edemedikleri gibi miras paylaşımına dâhil edilmeleri söz konusu değildir. Ancak bakıma muhtaç ve düşkün olmaları durumunda ölen kişinin mirasçılarından nafaka talep etme hakları bulunmaktadır. Tüm bunların yanı sıra Osmanlı Devleti'nin uyguladığı miras hukukunda mecburiyet prensibi vardır yani müris ya da varis olmak kişinin inisiyatifinden çıkarılmış kanunlar ile mecbur kılınmıştır. Bu mecburiyet ile kişi hisselerinin korunması amaçlanmıştır. Günümüz miras hukukunda da bu düzenleme kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. İlk başta mirasın dini farklılıklara göre taksim edildiğinden bahsetmiştik ancak bazı farklı durumlar da söz konusudur. Örneğin bazı gayrimüslimlerin miras paylaşımının yapılması konusunda şer'i mahkemelere başvurdukları görülmektedir. Buradan yola çıkarak

İslam hukukunun uyguladığı miras taksim usulünün birçok farklı din ve mezhepten insan için makul görüldüğünü söylemek mümkündür.⁵⁷

Çalışmamızın bu bölümünde miras konusuna ait tespit ettiğimiz 22 adet kaydı kaynaklarda belirtilen bilgiler doğrultusunda inceleyip XVIII. yüzyılda bölgede var olan miras problemlerini gün yüzüne çıkarmaya çalıştık.

3.1.1 Kadınları konu edinen miras meseleleri

Bu problemlerden ilki büyük kızı Ayşe'nin babası Sadı bin Mustafa bin El-hac İsmail'in vefatı üzerine ırs-ı şerle kendisine ve amcaları Ebubekir, İbrahim ve Ali'ye intikal eden mirasın Ahmed adlı kişi tarafından haksız yere tasarrufunu konu edilen şikâyetir. Miras olarak adı geçen mülkler kayıtlarda; bir tarafında İbrahim Hanı bir tarafında Eşçioglu Hanı bir tarafında Pazar yeri bir tarafında ise İsmail dükkânı bulunan yirmi dört bâb alt kat oda, 13 adet mahzen, bir bâb küçük dükkân, iki kayık ve iki taş değirmen, iki ahır-ı mütemmim, 1.500 kuruş kıymetli mülk, bir bâb kahvehane dükkânı, bir bâb börekçi dükkânı ile Demirci mahallesinde bulunan bir tarafında Sesver(?) mülkü bir tarafında Dizdâr zade Hüseyin Ağa mülkü bir tarafında ise tarik-ı has'a sınırı olan bir bâb alt kat ve bir bâb üst katta bulunan odalar, 200 kuruş değerinde eski mülk ve bir miktar sulu kıtır nar ağacı şeklinde yer almaktadır. Şikâyet “ *sen ki naib-i muma-ileyhsin huzurunda vaki olanların tarafına ve minval-i muharrer takdim eylediklerin bir fiil Rumili kazaskeri Ömer zide ilmihi ilâm eylemekle mucibince amel olunmak için yazılmıştır.*” şeklinde sonlandırılmıştır.⁵⁸ Buradan Rumili kazaskeri Ömer adlı kişiden araya girerek konunun aydınlatılması adına ricacı olduğu sonucuna varılabilir. Kayıt mirasçılardan birinin kadın olması dolayısıyla da ayrı bir öneme sahiptir çünkü kadınların statüsünü belirleyen bir diğer konu miras paylaşımındaki haklarıdır. Bu kayıttan da anlaşılacağı üzere kadınlara miras hakkı tanınmış, miras hakkının ellerinden alınması durumunda da adli mercilere başvurmanın yolu açılmıştır. Ancak şikâyet incelendiğinde Ayşe isimli kadının kayda geçen mülklerden ne derece faydalandığı görülmemektedir. Kadınlar şer'î kanunlara göre erkeğe düşen mirasın yarısı kadar hak alabilmektedirler. 1913 yılında yapılan düzenlemeyle kadın ve erkekte

⁵⁷ İlber Ortaylı, (2010), *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 115-117.

⁵⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 32, s. 194, hk. 571. Detaylı bilgi için bkz; Ek 6

miras eşitliğine gidilmiştir.⁵⁹ Ancak kayıt evail Şaban H. 1172 / M. Mart-Nisan 1759 yıllarına aittir dolayısıyla bu şikâyetle eşit miras paylaşımından bahsedilemeyebilir.

Yine kadın mirasçıları konu edinen diğer şikâyet, evail Recep H. 1155 / M. Eylül 1742 yıllarına aittir. Tire kazası sakinlerinden Mustafa, Emine, Ayşe ve Züleyha isimli kişilerin şikâyetine göre miras kalan mülklerin asıl sahibi olan Solak El-hac Mustafa hayattayken yine Tire sakinlerinden El-hac İsmail oğlu Mehmed'e bir miktar altın vermiş ve verdiği altını geri alamadan vefat etmiştir. Solak El-hac Mustafa'nın vefatıyla bahsedilen meblağdaki altın borcu varisleri olan Mustafa, Emine, Ayşe ve Züleyha'ya intikal etmiştir. Varisler El-hac İsmail oğlu Hacı Mehmed'ten söz konusu borcu talep etmişler ancak Mehmed borcu ödemediğinden şikâyetle bulunmuşlar ve borcun tahsil edilip kendilerine verilmesini talep etmişlerdir.⁶⁰ Söz konusu bu şikâyetle ilgili aynı ay içerisinde kayda geçirilmiş bir şikâyet kaydı daha mevcuttur. Bu kayıt bir önceki şikâyetle de belirtilen solak El-hac Mustafa'nın vefatıyla intikal eden mirasın başka biri tarafından haksız tasarrufu ile ilgilidir. Tire kazası naibine gönderilen şikâyet Tire çevresinde bulunan Darphane mahallesi sakinlerinden olan Solak El-hac Mustafa'nın H. 1150 yılında vefatıyla Ayşe, Rahime, Züleyha, Mehmed, Mustafa, Fatma, Abdullah isimli kişilere intikal eden mülk bahçe ve sair emlakı El-hac Ali'nin hile ile kendine temlik etmesi üzerine adı geçen varisler şikâyetle bulunmuşlardır. El-hac Ali'nin kendisine temlik ettiği mülklerin geri alınıp kendilerine iade edilmesi talep edilmiştir.⁶¹

Miras haklarını almak için yaşları küçük olmaları dolayısıyla kendilerine vasi atanan kadın mirasçıların buluşa ermeleriyle birlikte miras haklarını talep etmeleri ile ilgili de bir hayli kayıt mevcuttur. Afife nam Hatun babası El-hac Ömer öldüğünde 9 aylık olduğu için miras hakkına sahip olamamıştır. Yine Güzelhisar sakinlerinden El-hac Mehmed ve Hasan isimli kişiler Afife Hatun'a vasi tayin edilmiştir. Afife Hatun'un buluşa ermesi ile birlikte vasilerin muhasebesi görülmüş, zimmetlerinde olan babası El-hac Ömer'den intikal eden mallar talep edilmiştir. Adı geçen vasiler "*baban öleli 19 sene oldu*" bahanesiyle vermekten

⁵⁹ Osmanlı Devleti'nde kadının hukuki statüsünü belirleyen etmenlerden biri olan miras meselesi İslam miras hukuku kurallarına göre uygulamıştır. Her türlü mülk ve gayrimenkul malların mirasçılar arası paylaşımın da İslami hukuk göz önüne alınırken miri arazi, vakıflar ve mukataalı vakıfların paylaşımında ise örfi miras hükümleri uygulanmıştır. Detaylı Bilgi İçin bkz. S. Gül Akyılmaz, (2007), 'Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü', *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 1-2, s. 471-502.

⁶⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 38, hk. 147.

⁶¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 45, hk. 178.

kaçındıkları mülkleri geri almak adına Afife Hatun şikâyetinde bulunmuş, babasından intikal eden mülklerin tamamının tahsil edilmesini talep etmiştir.⁶²

Başka bir kayıta yine aynı konu işlenmiş olup farklı olan tek husus vasi tayin edilen kişinin küçük mirasçının ablası olmasıdır. İzmir sakinlerinden Refiye Hatun'a ve kardeşi Fatma'ya babaları Ekmekçi Kara Hüseyin'in vefat etmesi ile İzmir'de bulunan 1 ekmekçi fırını ve dükkân, 2 ahar dükkân ve Ketenci dükkânı, 2 baş beyaz carıye, 60 top keten, 4 kese para bunun yanında emval ve eşya miras olarak intikal etmiştir. Ancak Refiye Hatun o dönemde yaşça küçük olup, mülk hakkı kendisine vasi tayin edilen ablası Fatma'ya verilmiştir. Refiye Hatun buluşa ermekle birlikte mülk hakkını ablası Fatma'dan talep etmiştir. Fatma'nın, mülk hakkını çeşitli bahaneyle devretmemesi nedeniyle Refiye Hatun şikâyetinde bulunmuş ve miras hakkının ablasından tahsil edilmesini istemiştir.⁶³

Yine kadın mirasçılara yapılan usulsüzlükleri konu edinen diğer bir kayıt evahir Zilkade H. 1167 / M. Ağustos-Eylül 1754 yıllarına aittir. İlk olarak mirasçı olan kadınların ve H. 1150 yılında vefat ettiği babalarının ismine kayıta yer verilmediğini belirtmek gerekir. Tire sakinlerinden söz konusu mirasçı iki kız kardeşin şikâyetine göre babalarının vefat etmesinin ardından kendilerine Tire'de bir mülk bağ miras kalmıştır. Ancak o dönemde her iki kız kardeşin de küçük olmaları dolayısıyla yine Tire sakinlerinden İsmail söz konusu mülk bağı fuzuli zapt etmek istemiştir. İki küçük mirasçının buluşa ermesi ve ziraat yapacak yaşa gelmelerinin ardından, İsmail'den babalarından miras kalan fuzuli zapt ettiği bağlarıyla birlikte zapt ettiği evi ve buradan elde ettiği 2 senelik mahsulü talep etmişler bu talebin İsmail tarafından gerçekleştirilmemesi üzerine şikâyetinde bulunmuşlardır.⁶⁴

Miras düşen mülke müdahale sonucu şikâyetinde bulunan kişilerden biri yine bir kadındır. Hasan ve Hatice isimli kişiler mirasçıları olan Fatma'nın ölmesi üzerine kendilerine intikal eden İzmir'de bulunan 2 bâb mülk menzile yapılan müdahalenin kaldırılması için şikâyetinde bulunmuşlardır. Yine İzmir sakinlerinden Hatice isimli kişi H. 1150 yılına binaen söz konusu mülkü zapt ettiğini bildirmiştir. Zapt edilen mülklerin alınması talep edilmiş ve şikâyetinde bulunulmuştur.⁶⁵

⁶² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 186, hk. 800.

⁶³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 50, hk. 162.

⁶⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 348, hk. 1137.

⁶⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 71, hk. 311.

Miras düşen mülklere müdahalenin yanı sıra kadın mirasçılarının zorla yasal yollarla kendilerine intikal eden miras paylarından vazgeçirilmesi de hükümlerde işlenen konulardan biridir. İzmir Cami-i Atik mahallesinden Emine'nin babası Börekçi zade El-hac Osman'ın vefat etmesiyle mirası kendisi ve kardeşleri Mehmed ile Osman'a intikal etmiştir. Kayıtlara göre kardeşleri Mehmed ve Osman da bir süre sonra ölmüştür. Bunların anneleri Ayşe ve Ümmü Gülsüm ile birlikte Mehmed, Kazım ve küçük kız kardeşleri Emine'yi mirastan men etmek adına uğraşmışlar, babası zimmetinde bulunan ve miras olarak intikal eden 980 kuruştan Emine'nin payına düşen 600 kuruş olmakla birlikte bu paydan vazgeçmek zorunda bırakmışlardır. Emine, kocası ve nakibü'l eşraf kaymakamı Mustafa'nın şahitliğinde şikâyetle bulunmuştur.⁶⁶

3.1.2 Mirasa üçüncü şahısların müdahalesi ve diğer meseleler

Miras düşen mülklere müdahale ile ilgili bir başka şikâyet evail Safer H. 1172 / M. Ekim-Kasım 1758 yıllarına aittir. Müdahale eden kişi mirasçının amcası olarak kayıtlara geçmiştir. İzmir sakinlerinden İbrahim H. 1160 yılında ölen babasından intikal eden; İzmir'de bulunan 150 kuruş kıymetli menzil 50 kuruşluk , 20 kuruşluk bir kazgan, 200 kuruşluk zeytin mülkü, 5 senelik zeytin icarı ve 1.000 kuruşluk emval ve eşyaya müdahaleye gerek yok iken İzmir sakinlerinden amcası Mustafa'nın müdahalede bulunması sonucu şikâyetle bulunmuş, kayıtlara geçen söz konusu zapt edilen tüm mülklerin tahsilini talep etmiştir.⁶⁷

Bölgede var olan gayrimüslimler adına da miras konusunda yaşanan anlaşmazlıklara dair kayıtlar da mevcuttur. Serafin isimli papaz babasından kalan mirasa yapılan gereksiz müdahalenin kaldırılması adına şikâyetle bulunmuştur. Serafin'in babası Yanaki, İzmir'de Kordon mahallesinde Ali İstemioğlu sokağında yaşıyorken vefat etmiştir. Vefatının ardından adı geçen adreste malûmü'l-hudûd mülk menzili ile 5 kese nakit para ve sair emval ve eşya ve bunların yanında 1.500 akçesi İzmir'de yaşayan kardeşi Kirkor ve annesi Marta'ya intikal etmiştir. Ardından kız kardeşi, İzmir sakinlerinden Attar Yalioğlu(?) zimmî ile evlilik yapmış bu evliliğin ardın Attar Yalioğlu söz konusu mirası zapt etmiştir. Kaydın devamında Serafin'in bu olayların olduğu dönemde küçük olduğu ve bir manastırda

⁶⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 135, hk. 563.

⁶⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 32, s. 14, hk. 36.

okumakta olduğu belirtilmiştir. Serafin şikâyetinde hisselerin tahsil edilmesi ve kendisine verilmesini talep etmiştir.⁶⁸

Vefat eden kişinin mirasçısının yakınlarda olmaması dolayısıyla yanında bulunan bir miktar parasına ve eşyasına el koyan kişilerin şikâyet edilmesi söz konusu miras olaylarındandır. Moralı Süleyman'ın şikâyeti Moralı Salih isimli kişinin öldüğü sırada mirasçılarının yanında olmaması dolayısıyla vasi olarak para ve eşyalarını zapt eden kişiden söz konusu para ve eşyayı talep etmesi ve alamaması ile ilgilidir. Adı geçen Moralı Salih'in bazı kişilerden bir miktar alacağı vardır. İzmir'de buluna Taş Han'da misafir olduğu bir vakitte ölmüş, mirasçılarının yanında olmaması dolayısıyla İzmir sakinlerinden Seyyid Nebi isimli kişi vesayeten yanında bulunan eşya ve parayı zapt etmiştir. Moralı Süleyman vefat eden Moralı Salih'in kayıtlarda yer alan para ve eşyasının Seyyid Nebi'den tamamen tahsil edilmesini talep etmiş ve şikâyetle bulunmuştur.⁶⁹ Adı geçen eşyanın ne olduğu ya da zapt edilen paranın miktarı hakkında kayıтта herhangi bir bilgi mevcut değıldir.

Birgi'de ortaya çıkan aşağıdaki miras konusu ise şikâyetçi olan kişinin askeri sınıfa mensup olması dolayısıyla diğerklerinden ayrılmaktadır. şikâyetle bulunan kişi Birgi kazası Ödemiş köyü sakinlerinden ve dergâh-ı muâllâ yeniçerilerinden Hacı Hasan'dır. Ölen amcası Molla Hasan'dan kalan Birgi'de bulunan zeytin ağaçlarına Mosula köyü sakinlerinden 3 kişinin müdahalesi söz konusudur. Bunlardan birinin adı kayıtlarda Hatip oğlu Hacı Mehmed olarak belirtilmiş olup diğerk iki kişinin ismi kayıtlara geçmemiştir. “*Biz zeytin ağaçlarını vakfa vermiştik*” diyerek müdahalede bulunan bu kişilerden şikâyetçi olan Hacı Hasan bu kişilerin men' ve def' olunmalarını talep etmiştir.⁷⁰

Evail Rebiü'l-ahir H. 1167 / M. Ocak-şubat 1754 yılında kayda geçirilen bir diğerk şikâyet de miras hakkının engellenmesi adına yapılan hukuksuzluğun giderilmesi talebiyle kayda geçirilmiştir. Abdullah bin Halil 29 yıl önce Sarı Mehmed'ten ev satın almıştır. El-hac Halil'in babası Abdullah mülk tasarrufundayken vefat etmiş olup söz konusu mülk El-hac Halil'e miras olarak intikal etmiştir. Bunun ardından satışı gerçekleştirilen evin eski sahibi Sarı Mehmed'in oğlu Ahmed bir müdahaleye gerek yok iken eve müdahalede

⁶⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 190, hk. 796.

⁶⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 218, hk. 928.

⁷⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 31, hk. 89.

bulunmuş satış işlemlerinde sen ile babanı bir tutmam diyerek mülkü zapt etmiştir. El-hac Halil yapılan bu gereksiz müdahalenin kaldırılması talebinde bulunmuştur.⁷¹

Babasından miras düşen hakkını alamadığı için şikâyetle bulunan Ahmed'in durumu da yukarıda ki örneğe benzer bir kayıttır. Ahmed'in babası Hasan Çavuş, kendisi ile aynı tuz ocağında çalışan İzmir sakinlerinden Moralı Hacı Hüseyin'e emanet olarak 15.000 kuruş vermiştir. Moralı Hacı Hüseyin ihtiyar olması dolayısıyla oğlunu vekil tayin etmiş ve kısa bir süre sonrada vefat etmiştir. H.1160 yılında oğlu İzmir'e gelip İzmir'de sakin babasının mirasçılarında olan Moralı zade Hacı Mustafa'dan kendisine intikal eden miras hakkını talep etmiştir. Ancak söz konusu mirasa İzmir ayanından Ahmed Reşit ve Halil adlı zorbaların müdahalelerinin olduğu ortaya çıkmış ve bunun üzerine Moralı Hacı Hüseyin'in oğlu bu müdahaleyi ortadan kaldırmak adına emr-i şerif almıştır. Adı geçen Moralı zade Hacı Mustafa, ayan ve zorbalar, esnaflar şeyhi nakib, Hacı oğlu Halil, Kâtip oğlu Reşid ve Ahmed denilen kişiler ile birlikte kayıta bahsedilen miras hakkını ödemekten kaçınmışlar, Moralı Hacı Hüseyin'in oğlunu tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine mirasçı olan oğlu çavuş aracılığıyla babasında kendisine intikal eden miras hakkının tahsil edilmesi için şikâyetle bulunmuştur.⁷² Kayıta söz edilen tuz ocağının İzmir bölgesi yakınlarında bulunan Patnos Memlehası olma ihtimali oldukça yüksektir. Ayrıca kayıta miras hakkında müdahalesi bulunan kişilere bakıldığında yöneticilerin ne kadar güçlü oldukları sonucuna varılabilir. Mirasçı olan Moralı Hacı Hüseyin'in oğlunun ismine ise kayıtlarda yer verilmemiştir.

Miras düşen değirmene başkaları tarafından müdahale edilmesi bu konuya verilebilecek diğer bir örnektir. Seyyid Hacı Mehmed, Molla Abdullah, Hüseyin, Şerife Fatma isimli kişiler Ortakçı kazası çevresinde bulunan Kuyucak nahiyesine bağlı Kızılcaburun isimli köyde bulunan büyük anneleri Ayşe Hatun'a ait olan ve vefat etmesi üzerine kendilerine miras olarak geçen değirmene dayılarının müdahalede bulunması üzerine şikâyetle bulunmuşlardır. Büyük anneleri Ayşe Hatun hayattayken değirmeni kızı yani anneleri Ayşe Hatun'a bırakmıştır. Ayşe Hatun bu değirmeni 10 yıl işletmiş ve bir süre sonrada vefat etmiş bunun üzerine değirmen ırs-ı şerle Seyyid Hacı Mehmed, Molla Abdullah, Hüseyin, Şerife Fatma'ya intikal etmiştir. Adı geçen mirasçılar tarafından da 8 yıl işletilen değirmen toplamda 18 yıl böyle işletilmeye devam etmiştir. Ancak daha sonra dayıları Ali adlı kişi değirmene müdahale emiş ve zimmetine geçirmek istemiştir bu durum 5-6 kez mahkemeye taşınmıştır. Şikâyetin devamında 5-6 kez mahkemeye taşınan bu olay

⁷¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 133, hk. 438.

⁷² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 88, hk. 287.

sonucunda kardeşlerden Molla Abdullah'ın 21 gün hapis yattığı ve tehdide uğradığı belirtilmiştir. Ayrıca dayıları değirmene ait hüccet ve fetvâlarına aykırı olarak el koymuş ve değirmeni zimmetine geçirmedeği sürece Molla Abdullah'ın hapisten çıkamayacağını söylemiştir. Adı geçen vereseler de dayılarının gasp ettiği gallenin alı verilmesi talebinde bulunmuşlardır.⁷³

Paylaşılamayan miras parası üzerine çıkan anlaşmazlığın konu edildiği evasıt Recep H. 1156 / M. Ağustos-Eylül 1743 tarihli kayıt bir diğer örnektir. Mevlana Mustafa'nın babası El-hac Hüseyin hayattayken malının 1/3'ini 250 kuruş eksik olacak şekilde şahitler huzurunda kendisine vasiyet etmiş ardında bu durumdan vazgeçmiş ve kısa bir süre sonrada vefat etmiştir. Vasiyeti gereği bu duruma herhangi bir müdahaleye gerek yok iken aynı mahalle sakinlerinden Cundi El-hac Yusuf'un yaptırdığı medrese ve cami evkafı mütevellîsi Es-seyyid Mustafa ortaya çıkarak vefat eden El-hac Hüseyin *“malının 1/3'ünü ölmeden önce bize vasiyet etti”* diyerek müdahalede bulunmakla birlikte hala mütevellîsi olduğu medrese ve caminin yandığını belirterek tamir eyle diye baskıda bulunmuş ve rencide etmiştir. Bu durum karşısında Es-seyyid Mustafa müdahalenin kaldırılması adına emr-i şerif rica etmiştir.⁷⁴

Bu örnekte yukarıdaki kayıtlarla bağlantılı olup yine Mevlana El-hac Mustafa'nın şikâyetidir. Yukarıdaki kaydın bir benzeri olup mirasın 1/3'ünün mirasçılar arasında paylaşılmasından doğan problemlere örnektir. Bu anlaşmazlık Mustafa bin El-hac Hüseyin'in varisleri olan karısı Refiye Hatun onun babası El-hac Hüseyin ve annesi diğer Refiye Hatun, küçük oğlu Hüseyin, küçük kızları Havva arasında geçmektedir.⁷⁵

El-hac Mustafa'nın bir diğer şikâyeti babası El-hac Hüseyin'in ölümü üzerine mirasçılarının haklarını kendi malından vermesi üzerine mirasçılarının bunla da yetinmeyip El-hac Mustafa'nın işlerine müdahale etmeye başlamalarıyla ilgilidir. El-hac Hüseyin'in vefat etmesi üzerine oğlu El-hac Mustafa daha merhumun henüz emval ve eşyasını tahsil etmemişken El-hac Hüseyin'in mirasçıları haklarını oğlu El-hac Mustafa'dan talep etmiş El-hac Mustafa da mirasçılara hisselerini kendi emval ve eşyasından teslim etmiştir. Teslim edilen bu pay varislere yeterli gelmemiş bu nedenle El-hac Mustafa'nın işlerine müdahale etmeye başlamışlardır. El-hac Mustafa bunun üzerine şikâyetinde bulunmuş askeri kassam marifetiyle vasilere verilecek paranın tahsil olunması için emr-i şerif rica etmiştir. Kaydın

⁷³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 126, hk, 416.

⁷⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 125, hk. 503.

⁷⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 125, hk. 512.

sonunda devletin taksimin askeri kassam Ömer tarafından yapılmasını uygun gördüğü belirtilmiştir.⁷⁶

Kayıtlara göz attığımızda miras paylaşımında yaşanan bir diğer sorunun mirasçısı olmadığı halde bazı kişilerin mirasta hak iddia etmeleri ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Isparta sakinlerinden olup Güzelhisar’da oturan Havva isimli kadının oğlu İbrahim’in vefat etmesi üzerine mirası kendisi ve amcaoğulları Hüseyin, Mehmed ve sair akrabalarına intikal etmiştir. Söz konusu miras, mirasçılar arasında sorunsuz taksim edilmiş ve hepsi hakkını eksiksiz almış olmasına rağmen miras hissesine kadir olmayan, aile dışından bazı kimselerin pay talep etmeleri neticesinde Havva Hatun bu kişilerin engellenmesi adına şikâyetle bulunmuştur.⁷⁷ Mirasta hak iddia eden bu kişilerin kimler olduğu kayıtlarda belirtilmemiştir.

Şahsın ölmesi durumunda çocuklarının olmaması dolayısıyla çıkan bir anlaşmazlık evahir Recep H. 1155 / M. Eylül 1742 yılında kayda geçirilmiştir. Mustafa, Hasan ve İbrahim isimli kişilere Ömer Ağa isimli kişi tarafından Şahnalı kazasına tabi Sorohman(?) çiftliği isimli malûmü’l-hudûd mülkûn tasarruf hakkı verilmiştir. Adı geçen kardeşler Ömer Ağa’nın rızası ile verilen temessük mucibince adı geçen mülkte ziraat yaparken, kardeşleri İbrahim vefat etmiş olup, çocuğu olmaması dolayısıyla hissesi kardeşlerine intikal etmiştir. Ancak bu mülkü kardeşlerin tasarrufuna tahsis eden Ömer ağa buna itiraz etmiş “*ben tasarruf hakkını kardeşiniz İbrahim’e verdim*” diyerek mülke el koymuştur. Bu durum karşısında Mustafa ve Hasan isimli kardeşler çiftlik mülkûnün kendilerine ait olduğunu ispatlamak adına hükmü hümayun rica etmişlerdir.⁷⁸

Ölen kişinin vekilinin şahsın mirasına el koyması ve bunun üzerine yapılan şikâyet miras meselelerine verilebilecek bir diğer örnektir. Hassa silahşörlerinden Ali Paşa zade Ahmed babası Ali Paşa’nın annesi Ayşe Hanım’ın ölmesi üzerine kendine vekil tayin ettiği kardeşi Mustafa Bey’in mirasının bir kısmını fuzuli zapt etmesi ve hakkı olan payı göndermemesi üzerine şikâyetle bulunmuştur. Ölen kişinin mirası olan 10.700 kuruş vereseleri arasında taksim ettirilmiş olup hayattayken vasiyeti üzerine belirtilen meblağın 1/3 olan 3.700 kuruşu hayır işlerine harcanmak üzere ayrılmıştır. Ancak vekil tayin edilen Mustafa Bey hayır işlerine ayrılan parayı ve Ahmed’in payını zapt etmiş olup bir akçe dahi kendisine göndermemiştir. Şikâyetin devamında tüm para ve şahsın miras payı zimmetindeyken Mustafa Bey’in vefat ettiği, zimmetinde olan paranın ise karısı Hatice

⁷⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 230, hk. 985.

⁷⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 368, hk. 1205.

⁷⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 70, hk. 296.

Hanım ve oğulları Mahmud ve İsmail'den talep edildiği belirtilmiştir. Şikâyet Mustafa Bey'in şahsın vekili olduğunun karısı Hatice hanıma bildirildiği bunun yanında zapt edilen 3.500 kuruş ve Ahmed'in hissesinin şahsın mal varlığından tahsil edilmesi talebiyle sonlandırılmıştır.⁷⁹

Miras olaylarında resmi görevlilerin yaptıkları yolsuzlukları da kayıtlar doğrulamaktadır. Evahir Muharrem H. 1157 / M. Şubat-Mart 1744 yıllarına ait Ali ve kardeşleri Ahmed, diğer Ahmed ve iki kız kardeşlerinin şikâyeti bu duruma örnektir. Ümerâ-i derya mütekaaitlerinden babaları merhum Mustafa Paşa'nın vasileri olarak kardeşler arasında herhangi bir sorun yok iken İzmir naibi ve askeri kassamı tarafından resm-i kısmet almak için Mustafa Paşa'nın terekesi varisler arasında kanuna aykırı olarak taksim edilmiştir. Bunun ardından gelen emr-i şerif gereğince tayin olunan mübaşir marifetiyle vefat eden kişinin terekesi bir daha varislere paylaştırılmış, mirasçılardan naib ve kassam tarafından tekrar resm-i kısmet talep edilmiştir. Kardeşler rencide edildiklerini belirterek bu gerekçeyle şikâyetle bulunmuşlardır.⁸⁰

Kayıtlarda da görülüyor ki Osmanlı Devleti miras konularında bir hayli titiz davranmış, ölen kişiden kalan toprak veya mülklerden varislerin eşit derecede faydalanabilmesi için gerekli tedbirleri almıştır. Bu tedbirlere en önemli örnek tereke defterleridir. Tereke uygulaması XV. yüzyıl sonları itibarıyla başlamış olup Cumhuriyet dönemine kadar uzanmaktadır. Bu defterlerde ölen kişinin borçlarının, mal varlığının ve varislerinin prosedüre uygun ve dengeli bir şekilde ele alınması Osmanlı Devleti'nin bu işleyişe ne kadar önem verdiğini göstermektedir.⁸¹

3.2. Alacak-Borç Meseleleri

Borç terimi günlük hayatta sıkça görülen bir unsur olmakla birlikte birden fazla farklı sözlük anlamına da sahiptir. *Borç terimi*; en geniş anlamıyla bir ya da birden fazla kişi arasında gerçekleşen ve kişileri birbirileri üzerinde edimde bulunmakta görevli kılan hukuki mana taşıyan bir terimdir. Borç terimini daha dar çerçevede tanımlamak gerekir ise; bir

⁷⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 79, hk. 340.

⁸⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, 230, hk. 986.

⁸¹ Fatih Coşkun Ertaş, Bülent Şişman, (2013), 'XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı'da Tereke Uygulaması ve Muhasebe-Sosyo-Ekonomik Yapıya ve Miras Hukukuna Etkileri', *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: IV, s. 200-201.

kişinin diğer kişiye karşı yerine getirmesi gereken yükümlülükleri gerçekleştirmemesi olarak tanımlamak mümkündür.⁸²

3.2.1 Nakdi alacak meseleleri

Muhtevâları bakımında farklılık gösteren bölgeye ait birçok alacak ihtilafları ile ilgili kayıt mevcut olmakla birlikte bunlardan ilki söz konusu alacağın para olduğu olayları aktaran şikâyetlerdir. Evahir Cemaziye'l-Ahir H. 1155 / M. Ağustos 1742 yılında İzmir sakinlerinden Sakallı zade Mustafa'nın şikâyeti bu muhtevâyâ sahip kayıtlara ilk örnektir. Borcunun ödenmesi talebiyle kayda geçirilen şikâyetle, borçlu kişiler malûmü'l-esami kimseler olarak belirtilmiş olup söz konusu borcun meblağı için herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁸³ Benzeri bir kayıt evasıt Rebiü'l-evvel H. 1167 / M. Aralık-Ocak 1753-1754 yıllarında kayda geçirilmiştir. Tarhala sakinlerinden Hacı İbrahim yine Tarhala da vaki Sermerci Osman Beşe isimli kişiden aldığı 425 kuruşluk malın gelirine kimsenin müdahalesine gerek yok iken Osman'ın zevce-i Nazire adlı kişinin "*malın yarısı benimdir*" diyerek müdahalede bulunması sonucu şikâyetle bulunmuştur. Şikâyetin devamında adı geçen kadının H. 1160 senesinde de şikâyetçi olan Süleyman'ın yörede bulunan ehl-i örfün desteğiyle 500 kuruşunu gasp ettiği de belirtilmiştir.⁸⁴

Alacağın para olduğu bir diğer borç ihtilaflı Güzelhisar naibi Seyit Mustafa'ya yazılmıştır. İsmail isimli kişi Antalya kazasına tabi Taşkesili köyünden Ebubekir ve Antalya kazasından Martı Mehmed isimli kişilerden borcunu alamaması sonucu şikâyetle bulunmuştur. Alacaklı olan İsmail söz konusu kişilere H. 1155 yılında borç verdiğini, defalarca talep etmesine karşılık borçlarını ödemediklerini belirtmekle birlikte davanın görülmesi ve borcunun tahsil edilmesini talep etmiştir. Borçlunun ödemesi gereken miktar hakkında net bir rakam olmamakla birlikte bu meblağ malûmü'l miktar kuruş olarak kayıtlarda belirtilmiştir.⁸⁵

Dergâh-ı muallâ gediklilerinden Mehmed'in şikâyeti ise Anadolu Yörügân mukataası mutasarrıfı olan Mustafa'dan H. 1155 yılında vermiş olduğu 4.400 kuruşu geri alamaması ile ilgilidir. Kayıta borçlunun ödemesi gereken "*miktarı bugün yarın öderim*" diyerek ertelediği belirtilmiş olup tayin olunan mübaşir marifetiyle kendisinden tahsil

⁸² M. Akif Aydın, (1999), 'Borç', *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt: VI, s. 285.

⁸³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 29, hk. 109.

⁸⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, 146, hk. 475.

⁸⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 121, hk. 532.

edilmesi için emr-i şerif verildiği kaydedilmiştir. Şikâyetin devamında ise hazine-i amire de var olan muhasebe defterlerine bakıldığında Anadolu mukataasının H. 1155 yılında malikâne mutasarrıfları tarafından Mustafa'ya ikram edildiğini resmi kayıtlarla belirtilmiştir.⁸⁶

Bir diğer kayıt şikâyetinde bulunan kişilerin askeri zümreye ait olması dolayısıyla diğer kayıtlardan ayrılmaktadır. Askeri zümreden İbrahim, Hasan, Hacı İbrahim ve ismi kayıtlarda zikr edilmemiş İzmir kazasına tabi 4 dergâh-ı ââ yeniçerisinin şikâyetine göre kendilerine herhangi bir müdahale gerekmediği halde yine İzmir sakinlerinden serdar vekili Uzun İsmail H. 1155 yılında 1.000 kuruşlarını alıp geri ödemeyip kendi zimmetinde tutması üzerine şikâyetinde bulunmuşlar, söz konusu meblağın tahsil edilmesini talep etmişlerdir.⁸⁷

Yine askeri zümreye ait hassa silahşörlerinden Hacı Mustafa mutasarrıf olduğu zeâmet reâyâlarından konargöçer Yörügân taifesinden Çerkez ve Himmet isimli kişilerden H. 1160 yılında verdiği 1.087 kuruşu talep etmesine karşın geri alamadığı için şikâyetinde bulunmuştur. Kayıta borçluların belirtilen meblağdaki borcu ödememek için çeşitli bahaneler ileri sürdükleri belirtilmiş olup Hacı Mustafa'nın hakkı olan 1.087 kuruşun tamamen tahsil olunmasına karar verilmiştir.⁸⁸

Alacak ihtilaflarına dair bir diğer örnek kayıt evahir Recep H. 1167 / Nisan-Mayıs 1754 yıllarına aittir. Aydın sancağı Karacasu kazası sakinlerinden harameyn-i şerifeyn reâyâsına tabi Süleyman isimli kişi Karacasu sakinlerinden olan Kara Mahmud'tan H. 1159 yılından beri 226(?) kuruş borcunu tahsil edememesi üzerine şikâyetinde bulunmuştur. Kaydın devamında alacaklı olan Süleyman'ın borcunu defalarca talep ettiği ve borçlu Kara Mahmud'un zorbalık ve hainlik sevdasında olduğu belirtilmiştir. Yine kayıta belirtildiği üzere borçlunun zimmetinde olan 226(?) kuruşun kendisinden tamamen tahsil edilmesine karar verilmiştir.⁸⁹

Yenişehir, Aydın kadısı Mevlana Süleyman'a gönderilmiş bir diğer hüküm Karacasu'da sakin bütün ulemâ ve süleha, eimme, zabitan, âyan, eşraf, tüccar ve ihtiyarların Porlu oğlu El-hac İbrahim'e hasımları tarafında yapılan kötülükleri bildirmesi ile ilgilidir. El-hac İbrahim'in hasımları olarak isimleri kayıtlarda yer alan Karacasu'dan Osman,

⁸⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 7, hk. 15.

⁸⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 11, hk. 31.

⁸⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 127, hk. 419.

⁸⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 232, hk. 753.

Süleyman ve Ali adlı kişiler rüşvet ile kendi taraflarına çektikleri kadıdan aldıkları hüccet içeriğinde isimleri şahit olarak geçen Süleyman ve Abdülaziz'in şahitliğiyle İbrahim'den haksız yere aldıkları 143 kuruşu geri vermedikleri gibi, türlü kötülüklerde bulunduklarını İstanbul'a bildiren İbrahim, parasının tahsil edilmesini talep etmiştir.⁹⁰

İzmir sakinlerinden Ali isimli kişinin şikâyeti ise yine İzmir kazası sakinlerinden KurdHasan'dan 370 kuruş olan alacağını tahsil edememesi ile ilgilidir. İzmir sakinlerinden Ali, borcunu defalarca talep etmiş ancak tahsil edemeyince şikâyetinde bulunmuştur. Davasının emr-i şerif ile mübaşir tayin edilen ancak ismi kayıtlara geçirilmemiş olan sadrazam ağası marifetiyle görülmesini ve borcunu vermekte taallül eden Kurd Hasan'dan hakkının bi't-tamam tahsil edilmesini talep etmiştir.⁹¹

H. 1150 yılında İbrahim isimli kişi Birgi kazası Ödemiş köyü sakinlerinden Veli Beşe oğlu Mustafa kefilliğinde verdiği 2.900 kuruş alacak hakkını tahsil edememesi nedeniyle şikâyetinde bulunmuştur. Ödenmekte taallül edilen borcun ismi kayıtlarda yer almayan ve mübaşir tayin edilen sadrazam ağası tarafından şerle görülüp tamamen tahsil edilmesine karar verilmiştir.⁹² Kayıtta borçlunun isminin yer almadığı görülmekle birlikte sadece borcun Veli Beşe oğlu Mustafa kefaletinde verildiği belirtilmiştir.

Yukarıda yer verdiğimiz hükümlerden farklı olarak alacağı borçtan fazlasını talep eden alacaklıların olduğunu da kayıtlarda görmekteyiz. İzmir kazası sakinlerinden Derviş oğlu Ahmed adına kayıtlarda yer verilmemiş bir kişiden borç olarak aldığı 1.100 kuruş üzerine devir ve ifra parası adıyla herhangi bir meblağ eklenmemesi şartıyla yılda 225 kuruş ödemeye borcunu kapatmıştır. Ancak borcu bitmesine karşılık alacaklı kişi tarafından devr-i şer-i murâbaha adıyla kendisinden para talep edilmesi nedeniyle şikâyetinde bulunmuştur.⁹³ İzmir sakinlerinden Atami isimli gayrimüslim ise Nikafos adlı kişiden aldığı 1500 kuruş akçeyi tamamını ve faizini dahi ödemişken Nikafos'un yeterli görmeyip yine mal ve murabaha talep etmesi üzerine şikâyetinde bulunması konuya verilebilecek diğer bir örnektir.⁹⁴

⁹⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 176, hk. 566. Detaylı bilgi için bkz; Ek 4

⁹¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 28, hk. 116.

⁹² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 29, hk. 120.

⁹³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 124, hk. 545.

⁹⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 296, hk. 970.

El-hac Bekir ise İzmir sakinlerinden Bekir Efendi isimli kişiden alacağı olan 350 kuruşun 103 kuruşunu almış geri kalan 247 kuruşun zimmetinde kalması sonucu şikâyetle bulunmuş, vermekte taallül ettiği 247 kuruşun tamamının tahsil edilmesini talep etmiştir.⁹⁵

Abdi adında bir kişinin şikâyeti sonucu gönderilen hükümde bölgede bulunan Yörük ağası Kara Mustafa ile yaşadığı ihtilaf anlatılmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki bölgede bir Yörük ağasının var olması önemli bir husustur. Abdi H. 1150 yılında Yörük ağası Kara Mustafa'ya 2.000 kuruş borç vermiş defalarca adam gönderip borcunu talep etmiş ancak tahsil edemediği için şikâyetle bulunmuştur. Yörük ağası Kara Mustafa'nın borcunun iptalini istediği kayıtlarda belirtilmekle birlikte Abdi tarafından davanın Aydın muhassılı tarafından şerle görülmesi ve söz konusu alacağın tamamen tahsil edilmesi talep edilmiştir.⁹⁶

Gelibolu sakinlerinden Mehmed isimli kişi de diğer kayıtlarda görüldüğü gibi borcunu tahsil edememesi sonucu şikâyetle bulunmuştur. Zimmetinde 165 kuruş borcu olup ödemeyen Yakup'un borcunu *"bugün yarın öderim"* diyerek ertelemesi üzerine alacaklı Mehmed Yakup'un İzmir'e firar ettiğini belirterek zimmetinde olan 165 kuruş hakkın tamamen tahsil edilip kendisine verilmesini talep etmiştir.⁹⁷

Kayıtlarda kişiler arası borç ihtilafları yaşandığı gibi kişi ve kurumlar arasında da borç ihtilaflarının yaşandığı görülmektedir. Özellikle bölgede bulunan vakıflarla kişiler arasındaki anlaşmazlıklar buna örnek verilebilir. Söz konusu kayıt kişinin vakfın nükûduna olan borcuyla ilgilidir. Kayıtlarda ismi belirtilmemiş vakfın mütevellisi olan Ömer Efendi'nin şikâyetine göre vakfın nükûduyla kimsenin alakası yok iken Kuşadası sakinlerinden bir kişinin H. 1150 yılında vakfın nakit parasından 310 kuruş aldığını, geri vermediğini belirtmiş ve vakıf adına kayıtlara geçen 310 kuruşun tamamen tahsil edilmesini talep etmiştir.⁹⁸

Evahir Cemaziye'l-ahir H.1156 / M. Temmuz-Ağustos 1743 yılında kaydedilmiş bir diğer hüküm diğerlerinden çok farklı olarak paranın aile arasında da alacak mevzularına konu olduğu gösteren karı koca arasında var olan bir alacak meselesi ile ilgilidir. İzmir mahallâtından Kasap Hızır mahallesinden El-hac Mustafa İstanbul'a gönderdiği arzuhalde

⁹⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 45, hk. 195.

⁹⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 128, hk. 526.

⁹⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 240, hk. 1035.

⁹⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 218, hk. 927.

yine Kasap Hızır mahallesinden zevce-i Ayşe Hatun'un sahip olduğu mülk arsa üzerine kendi malıyla bir bina yaptığı bunun için 850 kuruş harcadığını belirtmiştir. Karısından bu parayı talep etmiş ancak Ayşe Hatun türlü bahaneyle ödemekte taallül etmiş olmakla birlikte İzmir sakinlerinden Şamlı oğlu Ahmed, Balıkçı oğlu ve Hacı İbrahim isimli kişileri de yanına alarak davasına dahil etmiştir. Borcunu tahsil edemeyen El-hac Mustafa zevce-i Ayşe Hatun'u şikâyet etmiştir.⁹⁹

Alacak ihtilaflarına bir diğer farklı örnek şikâyetinde bulunan kişinin azad edilmiş köle olmasıdır. Mehmed isimli kişi İzmir sakinlerinden Serdengeçti Ağa İbni Hacı Mustafa'nın daha önce kölesiyken özgürlüğünü ispatlayıp azad edilince ticaret yapmaya başlamıştır. Söz konusu Hacı Mustafa'ya ve kimseye borcu, kefaleti ve herhangi bir vereceği yokken Hacı Mustafa Mehmed'in ticaret yaparak kazandığı nakit para, eşya ve gulâmını (köle) zorla almıştır. Bunun üzerine Mehmed bu durum ile ilgili 5 tane fetevâ-i şerifesin olduğunu belirtmekle birlikte Mustafa'nın zimmetinde bulunan tüm nakit parasının ve kölesinin tahsilini talep etmiştir.¹⁰⁰

Bir diğer şikâyet kaydında kişilerin borçlarını ödememek için rüşvete başvurdukları görülmektedir. İzmir sakinlerinden El-hac Abdullah H. 1160 yılından beri, İzmir sakinlerinden Berber oğlu El-hac Mehmed'ten 3.710 kuruş, ortağı Sabuncu Hacı Mehmed'ten ise 3.230 kuruş alacak hakkı olduğunu belirterek tahsil etmek adına şikâyetinde bulunmuştur. Defalarca talep ettiğini ancak tahsil edemediğini bunun yanında borçluların ödeme yapmamalarının yanı sıra rüşvet uygulamasına gittiklerini şikâyetinde belirtmiştir. Kaydın sonunda tayin olunan mübaşir marifetiyle kişilerin zimmetlerinde sabit olan hakkın tahsiline karar verilmiştir.¹⁰¹

Kefalet verilerek borç alma ya da borçluların kendilerine vekil tayin etme durumlarının bir hayli yaygın olduğu görülmekle birlikte evahir Rebiü'l-ahir H. 1156 / M. Mayıs-Haziran 1743 yılına ait bu kayıta da vekil tayin etme durumu söz konusudur. Molla İsmail Vakıf kazası sakinlerinden Hacı Halil Ağa'ya H. 1150 yılında 117 kuruş borç vermiş olup, Hacı Halil'in ölmesi sonucu zimmetinde kalan borcu oğlu Mustafa ve bazı mirasçılarından talep edip, alamaması üzerine şikâyetinde bulunmuştur. Borcu talep etmesi üzerine oğlu Mustafa ve diğer mirasçıları Mehmed isimli bir kişiyi kendilerine vekil tayin

⁹⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 100, hk. 414.

¹⁰⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 249, hk. 1066.

¹⁰¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 349, hk. 1142.

ettiklerini belirterek borcu ödemekten kaçınmışlardır. 117 kuruş meblağı zimmetlerinde bulunduran vereselerden borcun tamamının tahsil edilmesi talep edilmiştir.¹⁰²

Kişinin borcunu tahsil etmek adına kendisine vekil tayin ettiğini gösteren bir diğer hüküm evail Rebiü'l-ahir H. 1156 / M. Mayıs-Haziran 1743 yıllarına aittir.adlı kişi varoş sakinlerinden 6 kişiye toplam 1.500 kuruş borç vermiştir. Aynı zamanda Kuşadası'nda gümrükçü olan Hasan'a bu 6 kişiye borç verdiği dair temessük vermiş ve kendisine vekil tayin ettiği kayıtlarda belirtilmiştir. Hasan belirtilen 1.500 kuruş borcu alacaklı kişi adına toplamış zimmetinde tutmuştur. Alacaklı kişinin defalarca zimmetinde tuttuğu 1.500 kuruşu talep etmesine karşılık vermekte taallül etmesi üzerine şikâyetle bulunmuş parasının bi't-tamam tahsil edilmesini talep etmiştir.¹⁰³

İzmir kazası naibine ve İzmir voyvodasına yazılan bir diğer şikâyetle söz konusu borç meselesi miras düşen mallarla ilgili olup mirasçının şikâyetidir. Karaburun kazasına tabi Siyamı(?) köyünden Halime Hatun İzmir Cami-i Atik mahallesi sakinlerinden Karaburunlu Hacı Mustafa Sabuncu isimli kişinin ölmesi sonucu mirasçısı olması dolayısıyla mal varlığı Halime Hatun'a intikal etmiştir. Ancak Mustafa Sabuncu'nun öldüğü zamanda kendisinin kariye-i mezburede olması dolayısıyla miras düşen bir bâb mülk sabunhanesine İzmir sakilerinden Moralı Mustafa 2 ferde(?) kahvesine ve 1.000 akçe parasına ise Köse Mustafa Efendi'nin el koyması nedeniyle şikâyetle bulunmuştur. Şikâyetle bulunulan mevzu sadece mülklere el konulması değildir. Merhum Mustafa Sabuncu'nun H. 1150 yılından kayıtlarda isimleri belirtilmeyen 4 kişide kalan alacak hakkının tahsil edilmesi de şikâyetin bir diğer konusunu teşkil etmektedir. Kaydın sonunda Halime Hatun zevce-i Halil'i kendisine vekil eylediğini belirtmiş olup Moralı Mustafa'nın el koyduğu sabunhane Köse Mustafa'nın el koyduğu 2 ferde(?) kahvesi ve vermekte türlü bahaneyle taallül ettikleri 1.000 kuruşun tamamen tahsil edilip kendisine verilmesini talep etmiştir.¹⁰⁴

3.2.2 Alacaklı kişinin ölmesi nedeniyle üçüncü şahsa geçen alacak meseleleri

Borçlunun ölmesi nedeniyle borcun mirasçılardan talep edilmesi ya da alacaklının ölmesi sonucu borç miktarının ırs-i şerle mirasçılara geçmesi ve borcun onlardan talep edilmesi gibi olaylar da kayıtlarda mevcut olan alacak ihtilaflarındandır. Bu tarz olaylara ilk

¹⁰² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 1, hk. 2.

¹⁰³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 21, hk. 85.

¹⁰⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s198, hk. 832.

örnek medine-i İzmir sakinlerinden Osman isimli kişinin şikâyetidir. Yine medine-i İzmir sakinlerinden Osman'ın zimmetinde H. 1150 yılına ait 5.100 kuruş alacak hakkı vardır ancak Osman borcunu ödeyemeden ölmüştür. Kayıtlarda Osman'ın mevcut olan malı ve birikmiş parasının birkaç metelikten fazla etmeyeceği belirtilmiş bu yüzden kayıtlarda var olan meblağ alacaklı Osman tarafında merhumun oğulları Halil ve İsmail'den talep edilmiştir. Osman'ın mirasçıları Halil ve İsmail borcun iptalini istemlerine karşılık borcun kendilerinden tahsil edilmesi ve alacaklı Osman'a teslim edilmesine karar verilmiştir.¹⁰⁵

Aydın muhassılına yazılan bir diğer kayıta ise bir önceki kayıttan farklı olarak ölen kişi alacaklı olan kişidir. El-hac Halife babası Seyyid Abdullah'ın Kuşadası sakinlerinden kayıtlarda sadece baba ismi ve unvanı verilen Hacı Tahir oğlu Hatip'ten H. 1160 senesinden beri 65 kuruş alacağı olduğunu ancak borcunu tahsil edemediğinden öldüğünü belirtmiştir. Bu sebeptendir ki mirasçısı olarak borcun kendisine intikal ettiğini belirterek şeyhülislamdan fetevâ-i şerife aldığını, davanın görülüp borcun tahsil edilmesini talep etmiştir.¹⁰⁶

İstanbul sakinlerinden El-hac Osman'ın şikâyeti de aynı muhtevâyâ sahip olup evail Cemaziye'l-evvel H. 1167 / M. Şubat-Mart 1754 yılına aittir. Peçin kazası Milas kasabası sakinlerinden Abdülaziz bin El-hac Abdülkadir'den H. 1158 yılından beri 550 kuruş alacak hakkını tahsil edemediğinden dolayı şikâyetinde bulunmuştur. Borçlu Abdülaziz'in borcunu ödeyemeden vefat ettiği kayıta ayrıca belirtilmiştir. Bu durum dolayısıyla Osman borcunu Abdülaziz'in kardeşi Mehmed'ten talep etmiş, çeşitli bahaneler nedeniyle yine borcunu alamamış, bunun devamında Mehmed'in kendisine vekil tayin ettiği ve hala Aydın'da bulunduğunu belirterek görüldüğü yerde zimmetinde olan 550 kuruşun kendisinden tamamen tahsil edilmesini talep etmiştir.¹⁰⁷

Medine-i İzmir sakinlerinden Hacı Abdullah'ın şikâyeti ise yine İzmir sakinlerinden Hafız zade El-hac Mehmed isimli kişiye, sabunhanede işlemesi adına 2.500 kuruş verdiği ve tahsil edemediği ile ilgilidir. Sabunhanede işlemesi için para verdiği Mehmed, borcunu hacca gidip geldikten sonra vereceğini belirtmiş ancak hacca vardıktan bir süre sonra Süveys(?) mevkiinde ölmüştür. Kayıtlara geçen borç, merhumun oğulları Mahmud ve Abdullah'tan talep edilmiş ancak onlar da borcun iptalini talep etmekle birlikte, ödemedi bulunmamışlardır. Alacaklı Hacı Abdullah tarafından kişilerin zimmetinde olan 2.500 miktar paranın tamamen tahsil edilip kendisine verilmesi talep edilmiştir. Kaydın devamı

¹⁰⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 63, hk. 262.

¹⁰⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 133, hk. 437.

¹⁰⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 162, hk. 529.

incelendiğinde Mahmud ve Abdullah isimli kişilerin âyan ve mütegalibeye istinaden ve türlü bahaneyle borcun iptalini istedikleri belirtilmiş olup, âyanların bu kişilere destek ve imtiyaz gösterdikleri açıkça görülmektedir.¹⁰⁸

3.2.3 Ayni alacaklar hakkındaki meseleler

Alacak ihtilafları kayıtlarına bakıldığında maddi alacaklar olduğu gibi ayni (mal, ürün) alacaklarda mevcuttur. Ebubekir'in şikâyeti ayni alacağa örnek teşkil etmektedir. Ortakçı kazasındaköy toprağında kaza sakinlerinden Mustafa ile birlikte müşterek olarak bir incir bahçesinin mutasarrıfı olan Ebubekir, ortağı Mustafa'nın kendi payına düşene kanaat etmeyip H. 1150 yılından beri mahsulden kendi payına düşene de el koyması sonucu şikâyetinde bulunmuştur. Kaydın devamında Mustafa'nın kendisine vekil tayin ettiği belirtilmiş olup Ebubekir tarafından Mustafa'nın hissesinden zapt ettiği bahçe mahsulü her ne ise tamamen tahsil edilmesini talep etmiştir.¹⁰⁹

Ulemâ sınıfına mensup Ahmed'in şikâyeti de H. 1150 yılından beri sahip olduğu zeytin ağaçlarının mahsulünü Hamit köyünden Demirci Hacı Ahmed'in alması ile ilgilidir. Ayrıca kayıtta bahsedilen Zeytin tarlasının İzmir kazasında Gökyaka nahiyesinde Teke köyünde olduğu, içinde 100 adet zeytin ağacının var olduğu ve mutasarrıfı olan Ahmed'in buradan 8.000 kuruş kazancı olduğu belirtilmiştir. Alacaklı olan Ahmed mahsulünü yine Demirci Hacı Ahmed'in Hamit köyünde bulunan vereselerinden talep etmiş ancak çeşitli bahane ile vermekte taallül etmeleri üzerine davasına muvâfık emr-i şerif rica etmiştir.¹¹⁰

Ali Bey isimli kişi ise sattığı malın parasını alamadığı ve üstüne bir miktar ürününe de el konulması sonucu mağdur olmuştur. Ali Bey, Nazilli sakinlerinden İçil oğlu Hasan Ağa'ya H. 1166 yılında bir miktar akçeye 260 adet kiremit satmıştır. Hasan Ağa kiremidin satış bedeli olan meblağın bir kısmını vermiş ancak kalan bakiyesini zimmetinde tutmuş üzerine bir de 990 adet kiremidini ahz ve kabz etmiş. Bu durum üzerine Ali Bey kiremidin satış bedelinden zimmetinde kalan malûmü'l miktar akçeyi ve 990 tuğlanın tamamını ya da kıymetinin Hasan Ağa'dan tahsil edilmesini talep etmiştir.¹¹¹

İzmir naibi El-hac Yusuf'a yazılan bir diğer hüküm emanet olarak verilen değerli eşyaların daha sonra bir alacak meselesine dönüşmesiyle ilgilidir. Şikâyetin sahibi İzmir

¹⁰⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 303, hk. 991.

¹⁰⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 23, hk. 81.

¹¹⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 51, hk. 210.

¹¹¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 71, hk. 232.

sakinlerinden Yenicali Hacı Mustafa bin Süleyman H. 1150 yılında gece vakti dükkânın da bulunan 1175 kuruş kıymetli altın ve beyaz akçeyi yine İzmir sakinlerinden Şirinci(?) Es-seyyid Mustafa isimli kişiye verdiğini söylemektedir. Ancak Mustafa'nın bu kıymetli altınları aldığını inkâr etmesi üzerine şikâyetle bulunmuştur. Bunun yanında Müslüman tebaadan Süleyman bin Mustafa, Kara Hasan bin Osman adlı kişilerin şهادetleriyle altınları Mustafa'ya verdiğini ispatlamış ancak adı geçen kişilerin şهادetlerinin makbul olmadığı ve tereddüt meydana geldiğinin belirtilmesi üzerine Hacı Mustafa şikâyetçi olmuş Es-seyyid Mustafa'nın üzerinde ola hüccet-i şer'iyye mucebince aldığı akçenin geri alınmasını talep etmiştir.¹¹²

3.2.4 Gayrimüslimlere ait alacak meseleleri

Bölgede bulunan gayrimüslim nüfusa ait olan alacak ihtilafları da dönemin kayıtlarına yansımıştır. Kayıtlara geçirilen şikâyetlerden anlaşılıyor ki alacak ihtilaflarında Osmanlı tebaası kadar gayrimüslim tebaada bir hayli etkin durumdadır. Bu uzlaşmama durumları sadece aynı tebaaya mensup kişiler arasında değil farklı inanca sahip kişiler arasında da oluşmuştur. Bu kayıtlara farklı açılardan bakılması durumunda Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin sosyal ve ekonomik boyutunu gün yüzüne çıkarmak mümkündür.¹¹³

Evasıt Rebiü'l-ahir H. 1156 yılına ait bu kayıttaşikâyetle bulunan kişi eski Revan alaybeyinin karısı Hanım Hatun dur. Küçük kızı Rabia, müteveffâ İbrahim'in kızı ve kendisi Tokat da acem tüccarlarından Frenki isimli gayrimüslime emaneten verdikleri 4.000 kuruşu Frenki'nin ölmesi üzerine tahsil edememişlerdir. Bunun üzerine Hanım Hatun tarafından şikâyetle bulunulmuştur. Kaydın devamında Frenki isimli tüccarın İmrak isimli kölesinin mirasçıları arasında olması dolayısıyla borcun kendisinden talep edildiği, ancak alacak davası görülürken borçlu Frenki'nin kölesi İmrak merhumun İzmir'de yaşayan büyük oğlu Mülhas'ın yanına firar ettiği ve her ikisinin de İzmir'de olduğu belirtilmiştir. Borcun tamamının tahsil edilmesine karar verilmekle birlikte vermekte taallül etmeleri durumunda davaları görülmek üzere İstanbul'a gönderilmelerine karar verilmiştir.¹¹⁴

¹¹² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 19, hk. 80.

¹¹³ Gökhan Yılmaz, (2009), '*Ahkâm Defterlerin Göre 18. Yüzyılda İstanbul'da Finansal Hayat*', Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.14.

¹¹⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 20, hk. 83.

Tutulan kayıtlarda kişilerin borcunu tahsil edemedikleri gibi borçlular tarafında tehdit edildikleri de görülmektedir. Osmanlı tebaasına mensup gayrimüslim olan İzmirsakinlerinden Martini Vasilaki 10.000 kuruştan fazla borç verdiği İzmir’de yaşayan bazı kişilerden borcunu tahsil edemeyince şikâyetle bulunmuştur. Martini Vasilaki sadece borcunu talep etmekle kalmamış borçlular tarafından tehdit edildiğini de belirterek zorbaların engellenmesini talep etmiştir.¹¹⁵ İzmir sakinlerinden Müsvik’in şikâyeti ise borca kefil bi’l-mâl olarak verilen menzilin üzerine çıkan anlaşmazlık üzerinedir. Müsvik’in karısı yine İzmir sakinlerinden Edborlu adlı gayrimüslimden alınan 2.100 kuruşun ödeneceğine dair kefil bi’l-mâl olarak İzmir’de dört yol ağzı mahalde sahibi olduğu mülkü rehin olarak bırakmıştır. Edborlu söz konusu menzilde 6 yıldır yaşamaktadır. Müsvik zimmetinde olan 1.200 kuruş borcunu ödemesi karşılığında menzili geri istemesine karşılık Edborlu mülkü vermemiş “*senin kefil olduğun kişinin borcuna takas ederim*” demesi üzerine Müsvik adlı gayrimüslim şikâyetle bulunmuştur.¹¹⁶

İzmir sakinlerinden Arsalum oğlu isimli Yahudi’nin şikâyeti ise, El-hac İsmail adlı kişinin ortağı tarafından haksızlığa uğraması sonucu haksız yere mallarına el koyması ile ilgilidir. Arsalum oğlu benim için kimseye akçe sarf et diye emretmeyip ve üzerinde herhangi bir borç bulunmazken El-hac İsmail adlı kişi ortaya çıkıp Şem-i asel mukataasını Sitanoğlu Yahudi ile ortaklaşa işlettiklerini iddia etmiş ve mukataanın Sitanoğlu tarafından zapt edildiğini belirtmiştir. Sitanoğlu’nun mukataayı zapt etmesi nedeniyle El-hac İsmail, alması gereken 27 aylık masrafını alamamış bu sebeple Arsalum’un mallarına haksız yere el koymuştur. Arsalum tarafından mallarına yapılan haksız müdahalenin ortadan kaldırılması talep edilmiştir.¹¹⁷

Diğer bir kayıt Araka isimli gayrimüslime aittir. İstanbul’da keresteci taifesinden olan Araka, İstanbul’dan kereste almış ve İzmir’e götürmüştür. Yine İzmir sakinlerinden keresteci taifesinden Esmaci(?) ve Pedros Malkon isimli gayrimüslimlere H.1150 yılında 300 kuruşluk mal satmış, malları alan keresteci gayrimüslim taifesi Araka’ya sadece 10 kuruşluk bir ödeme yapmış ve zimmetlerinde kalan 290 kuruşu ise ödememişlerdir. Bu durum karşısında İstanbul’a adam gönderip borcunu istetmesine karşılık borçluların “*akçe*

¹¹⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d, 21, s. 190, hk. 609.

¹¹⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d, 21, s. 200, hk. 645.

¹¹⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 219, hk. 931.

vermeyiz malını geri alsın” demesi üzerine şikâyetle bulunmuş zimmetlerinde kalan akçenin tahsil edilmesi talebinde bulunmuştur.¹¹⁸

İzmir naibine ve İzmir voyvodasına yazılan döneme ait diğer bir kayıt alacaklının Müslüman borçlunun ise gayrimüslim olması dolayısıyla farklılık göstermektedir. El-hac Mustafa İzmir’de bulunan pembe mukataasını 2 şer paraya yine İzmir sakinlerinden Mirkail(?) isimli Yahudi’nin tahsiline tayin etmiştir. Ancak H. 1156 yılından bu yana Mirkail(?) den 40 bin para ve 1.500 kuruş alacağı olduğu gerekçesiyle Mirkail(?) hesabının görülmesi ve tahsiline tayin edilen mukataanın alı verilmesi talep edilmiştir.¹¹⁹ Aynı tarihte El-hac Mustafa aynı mağduriyetinin benzerini bir şikâyetle yinelemiştir. Alacağın tahsil edilip tarafına alı verilmesi için vekil tayin ettiği İzmir sakilerinden Seyyid Osman Mirkail isimli Yahudi ile ağız birliği yaparak söz konusu mukataadan H. 1156 yılında zimmetinde olan akçeyi vermeyip 9 kese akçe gösterip gerisini ödeyememiştir. El-hac Mustafa zimmetinde kalan paranın tamamen tahsil edilmesi talebiyle şikâyetle bulunmuştur.¹²⁰

Solomon isimli Yahudi’nin Güzelhisar kazası sakinlerinde Yörük Ağası Mustafa Ağa ile olan anlaşmazlığı evahir Recep H. 1555 / M. Eylül 1742 yılı kayıtlarına yansımıştır. Solomon H. 1143 yılından bu yana Mustafa Ağa’dan borcunu talep ettiği ve çeşitli bahaneler ileri sürmesi üzerine borcunu tahsil edemediği için şikâyetle bulunmuş borcunun bi’t-tamam tahsil edilip kendisine verilmesini talep etmiştir. Söz konusu borç miktarı hakkında herhangi bir bilgi mevcut olmayıp malûmü’l miktar borç olarak kayıtlara geçmiştir.¹²¹

Evahir Muharrem H. 1156 / M. Şubat-Mart 1743 tarihli bir diğer kayıt yine gayrimüslimler arasındaki bir ihtilafı konu edinmektedir. Yanu(?) isimli zımmî İzmir sakinlerinden Gerin(?) adlı zımmîye vermiş olduğu 10.266 kuruş borcu H. 1150 yılından beri tahsil edemediği için şikâyetle bulunmuştur. Ayrıca kayıtta Gerin(?) isimli zımmînin borç zimmetinde iken firar ettiği bunun ardından İzmir’de sakin diğer ortakları firar eden zımmînin İzmir’de mevcut olan mal varlığı ve eşyalarını kendi aralarında taksim etikleri, her birine %70 kuruş düştüğü belirtilmiştir. Alacaklı Yanu’nun bu esnada diyar-ı aharda olması nedeniyle Gerin’den(?) payını alamaması ve borcunu talep edememesi dolayısıyla

¹¹⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 97, hk. 406.

¹¹⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 207, hk. 867.

¹²⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 207, hk. 868.

¹²¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 62, hk. 256.

fırar eden Gerin(?) isimli zımmînin zimmetinde kalan parasının zımmînin eşyalarını aralarında taksim eden mezburlardan tahsil edilmesini talep etmiştir.¹²²

İzmir kazası naibine ve voyvodasına yazılan diğer bir şikâyet de yine bir gayrimüslime aittir. Hamadir isimli zımmî, İzmir sakinlerinden balmumu tedarikçisi El-hac İsmail'e H. 1150 yılında verdiği 865 kuruşu İsmail'in türlü bahaneyle ödememesi üzerine davanın şerle görülüp 865 kuruşun tahsil edilmesi için şikâyetinde bulunmuştur.¹²³ Mıgırdıç isimli zımmî ise yine kendisi gibi gayrimüslim tebaaya mensup Bali isimli zımmîye H. 1160 yılında verdiği 1.500 kuruşu tahsil edememesi üzerine şikâyetinde bulunmuştur. Ayrıca Mıgırdıç'ın borcunu defalarca talep ettiği ancak Bali nam zımmînin çeşitli bahaneyle ödemekte taallül ettiği belirtilmiştir. Kaydın devamında Mıgırdıç emr-i şerif ile mübaşir tayin edilen ancak kayıtlarda ismi geçmeyen sadrazam ağası tarafından 1.500 kuruş alacağının tamamen tahsil edilmesini talep etmiştir.¹²⁴

Yine bölgede yaşayan iki gayrimüslimden alacaklı olan Somson(?), Yakov isimli zımmîye verdiği borcu türlü bahaneyle ödememesi nedeniyle şikâyetçi olup davanın çavuş mübaşeretiyle görülüp borcun tamamen tahsil edilmesini talep etmiştir.¹²⁵

3.2.5 Ortaklıkların bozulması sonucu oluşan alacak meseleleri

Ortaklık, şeriklik diğer adıyla müşâreke birden fazla kişi arasında kurulan ortaklık anlamında kullanılan İslam hukuku terimidir. İslam da ortaklıklar genel olarak mal ortaklığı, iş ortaklığı ve kredi ortaklığı üzerine oluşturulmaktadır. **Mal ortaklığında;** kişiler zimmetlerinde var olan mallarını sermaye olarak kullandıkları gibi yapılan iş sonucu kazanılan kar paylaşıyorlarken, **İş ortaklığında ise;** sermaye olarak herhangi bir mal ya da para kullanılmaz. Kişilerin mesleklerini ortaya koymalarıyla oluşturulan bir ortaklık türüdür. Kazanılan kar yine ortaklar arasında bölüştürülür. **Kredi ortaklıklarında ise;** diğerlerinden farklı olarak kişiler ödünç paralarla ortaklık kurarlar.¹²⁶

XVIII. yüzyıl ahkâm kayıtlarında bölgeye ait ortaklıkların bozulması sonucu oluşan alacak ihtilafları üzerine bir hayli kayıt mevcuttur. Bu kayıtlardan ilkinde anlaşmazlık yaşanan mevzu yapılan işten alınan faizin paylaşılabilmesi üzerinedir. İzmir sakinlerinden

¹²² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 225, hk. 956.

¹²³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 254, hk. 1082.

¹²⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 137, hk. 450.

¹²⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 337, hk. 1100.

¹²⁶ Hamdi Döndüren, (1994), 'Müşareke', Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi, İstanbul, Cilt: VI, s. 101.

Emine Hatun babası El-hac Süleyman'ın İzmir sakilerinden Osman Ağa ile birlikte kişi başı 2.000 kuruş koyarak ortak bir sabunhane işletmesi açtıklarını ve bu işten hasıl olan faizi aralarında paylaşacaklarını belirtmiştir. Babası El-hac Süleyman'ın vefat etmesi üzerine söz konusu ortaklık ve ortaklıktan alınacak pay, kızı Emine Hatun'a intikal etmiş ancak Osman Ağa'nın El-hac Süleyman'ın mirasçısı olan kızı Emine Hatun'a 2.000 kuruş alacağının sadece 800 kuruşunu verip kalan 1.200 kuruşunu zimmetinde bulundurması üzerine Emine Hatun şikâyetinde bulunmuştur. Şikâyet kaydında Emine Hatun'un alacağı 1.200 kuruşu Osman Ağa'nın oğulları İsmail Efendi ve Halil Ağa'dan da talep ettiği ancak iptal talebinde bulundukları, bunun yanında borcu ödemeye niyetlerinin olmadığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Emine Hatun, borçlu kişinin zimmetinde kalan borcunun tamamen tahsil edilip kendisine verilmesini talep etmiştir.¹²⁷

Tire sakinleri arasında cereyan eden ve Aydın muhassılı ile Tire kadısına yazılan bir diğer şikâyet, var olan ortaklığın alacak meselesi nedeniyle bozulması ile ilgilidir. Mehmed Beşe isimli kişi H. 1140 yılında Tire sakinlerinden Hoca oğlu El-hac Mehmed ile ticarete ortak olmuştur. Bunun ardından Mehmed Beşe söz konusu ortaklık sonucu kurulan şirketin zimmetinde 3 kese akçe alacak hakkı olduğunu belirtmiştir. Yine Tire sakinlerinden Hoca oğlu El-hac Mehmed, Hacı Hüseyin ve Salih oğlu El-hac Mehmed isimli kişilerin kimileri davacı kimileri şahit olmuş türlü bahane ile borcu ödememeleri dolayısıyla Mehmed Beşe şikâyetinde bulunmuştur.¹²⁸

Kişilerden birinin vefat etmesi üzerine bozulan ortaklık sonucu ortaya çıkan alacak ihtilafını konu edinen diğer bir kayıt evasıt Cemaziye'l-evvel H. 1167 / M. Şubat-Mart 1754 yılına aittir. Edirne sakinlerinden Seyyid Mehmed ile kız kardeşleri Şerife Fatma ve Şerife Ayşe'nin şikâyeti babaları Seyyid İbrahim'in vefat etmesi üzerine babalarının El-hac Ömer ve El-hac Musa ile ortaklıktan mirasçıları olarak kendilerine düşen payı alamamaları üzerinedir. Seyyid İbrahim kayıtlara göre El-hac Ömer'e El-hac Musa ile şirket-i inan yani elde edilecek kârı aralarında paylaşmak üzere sermaye ortaklığı kurmuştur. Ancak bu ortaklık devam ederken vefat etmesi üzerine var olan emvâl ve eşya çocuklarına intikal etmiş olup, ancak çocukların o dönemde küçük olmaları dolayısıyla kendilerine Edirne sakinlerinden amcaları Seyyid İsmail vasi tayin edilmiştir. Ancak ortaklar El-hac Ömer ve El-hac İsa küçük çocuklara verilmesi gereken miras haklarını vermemekle kalmayıp vasileri Seyyid İsmail'e 16 kese akçe alacağımız vardı diyerek parayı zimmetlerine geçirmişlerdir.

¹²⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 65, hk. 289.

¹²⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 99, hk. 430.

Bunun üzerine çocukları Mehmed, Şerife Fatma ve Şerife Ayşe büyüdükten sonra öncelikle zimmetlerine geçirdikleri 16 kese akçe haklarının alıverilip kendilerine verilmesini talep etmişlerdir.¹²⁹

Hacı Süleyman isimli kişi ise ortaklık sonucu hesaplarının görülmesi ile payına düşen 7. 568 kuruşun 1.000 kuruşunu alabilmiş kalanını tahsil edemediği için şikâyetle bulunmuştur. Söz konusu ortaklığın H. 1160 yılında başladığı ve Hacı Süleyman'ın 7.568 kuruş alacak hakkının şer'an sabit olduğu belirtilmiştir. Hacı Süleyman tahsil ettiği 1.000 kuruş haricinde kalan 6.568 kuruşun tamamen tahsil edilmesini talep etmiştir.¹³⁰

İzmir sakinlerinden Hacı Süleyman'ın şikâyeti ise ortağı olan Hacı Ahmed ile hesaplarını görürlerken oluşan anlaşmazlık ile ilgilidir. Hacı Süleyman Hacı Ahmed ile ticarete ortak iken bunun öncesinde Güzelhisar naibi huzurunda hesaplarının görülmesi sırasında birbirlerinden alacaklarının olmadığını ifade etmişlerken Hacı Ahmed aramızda hesabımız görürken anlaşmazlık ortaya çıkmıştır diyerek Hacı Süleyman'ı rencide etmiş olmasından dolayı şikâyetle bulunmuştur.¹³¹

3.2.6 Tımar ve iltizam gelirlerinin ödenmemesi sonucu oluşan alacak meseleleri

Mülk sahiplerinin topraklarını kişilerin tasarrufuna vermesi sonu ödemeleri gereken tasarruf bedelini ödemeyen şahıslarla aralarında oluşan alacak ihtilafları da kayıtlara geçirilmiştir. Tire sakinlerinden Kalamas(?) mahallesinden El-hac Mehmed bu sebepten mağdur olmuş ve şikâyetle bulunmuştur. Şikâyetle göre Tire'ye bağlı Çam isimli köy de bulunan mutasarrıfı olduğu çiftlik tarlalarının H. 1150 yılından beri yine Tire'ye bağlı Benzemez(?) köyü sakinlerinden Hatip oğlu Salih 5 sene tasarruf etmiş tasarruf bedeli ödemediği gibi gelirlerini kendi zimmetinde zapt etmiştir. El-hac Mehmed 5 sene boyunca ödenmeyen tasarruf bedelinin Hatip oğlu Salih'ten tahsil edilmesini talep etmektedir. Kayıttaki söz konusu tasarruf edilen çiftlik tarlalarının dönüm ve miktarı hakkında herhangi bir bilgi belirtilmemiştir.¹³²

Aydın sancağına yazılmış bir diğer şikâyetle aynı muhtevâyâ sahip olup iltizam gelirlerini ödemeyen kişiden tımar sahibinin alacağını istemesi ile ilgilidir. Mustafa isimli sipahi Sığla sancağı Çine köyünde bulunan mutasarrıfı olduğu tımar kariyelerini H. 1153-

¹²⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 170, hk. 549.

¹³⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 291, hk. 953.

¹³¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 305, hk. 998.

¹³² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 66, hk. 274.

1155 yıllarında her sene 60 kuruş tasarruf bedeli ödemesi karşılığında Rüstemli Ağa isimli kişiye iltizama vermiştir. Rüstemli Ağa'nın ödemesi gereken meblağı ödememesi üzerine sipahi Mustafa şikâyetinde bulunup, Rüstemli Ağa'nın kendisine tayin ettiğini belirttiği vekilden ödenmeyen tasarruf bedelinin tahsil edilmesini istemiştir.¹³³

İncelemeye tabi tuttuğumuz döneme ait olan defterlerimizde alacak ihtilaflarına ait bir hayli kayıt tespit etmiş bulunmaktayız. Bu ihtilafların bu denli fazla olmasının ilk ve en önemli nedeni XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sürekli savaş halinde olması ve buna paralel olarak devletin vergileri arttırması, bu durumun da halkı maddi anlamda zorlamasıdır. Bunun yanında farklı birçok kaynakta da zikredildiği üzere vuku bulan yangınlar sonucu evlerin ve gayrimenkullerin tamirat ihtiyacının artması, var olan hiyerarşinin bozulması ve liyakatin parayla kazanılır hale gelmesi bunun yanında makam elde etmenin maddi bir bedelinin olması gibi nedenler, borç unsurunu tetikleyen diğer sebepler olarak söylenebilir.¹³⁴ Bu denli çok ticari anlaşmazlık konusunun görülmesi, bölgenin ekonomisi hakkında bazı fikirler de vermektedir. Osmanlı Devleti'nin Batı ile ticari ilişkilerin en yoğun olduğu bölgelerden biri olan İzmir ve art alanındaki verimli ovalar ve burada bulunan şehirlerde yaşayan insanların bu ticaretin beraberinde getirdiği sermayeden etkilenmemeleri mümkün değildir. Para ilişkilerinin bu denli yoğun olması bunun bir sonucu olabilir.

3.3. Sosyal ve Ekonomik Meseleler

Osmanlı Devleti'nin var olan toplum yapısı VI. yüzyıl boyunca yaşanan tarihi olaylardan etkilenerek dönem dönem farklılıklar göstermiştir. XV. yüzyıl itibariyle başlayan değişim XVII. yüzyıl itibariyle başlayan modernleşme çabalarıyla devam etmiş ardından siyasi başarısızlıklar sonucu yaşanan toprak kayıpları neticesinde sınırlar daralmış ulusal toplum özelliğine sahip olan Osmanlı toplumundaki çeşitlilik azalmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise temelleri XVII. yüzyıla dayanan modernleşme çabaları neticesinde günümüz modern toplum görüntüsüne ulaşılmıştır. Modern görüntüye ulaşmanın yanı sıra Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri konar-göçer bir özelliğe sahip olan halk, yerleşik bir toplum düzenine geçmiştir. Var olan tarım toplumu olma özelliği korunmuş ve nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaya devam etmiştir. Köylerde yaşayan halkın temel geçim

¹³³ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 253, hk. 1075.

¹³⁴ Yılmaz, A.g.t., s. 19.

kaynağı olan tarımın yanında hayvancılık da yaygın olan geçim kaynaklarından biri olmuştur.

Osmanlı toplumunu temel yapı taşlarından biride din olgusudur. Birden fazla farklı dini inanışlara sahip insanların mensup olduğu bu toplumda kişiler “**Millet**” adı altında kendi dini hukukları çerçevesinde oluşturulan toplumsal statüler etrafında yaşamışlardır.¹³⁵

Var olan toplum yapısına bağlı olarak oluşan yaşam tarzını da göz önüne alarak kayıtlarımızı incelediğimizde dönemin sosyal yaşantısını aydınlatan bölgeye ait birbirinden farklı muhtevâlara sahip 37 adet şikâyet kaydı tespit etmiş bulunmaktayız. Bu kayıtlardan en önemli ilk başlığı vergi anlaşmazlıkları sonucu kayda geçirilen şikâyetler oluşturmaktadır.

3.3.1. Vergi konusunda idarecilerin yolsuzlukları ile ilgili Meseleler

Kayıtlar incelendiğinde vergisini ödemeyen kişiler olduğu gibi düzenli ödemesine karşılık ödenen vergiden tatmin olmayan voyvoda tarafından kişiye yüklenen fuzuli vergilerde göze çarpmaktadır. Vergi meseleleri üzerine kayda geçirilmiş ilk örneğimiz evail Rebiü'l-ahir H. 1166 / M. Şubat-Mart 1753 yılına aittir. Sığla sancağı sakinleri derya kapudanlarına senede 3 taksit ile ödedikleri imdat-ı hazeriyelerini düzenli ödemelerine karşılık bazı kimselerin kendilerinden cebren ve zulüm ile akçe talep etmeleri üzerine şikâyetle bulunmuşlardır. Kaydın devamında başkent de mahfuz olan tertib defterlerinin görüldüğü Sığla sancağında bulunan kazalardan derya kapudanlarına senede 3 taksit ile 2.474 kuruş 40 akçe imdat-ı hazeriye tertip ve tesfiye kılındığı ve halkın hisselerine düşen imdat-ı hazeriyelerini vaktinde ödedikleri belirtilmiştir.¹³⁶ Benzeri diğer bir kayıt ise evail Ramazan H. 1167 / M. Haziran-Temmuz 1754 yılına aittir. Ayasuluğ kazasına tabi Pos (Koz) Pınar(?) halkı mezbure zabiti kişilerin hissesine düşen kovan resmine kanaat etmeyip ‘*her bir kovandan 50’şer ve 7’şer para alırım*’ demesi üzerine şikâyetle bulunmuşlardır. Şikâyetin devamına bakıldığında kişilerin Ayasuluğ toprağında tasarruflarında olan kovanların kanun ve defter mucebince vergisini vermekte razı oldukları belirtilmiş ve mezbure zabitinin gadr ve teaddîsinin men‘ ve def‘ olunması talep edilmiştir.¹³⁷

Alınması gereken vergi ücretlerinin aksine yeni vergi tanımlamalarıyla bazı kişilerin reâyâdan vergi talep ettikleri de görülmektedir. Karacasu ahalisi ödemeleri gereken ağnam

¹³⁵Mehmet Öz, (2007), ‘Osmanlılar’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt: XXXIII, s. 532-537.

¹³⁶BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 10 , hk. 26.

¹³⁷BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 284, hk. 923.

ve saire vergilerini düzenli bir şekilde voyvodalarına ödemelerine rağmen etraftan bazı kişiler defter-i temlik, tozluk, katibiye, rüsumiye, iş kirası, kahveci akçesi, kahve baha gibi bahanelerle kanun ve defterde olmayan vergi taleplerinde bulundukları için ahali tarafından şikâyetle bulunulmuş olması bu duruma örnektir.¹³⁸

Alınacak vergi ücretleri ya da reâyâdan tedarik edilecek vergi çeşitleri ile ilgili bir hayli kayıt mevcutken yoksul halkın vergilerini ödeyemeyeceğine dair taleplerinin de kayda geçirildiği hükümler mevcuttur. Mehmed adlı kişinin Aydın Güzelhisar'da Cami-i Atik mahallesinde yaşayan hasta, yaşlı ve fakir biri olduğu belirtilmiştir. Vergi verecek durumu olmadığı halde Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinin kendisinden imdat-ı hazeriye ve avarız için vergi talep etmeleri üzerine şikâyetle bulunmuştur.¹³⁹

Bir diğer usulsüzlük Birgi kazası sakinlerinin şikâyetine konu olmuştur. Birgi sakinleri kendi hallerinde üzerlerine herhangi bir nesne sabit değil iken Ahmed isimli naib H. 1150 senesinde her birinden bi gayr-ı hak 10'ar 15'er 40'ar ve 100'er kuruş almış ve bundan başka halkın ödemesi gereken resmi vergi rakamlarının dışında kendisi içinde zorla akçe tahsil etmiştir. Bunun üzerine şikâyetle bulunan Birgi halkı verdikleri akçelerin geri iade edilmesini talep etmişlerdir.¹⁴⁰

Aynı muhtevâyâ sahip diğer bir hüküm köylü reâyâyâ herhangi bir emir olmamasına rağmen vergi yükünü arttırmak adına ehl-i örf tarafından tekâlif-i şakka talebinde bulunmaları üzerine reâyânın şikâyetle bulunmasıdır. Hayır, sahiplerinden müteveffâ Hoca Abdullah Efendi evkafı köylerinden Burunabad nahiyesine tabi Pınarbaşı Eşekler ve Kavaklıdere sakinleri vermeleri gereken avarız ve sair tekâlif hisselerini vermeye razılar iken ehl-i örf taifesinin tekâlif-i şakka talebiyle kendilerini rencide etmeleri üzerine şikâyetle bulunmuşlardır.¹⁴¹

Yerel yöneticilerin yaptıkları usulsüzlüklere örnek oluşturan bir diğer kayıt evahir Muharrem H. 1172 / M. Eylül-Ekim 1758 yılında kayda geçirilmiştir. İzmir sakinlerinden Yahudi taifesine mensup ismi kayıtlara geçirilmemiş bir kişi vefat etmiştir. Çocukları olmamasına karşılık mirası paylaşımını yapmakla görevli kassam, resm-i kısmet adı altında akçe talep etmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki ölen kişinin çocukları ya da karısı varsa

¹³⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 130, hk. 568.

¹³⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 50, hk. 163.

¹⁴⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 290, hk. 1237.

¹⁴¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 180, hk. 577.

miras paylaşımını yapmakla görevli kassam, resm-i kısmet adı altında akçe talep edebilir ancak kayıta ölen kişinin herhangi bir mirasçısının olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle kassamın resm-i kısmet talep etmesi yerel yöneticilerin yaptığı usulsüzlüklere örnek verilebilecek niteliktedir. Yahudi taifesinden haksız yere resm-i kısmet akçesi talep eden kassam şikâyet edilmiştir.¹⁴²

Evail Ramazan H. 1167 / M. Haziran- Temmuz yıllarına ait aşağıdaki kaydın ise diğerlerine göre farklılığı Yenipazar kazası halkına fazla vergi yüklenmesi değil halkın yanında ulemâ ve ehl-i örfe de vergi yükümlülüğünün getirilmiş olmasıdır. Yenipazar kazasında bulunan müteveffâ Hamza Bali cam-i şerifi hatibi Hüseyin, Orta mescid imamı olan Halil, Yavaşlıca mescidi imamı Hacı Mehmed, Molla Ahmed mescid-i şerifi imamı Yusuf ve Musalla(?) cami-i şerifi Yusuf halife isimli kişiler bu durumdan rahatsız olmaları dolayısıyla şikâyetle bulunmuşlardır. Bu kişiler zikr olunan cami-i ve mescid-i şerifde bil fiil berat-ı şerif ile imam ve hatiplik hizmeti vermeleri nedeniyle tekâlif-i şakka talebiyle rencide olmaları icap etmez iken kasabanın voyvodası, kasaba halkından Hacı İbrahim, Hacı Mehmed ve Hamza oğlu Mehmed isimli kişilerle ağız birliği yaparak ehl-i örf taifesini tekâlif-i şakka talebiyle teaddî ve rencide etmesi üzerine uyguladıkları baskıların men' ve def' olunması talep edilmiştir.¹⁴³

Halka fazladan yüklenmeye çalışılan vergilerin yanı sıra vergisini ödemeyen reâyâ hakkında da şikâyet kayıtları mevcuttur. Dergâh-ı muallâ çavuşlarından El-hac Hüseyin'in şikâyeti buna örnek teşkil etmektedir. El-hac Hüseyin'in İçil sancağı Gülnar nahiyesinde Kabaş isimli köy ve mutasarrıfı olduğu yerlerin çevresinde bulunan Birhanlu cemaatinin zimmetinde Aydın sancağı Sard kazasına bağlı kayıtlarda adına yer verilmeyen bir köy ahalisinden Bıyıklı oğlu Mustafa, Döğüş Ali, Teraş(?) Ali ve Teraş(?) Mehmed isimli kişilerin H.1150 yılında üzerlerine düşen ve ödemeleri gereken 570 kuruş verginin hepsini zimmetlerine tutmaları ve El-hac Hüseyin'e bir akçe bile göndermemeleri sonucu alacaklı Hüseyin şikâyetle bulunmuş, zimmetlerinde kalan vergi borcunun tamamen tahsil edilip tarafına verilmesini talep etmiştir.¹⁴⁴ Bir önceki kaydın benzeri evail Cemaziye'l-ahir H. 1167 / M. Şubat-Mart 1754 yılında kaydedilmiştir. Alacağı vergi miktarını alamayıp mağdur olan Hüseyin şikâyetle bulunmuştur. Hüseyin'in üzerine has ve zeâmet olarak kayıtlı olan nefis-i varoş-ı Güzelhisar Acısı, Kaynak, Debbaglu ve Güllüce mahallesinde

¹⁴² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 32, s. 11, hk 27.

¹⁴³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 284, hk. 925.

¹⁴⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 239, hk. 1016.

bulunan dut, erik ve sair meyve bahçelerini tasarruf eden kişilerin vermesi gereken vergileri vermemesi üzerine zeâmet sahibi Hüseyin durumu şikâyet etmiştir.¹⁴⁵

Yine Birhanlu cemaatini ilgilendiren bir diğer vergi anlaşmazlığı ile ilgili hüküm Aydın muhassılına, Gülnar ve Bozdoğan kadılarına yazılmıştır. Tımar erbabından Abdullah İstanbul'a arzuhal göndermiş olup bu arzuhale göre İçel sancağı Gülnar nahiyesi Birhanlar cemaati ve gayriden 9.999 ekçe tımara tasarrufken tımarının baş kalemi olan Birhanlar cemaati ve yine tımarına dair köylerde ortağı olan dergâh-ı muallâ çavuşlarından El-hac Mustafa Çavuş hissesine düşenle yetinmemekte fazlasını almaktadır. Arzuhalin devamında Abdullah'ın söz konu Birhanlu cemaatinden kendi hissesine düşeni istediği "*senin hissen yoktur senin hisseni ortağın Mustafa aldı*" demeleri üzerine reâyânın zimmetinde kalan mahsul ve vergilerin beratında yazıldığı şekliyle tahsil edilmesi için hükmü hümayun istediği belirtilmiştir.¹⁴⁶ Bölgede bulunan cemaatlerin ödemeleri gereken vergileri ödemediklerine dair sayısız şikâyetin mevcut olduğunu da belirtmek gerekir.

Vergi zorbalığına bir diğer örnek Mahmud Efendi halifelerinden sadât-ı kirâmdan Seyyid Derviş Ali'nin şikâyetidir. Tire kazasına bağlı Arabkari köyünde bulunan müteveffâ Mustafa Efendi tekkesinde evlatlarıyla kendi halinde ve üzerine şeran bir nesne sabit olmuş değil iken ehl-i örf taifesinden bazı kimseler türlü bahanelerle Derviş Ali'yi rencide etmiş ve zorla akçesini almışlardır. Bu sebeple var olan rencide ve teaddînin men' ve def' olunması talep edilmiştir.¹⁴⁷ Ayrıca belirmek gerekir ki bu şikâyet kaydı ulemâya yapılan vergi zorbalığının yanında ehl-i örf ve ulemâ arasında var olan çatışmaya örnek olarak gösterilebilir.

Reâyâyâya yapılan zorbalıklardan bir diğeri iskân edeceği yerle ilgilidir. İzmir'de sakin tüccar taifesinden Apostol isimli zımmî, Akşehir kazasına tabi Subaşı köyü ahalisinden bazı kişilerin kendisini bu köye yerleştirmek istediklerinden şikâyetçidir. Bu kişiler defterde kayıtlı olmadığı halde Apostol'u intikam sevdasıyla "*önceleri bizim köyümüzde oturuyordun yine köyümüze gelip iskân olmalısın*" diyerek baskıda bulunmaları üzerine şikâyetinde bulunmuştur.¹⁴⁸ Bu kayda farklı bir açıdan bakılırsa Apostol isimli zımmîye köye yerleşmesi için yapılan baskının asıl nedeninin bölgeden alınan vergileri arttırmak olduğu düşünülebilir.

¹⁴⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 193, hk. 620.

¹⁴⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 32, hk. 139.

¹⁴⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 263, hk. 1114.

¹⁴⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 194, hk. 829.

Elde edilen haksız kazançlara ve yapılan yolsuzluklara bir diğer örnek Tire’de kâtiplik görevinde bulunan Halil’in rüşvet aldığına dair yapılan şikâyetir. Tire ahalisi Tire mahkemesinde kâtiplik yapan Halil’i rüşvet aldığı, hukuka aykırı işler yaptığı bunun yanında halkı çeşitli iftira ile ehl-i örfe kötilediği zulüm ve baskıda bulunduğu gerekçesiyle şikâyet etmişler görevden alınmasını ve bir daha kâtiplik görevinde bulunmamasını talep etmişlerdir.¹⁴⁹

3.3.2 Doğal afetler sonucu oluşan mağduriyetler ile ilgili meseleler

Osmanlı Devleti tarih boyunca kıtlık, sel baskınları ve yangınlar gibi doğal afetlere maruz kalmıştır. Söz konusu olan bu doğal afetlerden toplumun etkilenmemesi gibi bir durum söz konusu değildir. Yaşanılan afetin şiddetine paralel olarak toplumlar tek bir alanda etkilenme yaşamadıkları gibi maddi manevi her anlamda yıkıma maruz kalmışlardır. Bu yıkıma sebebiyet veren araştırma eserlerde de geniş yer verilen en büyük doğal afet yangınlar olmuştur. Arşiv kaynaklarımız arasında da Aydın bölgesinde tahribata sebep olan yangınlara dair kayıtlara rastlamak mümkündür.

Bu kayıtlara ilk örnek evasıt Cemaziye’l-ahir H. 1156 / M. Temmuz-Ağustos 1743 yılına aittir. Medine-i İzmir sakinlerinden Hacı Mustafa ve Mehmed Emin isimli kişilerin yangında tahrip olan dükkânlarını tamir ettirmek istemeleri üzerine müdahaleye gerek yok iken bazı kişilerin bu duruma müdahale etmeleri üzerine şikâyetle bulunmuş bu müdahalenin men‘ ve def‘ edilmesini talep etmişlerdir. Şikâyetle bulunan Hacı Mustafa ve Mehmed Emin’in sahip oldukları yangında tahribe uğrayan mülkleri, medine-i İzmir’de Şadırvan camii şerif yakınlarında bir arsa ile bu caminin vakıf halindeki binası içinde bulunan 4 adet dükkân olarak kayıtlara geçirilmiştir. Bu mülklerden bazılarının yandığı bazılarının ise tahrip olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁰

Yine 1743 yılında vuku bulan yangının sebebiyet verdiği bir başka olay diğer örneklerden muhtevâ bakımından ayrılmaktadır. Söz konusu yangın sonucu ortaya çıkan tahribin ev kiralarnı yükseltmesi ve daha önce Müslüman tebaaya kiraya verilen evlerin Yahudilere kiralanmaya başlamasından duyulan rahatsızlık sonucu şikâyetle bulunulmasıdır. Medine-i İzmir’de Hasan Hoca’nın bina eylediği mescid-i şerifin cemaatinden El-hac Ahmed Ağa, İbni Mehmed Efendi, El-hac Mustafa, Hüseyin Ağa, İbni Hamza, Hafız El-hac Mehmed ve ayı cemaatten bazı kimselerin şikâyetine göre medine-i

¹⁴⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 71. hk. 301.

¹⁵⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 85, hk. 357.

İzmir’de eskiden beri Müslüman menzili olan ve Müslümanlara icar oluna gelen menzillerin, yaşanan yangından sonra Yahudi taifelerine icara verilmeye başlanmış, kayıta adı geçen kişiler bu durumdan zarar görmeleri üzerine sorunun çözülmesi adına dönemin İzmir naibi Yusuf’a şikâyetle bulunmuşlardır.¹⁵¹

Evail Şaban H. 1156 / M. Eylül-Ekim 1743 yılında bölgedeki aynı yangın bazı kişiler arasında yaşanan bir soruna daha sebebiyet vermiştir. Seyyid Mustafa H. 1155 senesinde vuku bulan yangın sonucu sahip olduğu emval ve eşyasını muhafaza etmek üzere bir mahzen ararken İzmir eşrafından Palandüz oğlu El-hac Mustafa kendi eşyalarının da bulunduğu depoya Seyyid Mustafa’nın da eşyalarını koyabileceğini söylemiş ve herhangi bir hasara uğramaları sonucunda masraflarını kendisinin karşılayacağını belirtmiştir. Ancak kaydın devamında El-hac Mustafa’nın eşyaların sahibi Seyyid Mustafa’nın haberi olmadan depoyu açıp 15-20 nefer ile 7 kise (kese) eşyasının bir kısmını yağma ettiği bir kısmını ise yaktığı belirtilmiştir. Seyyid Mustafa bunun üzerine bu konuyla ilgili fetvâsı olduğunu bildirip şikâyetle bulunmuştur.¹⁵²

Evail Ramazan H. 1167 / M. Haziran-Temmuz 1754 yılına ait bir diğer kayıt yangın sonrası tahrip olan akarını (gelir getiren her şey ev bağ bahçe) tamir ettirmek isteyen reâyâdan birinin işçilerle yaşadığı ücret problemi ile ilgilidir. Medine-i İzmir sakinlerinden Seyyid Mahmud İzmir’de Hatuniye mahallesinde sakin Havva Hatun nikâhlı karısıyken bölgede çıkan yangında akarının israf olması üzerine mezburenin emriyle tahrip olan akarı tamir ettirmek istemiştir. Söz konusu olan bu tamir işleminin tamamına harcırah olarak 400 kuruş harcadığı bunun yanında 280 kuruş daha sarf ettiği kayıtlarda belirtilmiştir. Ancak kaydın devamında tamir işlerinde çalışan işçilerin işleri karşılığında aldıkları paradan memnun olmadıkları ve Seyyid Mehmed’in mevcut olan eşyasını zapt etmeleri üzerine şikâyetle bulunduğu belirtilmiştir.¹⁵³

Kayda geçirilen şikâyetler arasında İzmir kazası naibine ve İzmir voyvodasına yazılan bir hükümde ise İzmir’de var olan bir Ermeni kilisesinin onarımı talep edilmektedir. Onarımı talep edilen kilise İzmir’in Kasaphızır mahallesinde bulunmaktadır. Bu kaydın içeriğinde Ermeniler İzmir’in Osmanlı Devleti tarafından fetih edildiği tarihten bu yana dini mabet olarak kullandıkları İsfalos(?) denilen eski kiliselerinin yola bitişik olan duvarlarının zamanla harap olması dolayısıyla tamire ihtiyacı olduğunu İstanbul’a sayısız kez bildirdiği,

¹⁵¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 132, h. 550.

¹⁵² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 138, hk. 575.

¹⁵³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 278, hk. 905.

başkentin bu istek sonucu gerekli tamir iznini verdiği bu konuda tayin ettiği Hasan adlı mübaşirle İzmir’de bulunan söz konusu kilisenin düzgün bir biçimde keşif ve tamir edilmesi için emir yolladığı belirtilmiştir. Evasıt Rebiü’l-ahir H. 1156 / M. Mayıs-Haziran 1743 tarihinde kayda geçirilen bu hüküm, tamirden sonra tekrar keşif olunması ve kilisenin eski ölçülerine uygun olmak şartıyla tamirine karşı çıkılmaması için gönderilen ferman niteliği taşımaktadır.¹⁵⁴

3.3.3 Kaçırılan kadın ve çocuklar ile ilgili meseleler

Aydın muhassılına, kadısına ve Tire kazası naibine yazılan aşağıdaki hüküm ise sosyal olayların içerisinde farklı bir öneme sahip olup toplumların temel taşını oluşturan kadınlar ile ilgilidir. Evasıt Zilhicce H. 1166 / M. Eylül-Ekim 1753 yılında kayda geçirilmiş bu şikâyet nikâhlı karısı alıkonulan Tire kazasından Veli Beyoğlu adlı kişinin şikâyetidir. Tire sakinlerinden Ahmed isimli kişi Veli Beyoğlu’nun nikâhlı karısını evinde fuzuli alıkoymak ve kendi evine götürmek istemiştir. Veli Beyoğlu zevce-ini vermek istememiş ve bunun yanında hizmetkârı muhızır başı Seyyid Hüseyin, Ahmed isimli kişiyi katletmek amacıyla üzerine hücum etmiş ardından tüfekte ateş edip dişini parçalamıştır. Kaydın sonunda Veli Beyoğlu bu konu hakkında fetvâsı olduğunu belirtmiş karısını kaçıran kişilerin hala Aydın’da olduğunu belirterek yakalanmasını ve nikâhlı karısının geri alınmasını talep etmiştir.¹⁵⁵

Kayıtlarda görünüyor ki Veli Beyoğlu adlı kişi aynı yıl içinde Tire sakinlerinden Ahmed’in karısını alıkoyduğu gerekçesiyle tekrar şikâyetle bulunmuştur. Diğer şikâyetten farklı olarak Ahmed bu sefer benim senden alacağım vardı gerekçesiyle kadını alıkoymayı amaçlamış bunun yanında Veli Beyoğlu’nun 163 kuruşunu gasp ettiği belirtilmiştir. Zevce-i alıkoyulan ve parası gasp edilen Veli Beyoğlu bunun üzerine şikâyetle bulunmuştur.¹⁵⁶

Bir diğer kayıt kadınların sözlü taciz sonucu uğradıkları mağduriyet nedeniyle bulundukları şikâyetle ilgilidir. İzmir sakinlerinden Ayşe, Fatma ve Emine isimli kadınlar müdahale ve rencide edilmeyi gerektirecek hiçbir harekette bulunmamalarına rağmen İzmir sakinlerinden Mısırlı Sarrac Mustafa isimli yeniçeri ve şakileri kendi hallerinde olmayıp kadınlara musallat olmuşlar “*bizimle ülfet edün*” talebinde bulunmuşlar, istedikleri cevabı alamamaları nedeniyle kadınlara hakaret edip toplum içinde rezil etmişlerdir. Kayıтта

¹⁵⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 26, hk. 109.

¹⁵⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 42, hk. 135.

¹⁵⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 42, hk. 136.

isimleri geçen kadınlar bunun üzerinde şikâyetle bulunmuşlar, bu kişilerin müdahalelerin men' ve def' olunmasını talep etmişlerdir.¹⁵⁷

Kadın konulu hükümlerden bir diğeri kayıtlarda ismine yer verilmeyen bir kadının kendisini bakması karşılığında başka bir kadına hibe ettiği ev ile ilgilidir. Tire sakinlerinden olan bakıma muhtaç bu kadın Tire'de sahip olduğu bir evi yine kasaba sakinlerinden Ali Mehmed adlı kişinin zevce-i Ayşe'ye ölünceye dek onu bakması karşılığında hibe etmiştir. Ancak kayıtlara göre Ayşe sadece kadını bakmamakla kalmamış kadını evden kovmuş ve çeşitli kötülükler etmiştir. Yaşlı kadın söz konusu hibenin bu şartlarda şer-i kanunlara göre sahih olmadığını belirtmek adına fetvâ almış, oğlunu da bu duruma vekil tayin etmiş olup, evin tekrar geri alınması için emri şerif rica etmiştir.¹⁵⁸

Kaçırılan ve alıkoyulan evli kadınlar olduğu gibi kaçırılan çocuk vakaları da kayıtlara yansıyan konulardan biridir. Evasıt Cemaziye'l-evvel H. 1155 / M. Temmuz-Ağustos 1742 yılına ait bu kayıt kaçırılan bir çocuk hakkında olup bir şikâyetten çok ilam niteliğindedir. İstanbul'da merhum şeyhü'l-vefa kurbunda Darülhadis mahallesi sakinlerinden Rabia'nın oğlu Süleyman H. 1154 yılında üzerinde 500-600 kuruşluk zahiresiyle Menteşe kazası bağlı Bağçecik sakinlerinden El-hac Ahmed isimli kişi tarafından kaçırılmıştır. Mahalle imamı Mustafa Efendi ve Şeyh Ebu'l-vefa imamı Mehmed'in meclis-i şer'e Rabia Hatun'un 15 aydan beri kayıp oğlunun Anadolu da Menteşe sancağında Bağçecik sakinlerinden El-hac Ahmed'in yanında olduğu haberini vermeleri üzerine Rabia Hatun'a oğlunun bulunduğu ilam edilmesi için kayda geçirilmiştir.¹⁵⁹

3.3.4. Esnaf Meseleleri

Bölgede bulunan esnaf arasında yaşanan anlaşmazlıklar da kayda geçirilen diğer konularından biridir. Zeytinyağı satışı için çıkan anlaşmazlık bölgede var olan esnaf problemlerine verilecek ilk örnek olup evasıt Cemaziye'l-ahir H. 1155 / M. Ağustos 1742 yılında kayda geçirilmiştir. İstanbul'da odun kapusu haricinde esnafılık yapan Keresteci zade Hacı Mustafa ve Ali zade Ahmed isimli kişiler İstanbul'da satmak istedikleri zeytinyağına İzmir esnafın müdahale etmesi sonucu şikâyetle bulunmuşlardır. Kaydın devamında şikâyetle bulunan Hacı Mustafa ve Ahmed'in İzmir'de bulunan ortakları Sakızlı

¹⁵⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 340, hk. 1112.

¹⁵⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 127, hk. 522.

¹⁵⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 22, hk. 77.

Mustafa'nın var olan zeytinyağını İzmir'de satmak yerine İstanbul'a götürmek istediği belirtilmiştir. Yağın İzmir'de halka satılmak yerine İstanbul'da satılmak istenmesine İzmir'de var olan esnaf guruplarının tepki gösterdiği için şikâyetle bulunulduğu gibi, bu haksız tepkinin men' ve def' edilmesi talep edilmiştir.¹⁶⁰

Esnaf problemleri başlığı altında değerlendirilebilecek bir diğer hüküm El-hac Ahmed'in şikâyetidir. İzmir sakinlerinden El-hac Ahmed Divân-ı Hümâyûn tarafından verilen berat-ı şerif ile İzmir'de bulunan Mısırcılar esnafının kethüdâlığını yapmaktadır. Herhangi bir müdahaleye gerek yok iken Halil isimli kişi kethüdâlık görevine gereksiz müdahalede bulunmaya çalışması sonucu El-hac Ahmed şikâyetle bulunmuştur.¹⁶¹

Bölükbaşı Hanı ve Eminzade Kârhânesi'nde bulunan isimlerine kayıtlarda detaylı olarak yer verilmiş 17 gayrimüslim perakende esnafının şikâyeti ise belirlenen prosedüre aykırı olarak hareket eden Ali isimli esnaf ile ilgilidir. İzmir'de Sakız iskelesi yakınlarında Keten Hanı'nda Pir Mustafa Paşa'nın yeni olarak yaptırdığı boyahaneye nakil ve burada oturmak üzere yine İzmir'de Bölükbaşı Hanı ve Eminzade Kârhânesi'nde bulunan kırmızı, yağlı ve elvan bogasi boyayan boyacı esnafından başka derunu şehirde ipek, iplik kuşak, ihram dizlik, destar ve astar süniden (boyayan) bazı gayrimüslim boyacılar bulunmaktadır. Söz konusu boyahaneden başka yerde harir ve ipek boyanmamasını ve boyacı dükkânı açılmamasını istemektedirler. Ancak Ali bin Ahmed kanuna aykırı olarak hanesinde kırmızı boya ile kuşak, ihram, şal ve sair yünü boyaması nedeniyle diğer esnaflar tarafından şikâyet edilmiştir.¹⁶²

Bir diğer esnaf problemi kurşuncu tüccarlarının maddi zarar etmeye başlamaları nedeniyle haddecileri şikâyet etmeleridir. İzmir'de kurşuncu esnafı kethüdâsı ve yiğit başısı ile mısırcılar sükundaki bazı akıl sahibi kişiler eskiden beri Efrenç memleketinden gelen kurşunu Efrenç tüccarlarından satın alırlar bazılarını kızdırıp posasını kalıplar halinde dökerlermiş. Kayıtlara geçen duruma göre haddeciler esnafından bazı kişiler bu duruma aykırı olarak bu kurşunu Efrenç tüccarlarından fazla baha ile satın almaya başlamış. Bu durum kurşuncu esnafının zararına bir hal almaya başlaması üzerine kurşuncular, haddecilerin

¹⁶⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s.25, hk. 90.

¹⁶¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 267, hk. 1133.

¹⁶² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 282, hk. 918. Detaylı bilgi için bkz; Ek 5

kurşun alım satımına karıştırılmamaları ve eski düzene aykırı iş yapılmaması için şikâyetle bulunmuşlardır.¹⁶³

Esnaf problemleri ile ilgili kayda geçirilmiş başka bir hükümde evasıt Ramazan H. 1155 / M. Ekim-Kasım 1742 yılına aittir. İzmir Sipahi sūku ahalisinden bazı kişiler bundan önce sahibi hayrattan olan Moralı El-hac isimli hayır sahibinin İzmir’de bulunan vakfının içinde bulunan odun pazarındaki hala ortağı oldukları sūkun dört tarafının güvenli olmadığından şikâyet etmektedirler. Nice defa geceleri dükkânlarının açılıp mal ve erzaklarının çalındığı ve güvenliklerinin olmadığından şikâyetçi olmuşlardır. Bu yüzden söz konusu vakfa ait Cami-i Atik mahallesindeki Çerçioğlu Hanı denilen yangından zarar görmüş hanın etrafı, duvarları sağlam ve müstahkem olmakla, bu hanın vakıf tarafından yeniden yapılmasını ve kendilerinin bu hana taşınmak istediklerini belirten emri şerif talebi istemektedirler.¹⁶⁴ Söz konusu kayıt bir şikâyet değil talep özelliğindedir.

Evahir Muharrem H. 1156 / M. Şubat –Mart 1743 yılında gemi kaptanlarının yazıcılık mesleğini icra eden kişileri gemilerin düzeninin bozduğu ve usulsüzlük yaptıkları iddiasıyla şikâyet etmeleri ticari hayatta yaşanan olumsuzluklara örnektir. Gemilere yüklenen malların kayıtları özel bir yazı türüyle kayda geçirilmektedir. İzmir’de Seyyid Hacı Mehmed, Seyid Mustafa ve diğer Mustafa isimli kişiler bu yazı türünü bildiklerini iddia ederek bu kayıtları tutabileceklerini söylemişlerdir. Adı geçen bu kişiler yazıcılık isini yapmak bir yana gemilerin işlerine karışıp mal ve eşyaların zayi olmasına sebep olmuşlardır. Bunun yanında bazı kişilerle müttefik olmuşlar gemilerin düzenini bozmuşlardır. Defalarca uyarıldıkları ancak bu uyarıların yeterli olmadığı kayıtlarda belirtilmiştir. Son olarak gemi kaptanları tarafından yazıcılık iddiasında bulunan bu kişilerin engellenmesi için emri şerif talep edilmiştir.¹⁶⁵

3.3.5. Şahsi mülklere yapılan müdahaleler ve diğer meseleler

Kişilerin sahip oldukları mülklere müdahale edilmesi üzerine kayda geçirilmiş bir hayli kayıt mevcuttur. Çine kazası ve Güzelhisar naibine yazılan bu şikâyet değirmenlerine gereksiz yere müdahale edilen reâyâdan El-hac Mehmed’in şikâyetidir. Müdahalede bulunan değirmenlerin hameyn-i şerifeyn evkafında Çine kazasına tabi Hacı İbci(?) nam mahalde vaki Savan yeri diye bilinen yerde mutasarrıf olduğu mukataalı arsaya El-hac

¹⁶³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 248, hk. 1053.

¹⁶⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 127, hk. 554.

¹⁶⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 222, hk. 942.

Mehmed tarafından bina eylendiği belirtilmiştir. Söz konusu değirmenlerin kimseye zararı yok iken türlü bahaneyle değirmenlerin bulunduğu mevkiinin yukarı tarafından bazı kişilerin müdahalesi sonucu şikâyetle bulunulmuş bu müdahalenin engellenmesi talep edilmiştir.¹⁶⁶ Değirmenlere hangi açıdan müdahale edildiği sorunun tam olarak kayıtlarda belirtilmediğinden anlaşmazlığın ne olduğu hakkında bir tespit yapmak mümkün değildir.

Malları zarar gördüğü için şikâyetle bulunan Umurlu kariyesinden El-hac Süleyman'ın şikâyeti ise evasıt Zilhicce H. 1156 / M. Ocak-Şubat 1744 yılın da kayıtlara geçirilmiştir. El-hac Süleyman mutasarrıf olduğu Umurlu'da bulunun malûmü'l-hudûd tarlasında yetiştirdiği mahsullerin H. 1150 senesinde yine kariye sakinlerinden bazı kişiler tarafından fuzuli olarak hayvanlarına yedirmeleri üzerine gadr ve teaddî eyledikleri nedeniyle şikâyetle bulunmakla birlikte istihlâk eyledikleri mahsulün kıymetinin tahsil edilmesini talep etmiştir.¹⁶⁷

Reâyânın sahip oldukları mülklere yapılan müdahalenin yanı sıra kişilerin tasarrufuna tahsis edilen mülklerin amaçları doğrultusundan tasarruf edilmemesi de kişiler arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur. Sabıkan Karaağaç kadısı Mevlana Mustafa'nın şikâyeti bu konuya örnek teşkil etmektedir. Mevlana Mustafa Alaşehir'de mutasarrıf olduğu 300 kuruş kıymetli saman ahırını, Alaşehir'de sakin Boyacı taifesinden Küçük Hacı Mehmed isimli kişiye zikr olunan saman ahırlarını bahçe yapmamak şartıyla 120 kuruşa satmıştır. Mevlana Mustafa'nın şehirde olmadığı bir zamanda El-hac Mehmed zikr olunan ahırların üzerine dükkân odaları bina eylemiş bununla kalmamış kendi hanesini boyacı taifesinden pek çok kişiye 9 kuruşa kiralaması nedeniyle Mevlana Mustafa şikâyetçi olmuştur.¹⁶⁸

Kayıtlara bakıldığında dönem içerisinde köleliğin oldukça yaygın olduğu göze çarpmaktadır. İzmir mollasına yazılan bir şikâyet özgürlüğüne kavuşmuş bir kölenin hala para talebiyle rahatsız edilmesi üzerine kayda geçirilmiştir. Şikâyet kaydına bakıldığında İzmir sakinlerinden İbrahim, yine İzmir sakinlerinden Seyyid Ali isimli kişinin kölesi olup 20 sene hizmetinde kalmış ve kardeşi Ebubekir'in vekâletiyle ıtknamesi verilmiş ve özgürlüğüne kavuşmuştur. Ancak müdahaleye gerek yok iken Seyyid Ali tarafından celb-i

¹⁶⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 128, hk. 561.

¹⁶⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 207, hk. 869.

¹⁶⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 37, hk. 164.

mal sevdasıyla rahatsız edilmesine karşılık şikâyetle bulunmuş müdahalenin men edilmesini talep etmiştir.¹⁶⁹

Bir özgür kalan köle olayı da evail Zilkade H. 1167 / M. Ağustos-Eylül 1754 yılında kaydedilmiştir. Sadrazam peşkirlerinden El-hac Osman İzmir’de sakin Manisalı Karasaçbağı oğlu Maslakçı(?) Süleyman’ın kölesi olan Hüseyin’i 210 kuruşa satın almıştır. Ancak satın alınan Hüseyin isimli köle Mahmud Paşa mahkemesinde Sirte köyü ahalisinden olduğunu ve hürriyet iddiasını ispatlamış ve özgür kalmıştır. El-hac Osman bunun üzerine Süleyman’a verdiği 210 kuruşu geri alıverilip kendisine verilmesini talep etmiştir.¹⁷⁰

Toplum içinde cana kıyma, kişileri herhangi bir tahrik edici durum olmamasına karşın katletmek gibi olayların şikâyet kayıtlarına yansıdığı görülmektedir. Eşi katledilen Karacasu sakinlerinden Emine isimli kadın oğulları Mehmed ve Veli ile birlikte şikâyetle bulunmuştur. Emine isimli kadının zevcis-i Mehmed Efendi Karacasu sakinlerinden olup kendi halinde iken yine Karacasu sakinlerinden İbrahim Efendi adlı kişi tarafından H. 1160 senesinde katledilmiş bunun üzerine eşi ve çocukları şikâyetle bulunmuştur.¹⁷¹

Bir diğer cana kıyma olayı evail Rebiü’l-evvel H. 1156 / Nisan-Mayıs 1743 yılında kaydedilmiştir. Bu kez öldürülen kişi bir naibdir. Foça-ı Atik Kalesi sakinlerinden Seyyid Yusuf ve kardeşi Seyyid Mehmed babaları Seyyid Hacı Ahmed Efendi’nin H. 1150 senesinde Foçalılar kazasında naib olup yine Foça-ı Atik Kalesi sakinlerinden Uzun İbrahim oğlu Kör Ahmed, Reis oğlu Uzun Ali, Çorumlu Mustafa ve Topçu Baş Hamza isimli kişiler tarafından Foça-ı Atik Kalesi dizdarı Hacı Mehmed’in hanesinde Foçalılar naibi Hacı Ahmed Efendi’nin üzerine hücum ederek kendisini katletmişlerdir. Bunun üzerine suçluların hala Foça’da oldukları belirtilerek bulundukları mahalde şerle görülüp fetevâ-i şerif ve icra-i hak olunmak babında emri şerif rica edilmiştir.¹⁷²

Osmanlı devletinin sosyal hayatı ve gündelik yaşamına bakacak olursak hala tarım toplumu olduğu bunun yanında ticaret ve esnaflığında var olduğu görülmektedir. Köle alım satımının devam ettiği, kişilere ve özelliklere kadınlara yönelik saldırıların var olduğunu karısının kaçırılması üzerine şikâyetle bulunan kişilerin şikâyet kayıtlarıyla temellendirmek

¹⁶⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 94, hk. 307.

¹⁷⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 323, hk. 1055.

¹⁷¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 345, hk. 1127.

¹⁷² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 8, hk. 32.

mümkündür. Ayrıca din olgusu olarak Müslümanlığın egemen olduğu bir toplum yapısının mevcut olmasına karşın kısmen de olsa gayrimüslim reâyânın da varlığı görülmektedir.

3.4. Vakıf Meseleleri

Vakıf (Vakf) sözlükte kelime anlamı olarak “*alıkoymak, durdurmak*” anlamında yer almaktadır. Terim anlamı olarak da “*bir malın, sahibi tarafından hayırlı bir amaç için ebediyen tahsis edilmesi*” olarak tanımlamak mümkündür.¹⁷³ Osmanlı Devleti’nde uzun süre yerini muhafaza etmeyi başaran vakıf kavramının fıkıh ve hukuk alanındaki tanımlamalarına da değinmek gerekir. Fıkıhta bize vakıf kelimesini tanımlayan iki terim mevcuttur bunlar “*Habs*” ve “*Sadaka-i Muharreme*” dir.¹⁷⁴ Habs diğer adıyla Hubs vakıf müessesesinin ifadesi için fıkıhta kullanılan terimlerden ilkidir. Habs kelimesinin sözlük anlamı “*alıkoymak, men*” etmektir. “*Allah yoluna mutlak olarak mal bağışlamak*” da yapılan diğer tanımlamalar arasındadır. “hubs” ise vakıf manasındadır aynı kökten gelmektedir. Sadaka-i Muharreme ise; Sadaka “*sevap için bağışlanan mal*” anlamındadır. Muharreme ise “*fakirlerden başkasına haram kılınmış, dokunulmazlık kazandırılan*” şeklinde tanımlanmıştır. Sadaka-i muharreme fıkıhta vakıf manasında kullanılmaktadır.¹⁷⁵

Vakıf kelimesinin hukuktaki anlamı da; İslam hukukunda; “*bir malı kendi mülkiyetinden çıkarıp sonsuza kadar hayırlı bir iş için tahsis etmek*” olarak tanımlanır, medeni hukukta ise; “*vakfın başlı başına mevcudiyeti haiz olmak üzere malın belli bir gayeye tahsisi*” olarak tanımlanmıştır.¹⁷⁶

Vakıf kuruluşları, asırlar boyunca sadece Osmanlı Devleti için değil tüm İslam devletleri için çok büyük önem teşkil etmekle birlikte hem sosyal hem de ekonomik düzende etkileri açıkça görülen bir kurum olmuştur. Vakıfların devlet içindeki önemini vurgulamak adına Osmanlı Devleti’nde var olan gayrimenkul servetin çoğunu vakıfların

¹⁷³Hacı Mehmet Günay, (2012), ‘Vakıf’, *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXXXII, s. 475.

¹⁷⁴Onur Erdal, (2010), ‘*İstanbul Vakıflarının Yönetimi ve İşleyişi (XVIII. yy Ahkâm Defterlerine Göre)*’, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 7.

¹⁷⁵Ahmed Akgündüz, (1988), *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 30-32.

¹⁷⁶Sipahi Çataltepe, (1991), *İslam-Türk Medeniyetinde Vakıflar*, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları: III, İstanbul, s. 12.

oluşturduğunu belirtmek gerekir.¹⁷⁷ Ayrıca Barkan ve Ayverdi'nin yaptığı araştırmalarda 1556 yılında sadece İstanbul'da 2.515 vakfın bulunmasının yanı sıra 1718 ve 1800 yılları arasında Halep'te 687 vakfın kurulması bize Osmanlı'nın bir vakıf devleti olduğunu vurgulamakla birlikte bu kuruluşların devlet için ne kadar önemli olduğunu belirtmektedir. Vakıf kuruluşlarının Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Fas, Cezayir, Hindistan, Endonezya ve Malezya'da da var olması vakıfların sadece Osmanlı Devleti'nde değil tüm İslam dünyasında geliştiğinin bir göstergesidir.¹⁷⁸

Beylikler zamanında başlayıp Osmanlı Devleti'nin idari ve mali alanda büyümesine paralel olarak artan vakıf kuruluşlarının idare sistemi Selçuklu, İlhanlı ve diğer İslam devletlerinden farklı değildir. Padişahların kurdukları vakıflara mütevellî olarak vezirlerin atanması, kadıların zamansız vakıf teftişleri ve eş zamanlı vakıf teftişleri için müfettişlerin görevlendirilmesi Osmanlı Devleti'nde ki vakıf işleyişinin diğer Türk-İslam devletlerinden farklı olmadığının göstergesidir.¹⁷⁹

Vakıf kuruluşlarının idari ve mali düzendeki büyümeye paralel olarak geliştiğini belirterek, en önemli ve büyük vakıf kuruluşlarının Osmanlı Devleti'nin İmparatorluk döneminde kurulduğunu söyleyebiliriz. Vakıf kuruluşlarının gelişme gösterdiği bu dönemde; sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlara kadar vakıf uygulamaları ulaştığını söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde var olan eğitim sisteminin neredeyse her aşamasında vakıfların etkisi olmakla birlikte sıbyan mektepleri vakıf eliyle oluşturulan eğitim kurumlarına verilebilecek bir örnektir. Sıbyan mekteplerinde eğitim süresini tamamlayan öğrenciler eğitimlerinin geri kalan sürecini vakıf içerisinde yer alan medreselerde devam ettirmişlerdir. Sağlık kurumlarının da neredeyse tamamı vakıflar tarafından yapılmıştır. Yine kamu hizmetlerinde de vakıfların etkisinin var olması ve bayındırlık hizmetlerinin devletin dolaylı yardımları neticesinde vakıf eliyle yapılıyor olması vakıf kuruluşlarının önemini daha açık göstermektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki medreselerde çalışan müderrisler, sağlık kurumlarında çalışan personel ve tabiplerin maaşları devlet bütçesinden değil vakıflar tarafından karşılanmıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Fuat Köprülü, (1942), 'Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü', *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, s. 1.

¹⁷⁸ Murat Çizakça, (2006), 'Osmanlı Devleti Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları', *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırmaları*, Tüsev Yayınları, İstanbul, s. 22.

¹⁷⁹ Nazım Öztürk, (1983), *Mense'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 58.

¹⁸⁰ Adnan Ertem, (2011), 'Osmanlıdan Günümüze Vakıflar', *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 36, s. 34-36.

Osmanlıda var olan vakıf sistemi demokratik sivil toplum sistemi olarak tanımlanmıştır. Denetimleri nezaret kurumları tarafından yapılan bu kuruluşların daha fazla önem arz edenlerinin denetimi sadrazam, kadı, enderun, babü's-saade ağaları gibi devlet görevlilerinin denetimine verilmiştir. XVIII. yüzyılda vakıf kurucularının % 80-90'ının asker kökenli, % 10-20 kadarının reâyâ ve % 14'ünün ise köle menşeli olduğu görülmektedir.¹⁸¹

Osmanlı Devleti siyasi ve idari güçlerini tek bir merkezde toplama sistemini uygulamasına rağmen vakıf kuruluşları tek bir merkezden yönetilmemiş her biri bağımsız bir idare sistemiyle yönetilmiştir. Her ne kadar vakıflar bağımsız bir idare sistemine sahip olsalar da kontrolleri devletin var olan tüm kurum ve kuruluşların başmüfettişi olan kadılar tarafından yapılmıştır. Kadıların yetkileri çok geniş olmakla beraber kurum üzerinde kesin yetkilere sahiptirler. Hesapları denetleme, vakıf gelirlerinin amaca uygun hizmet edip etmediğini kontrol etme gibi görevler kadıların yetkileri arasındadır. Bunun yanında vakfın kadının teftişinde kaçırmak isteyen bazı kişiler vakfın teftiş işlemlerini kendi meslek erbabından nazır unvanını alan başka şahıslara vermişlerdir. Bu nazır adı verilen görevliler kadıyla aynı idari haklara sahiptirler. Bu durumdan yola çıkarak bazı vakıfların denetimi için hususi bir yapılanmanın var olduğu söylenebilir.¹⁸² XIX. yüzyılın başlarında karışık bir görünüm arz eden bu vakıf işleyişi 1826 yılında Evkaf Nezaretinin kurulmasıyla bir nebze olsa düzeltilmeye çalışılmıştır.¹⁸³

Arşiv incelemelerimiz sonucu Aydın sancağına ait 36 adet vakıf şikâyeti bulunmaktadır. Muhtevâlarından kısaca bahsetmek gerekirse vakıf mütevellîleri arasındaki anlaşmazlıklar, vakıf mülklerine el konulması, vakıf mallarına verilen zararlar ve son olarak vakıf gelirleri üzerine yapılan usulsüzlükler kayıtlarda karşımıza çıkan şikâyet konularından bazılarıdır.

3.4.1 Vakıflar arasında çıkan anlaşmazlıklar hakkında meseleler

Döneme ait ilk şikâyet kaydı iki vakıf mütevellîsi arasında çıkan anlaşmazlığı konu edinmektedir. Halit bin Cafer vakfının mütevellîsi Ahmed, hiçbir müdahaleye gerek yokken Abacızade vakfının mütevellîsi Güzelhisarlı Osman zade Hacı Mustafa ve vakfın

¹⁸¹ Ahmed Tabakoğlu, (2004), 'Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi', *Cumhuriyet'in 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 26.

¹⁸² Bahaeddin Yediyıldız, (2003), *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 176- 186-187.

¹⁸³ Tabakoğlu, A.g.m, s. 27.

kaymakamı diğerk El-hac Mustafa, anlaşmazlığa konu olan bahçenin tasarruf hakkı bizimdir diyerek müdahalede bulunmaları üzerine şikâyetle bulunmuştur. Ayrı iki vakıf mütevellîsi arasında paylaşılamayan söz konusu bahçe, bir tarafı tarik-i amm bir tarafı Uzunemir bahçesi ve meyve ağaçlarını da içine alan tahmini 20 dönüm olarak kaydedilmiştir. Tasarruf hakkının hangi vakfa ait olacağı konusunda anlaşmazlık yaşanan bahçe, reâyâdan Mustafa isimli kişiye ait olup ölümü üzerine vakfa intikal etmiştir.¹⁸⁴

Bir diğerk örnekte iki mütevellî arasında paylaşılamayan çiftlik gelirleridir. El-hac Hasan, nefsi-i İzmir’de vaki Cüneyt Bey imareti vakfı mütevellîsidir. Vakfın gelir kaynaklarından Aydın sancağı Birgi nahiyesinde Süleyman köyünde kayıtlı çiftlik gelirleri Cüneyt Bey vakfına aitken, Karahisar’da Gedik Ahmed Paşa vakfı mütevellîleri tarafından çiftliğin gelirlerine el konmuş, Cüneyt Bey vakfı mütevellîsi Hasan bu durumun engellenmesi için şikâyetle bulunmuştur. Gedik Ahmed Paşa vakfı mütevellîsinin ismine kayıtlarda yer verilmemiştir.¹⁸⁵ Kaydın devamında defter-i evkafa müracaat edildiği belirtilmiştir. Ayrıca belgede Gedik Ahmed Paşa mütevellîlerinin tam olarak müdahalede bulundukları çiftlik gelirlerinin detaylarına ulaşmak mümkündür.

Yine aynı konuda bir başka şikâyet evahir Rebiü’l-ahir H. 1167 yıllarında kayda geçirilmiştir. Vakıf olarak kayıtlı hanın tasarrufu konusunda iki mütevellî arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Müderris İsmail, Güzelhisar da medrese ve dershaneden oluşan bir vakıf yaptırmıştır ve bunun mütevellîsi Osman zade Nasuh Paşa dır. Müderris İsmail, Güzelhisar da bulunan Acem Hanı isimli hanın üzerinde Bozdoğan voyvodası, Seyyid Mehmed’in Bozdoğan da yaptırdığı cami ve medreseden oluşan vakfın mütevellîsi Derviş Mehmed’in, “*bu han benim mütevellîsi olduğum vakfın tasarrufundadır*” diye hak iddia etmesi üzerine şikâyetle bulunmuştur. Şikâyetin devamında söz konusu hanın Nasuh Paşa’nın vakfiyesine ait olduğu konusunda birden fazla şahidin olduğu belirtilmekle birlikte Derviş Mehmed isimli mütevellînin hala bir çekişme içinde olması dolayısıyla Acem Hanı üzerinde var olan müdahalesinin kaldırılması talep edilmiştir.¹⁸⁶

Bir diğerk anlaşmazlık kaydı vakıf mallarından gelen vergileri kimin toplayacağı üzerine Hafize Hatun vakfı mütevellîsi ve Arpaz mukataası voyvodası arasında yaşanmıştır. Aydın sancağı nefsi-i Yenişehir de bulunan Hafize Hatun imareti vakfının mütevellîsi Seyit Mehmed’in şikâyetine göre, Siruz cemaati olarak vakfa; 41 nefer reâyâ ile ödedikleri 850

¹⁸⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 36, hk. 159.

¹⁸⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 242, hk. 791. Detaylı bilgi için bkz; Ek 3

¹⁸⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 151, hk. 494.

akçelik resm-i bennâk, cürmü cinayet, bad-ı heva, yave ve kaçgun ve sair vergileri kayıtlıdır. Bu cemaat başlarda Menteşe ilinde Koçak köyünde Siruz cemaati olarak sipahi tımarında kayıtlıyken sonradan eski köylerinden kalkıp nefs-i Arpaz tarafına hareket ederek yerleşmişlerdir. Defterlerde söz konusu vakfın eski raiyyet oğullarından olan 34 neferi görülmektedir. Bu kişiler vakıf mütevellîsinin talebi üzerine ödemeleri gereken vergileri eda eylemek istediklerinde nefs-i Arpaz mukataası voyvodası Mahmud adlı kişi bu reâyânın vakfa değil mukataaya kayıtlı olduğunu iddia etmiştir. Bu sebeple vakfa ait ödemeleri gereken vergilere engel olmuştur. Bu müdahale üzerine Hafize Hatun imareti vakfının mütevellîsi Seyit Mehmed şikâyetinde bulunmuştur.¹⁸⁷

Bu örnekte ise anlaşmazlığa sebebiyet veren ayak suyu olarak tabir olunan suya Kurt Baba zaviyesi zaviyedarı İbrahim tarafından müdahale edilmesi ile ilgilidir. Tire sakinlerinden Muharrem Efendi müteveffâ Lütfü Paşa Camii şerifi evkafından Eski Bey hamamı denilen hamamın anlaşmazlığa sebebiyet veren ayak suyu olarak bir olunan suyun geçtiği yerin yakınlarında bir eve sahiptir. 8 ay önce Kurt Baba zaviyesi zaviyedarı İbrahim'in söz konusu suyun 44 yıl önce kendi zaviye bahçesinden çomak attığını yani çıktığını belirtmesi üzerine Muharrem Efendi durumu engellemek adına şikâyetinde bulunmuştur.¹⁸⁸

Vakıf malları üzerinde yaşanan sorunlardan bir diğeri de vakfa ait evlerin satışı sırasında yaşanan anlaşmazlıklardır. İzmir'de var olan Kala-i Cami-i Şerif vakfının mütevellîsi El-hac Hasan'ın şikâyetine göre Cami-i Atik mahallesinde 3 kişinin ölmesi sonucu yine aynı menzilde var olan mülkleri mirasçıları olmaması dolayısıyla vakfa intikal etmiştir. Şikâyetin devamında vakfa intikal eden malların vakıf eliyle başkasına satıldığı belirtmekle birlikte satışın yapıldığı kişilerin ağız birliği yaparak aldıkları mülkleri vakıf eliyle değil sahiplerinden aldıklarını belirterek vakfın yapmış olduğu satışı inkâr ettikleri kayıtlarda görülmektedir. Şikâyet satışı inkâr eden kişilerin men' ve def' olunması talebi ile sonlandırılmıştır.¹⁸⁹ Ayrıca ölen ve mirasçısı olmaması dolayısıyla mal varlığı vakfa intikal eden kişilerin isimlerinin kayıtlarda yer almadığını da belirtmek gerekir.

¹⁸⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 188, hk. 602.

¹⁸⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 293, hk. 956.

¹⁸⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 5, hk. 11.

3.4.2 Vakıf mülklerine yapılan haksız müdahaleler hakkında meseleler

Vakıf mallarının gaspı ve vakıf mallarına müdahale sonucu oluşan şikâyet kayıtları bir hayli fazladır. Kanunlara göre vakıf mallarını gasp eden kişi, mülke zarar vermeden geri iade etmelidir. Bu iadenin olmaması durumunda mülkü gasp eden kişinin hapis edilmesi söz konusudur. Bunun yanında gasp edilen vakıf mülküne kişinin yaptığı nadas ve gübreleme gibi mütekavvim mal olmayan şeylerin yani “*dine uygun olmayan malların*” iadesi söz konusu değilken gasp edilen mülke yapılan bina veya dikilen ağaç gibi malların vakfa zararı dokunmuyorsa iadesi mümkündür. İadenin olmaması durumunda bu mallarının değerleri altında bir miktar para ödenir. Bunun haricinde kişi gasp ettiği mülkten bir yarar sağlasa da sağlamasa da yararlandığı veya mülke verdiği zararın ederini ödemek zorundadır çünkü vakıf mallarından elde edilen her sermaye zayi edilse de vakfa ait olması dolayısıyla ederi ödenmelidir. Kişinin mülkü gasp etmesi veya mülkte hak iddia etmesi durumunda tasarrufunda bulunduğu sürenin ödemesini yapmalıdır. Vakıf mülklerine zarar vermesi sonucu ise zararı karşılaması şart koşulmuştur.¹⁹⁰

Bu duruma verilebilecek ilk örnek Evail Recep H. 1156 / M. Ağustos-Eylül 1743 yılına aittir. İzmir’de merhum Halil Musa vakfının mütevellîsi Abdullah Musa’nın şikâyetine göre adı geçen vakfa ait İzmir’de vaki olan Kadı Hamamı denilen Çifte Hamam’ın yakınlarına Hacı Kadri isimli kişi bina yaptırmıştır. Şikâyetin devamında bu binanın suyollarının vakfa zarar verdiği ve her sene tamire gerek duyulduğu belirtilmiştir. Şikâyet bina sahiplerinin yapmış olduğu suyolunun vakfa olan zararının bildirilmesi ve bu kişilerin men‘ ve def‘ olunması talebiyle sonlandırılmıştır.¹⁹¹

Benzeri bir şikâyet evahir Şaban H. 1155 / M. Ekim 1742 yılında kayda geçirilmiştir ve bir üst şikâyetle aynı içeriğe sahiptir. Vakfa ait olan arsaya halktan birinin duvar ve bina yaptırması üzerine vakıf mütevellîsi Solak Hacı Mustafa şikâyetinde bulunmuştur. Kayıтта bunun haricinde bu arsanın vakfın bitişiğinde yer aldığı ve vakıf tarafından kimseye icara verilmediği belirtilmiştir. Arsaya Tire sakinlerinden Zorbacı(?) Ali Efendi’nin yaptırdığı duvar ve binanın vakfın dershanesi ve medresesinin pencerelerini sed ettiği yani kapattığı belirtilerek şikâyetinde bulunulmuştur.¹⁹² Söz konusu zarar gören vakfın ismine kayıtlarda yer verilmemiştir.

¹⁹⁰ Akgündüz, A.g.e., s. 321-322.

¹⁹¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 102, hk. 423.

¹⁹² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 75, hk. 322.

Ellerinde bulunan tımar hisselerini vakıf haline getiren Mehmed, Mustafa, diğer Mustafa ve İbrahim isimli kişilerin şikâyeti ise vakfa dönüştürdükleri bu tımar hisselerine yapılan yersiz müdahale ile ilgilidir. Söz konusu tımar hissesi Birgi nahiyesi Ayasuret köyünde defter-i atikte Kocabey olarak kayıtlı Pir Hasan adlı kişinin oğulları Ali, Mehmed, ve Yahya adlı sipahilerin kardeşi olan Mehmed Beyin oğulları Fahrettin ve Ahmed adlı sipahilerinde hissedarı olduğu malikane, 31.500 kuruş değerinde hınta öşrü gelirinde sahip olup vakıf olarak kaydedilmiştir. Bu kişiler malikânenin beratla hissedarı ve mutasarrıfları iken köy halkından herhangi bir şikâyet ve müdahale olmamasına rağmen, Birgi kazası sakinlerinden birkaç kişi ortaya çıkmış söz konusu tımar gelirleriyle ilgili herhangi bir alakaları yok iken vakıf olarak kaydedilen tımarın gelirlerine müdahalede bulunmaları sonucu Mehmed, Mustafa, diğer Mustafa ve İbrahim müdahalede bulunan bu kişilerin men' ve def' olunması için şikâyetinde bulunmuşlardır.¹⁹³

Vakfa ait olan bahçede başka birinin hak iddia etmesi üzerine kayıtlara geçirilen evail Recep H. 1155 / M. Eylül 1742 yıllarına ait kayıt vakıf mülklerinin gaspına örnektir. Tire'de bulunan Medresesi vakfı mütevellisinin şikâyetine göre Solak Hacı Mustafa Tire'de Susak deresi denilen yerde var olan bahçesini vakfa bağışlamıştır. Bahçeye herhangi bir müdahale gerekmiyorken Tire sakinlerinden Abdurrahman, adı geçen ve vakfa bağışlanmış olan bahçeye benim mülkümdür diye müdahale etmeye kalkması üzerine müdahalenin kaldırılması için şikâyetinde bulunulmuştur.¹⁹⁴

Benzeri bir şikâyet İzmir kazasına aittir. Altıparmak vakfının mütevellisi Ahmed ve Hatice Hatun isimli kişiler, İzmir'de vakfın menzilinde tasarruf oluna gelen birkaç dönüm arsayı yine İzmir sakinlerinden Mehmed'in vakfın mütevellisi ve kaymakamı Fatma nam Hatun'a mülk üzere sattığını belirtmesi üzerine şikâyetinde bulunmuşlardır.¹⁹⁵ Haksız yere müdahale edilen söz konusu mülk hakkında kayıtlarda detaylı bilgi mevcut değildir.

Velüyüddin isimli kişinin şikâyetinde ise el konulan ya da hak talep edilen bir mülk değil $\frac{1}{4}$ hisse zaviyedarlığıdır. Kayıtlara göre Birgi kazasında Şafak(?) Baba vakfı $\frac{1}{4}$ hisse zaviye darlığı H. 1150 senesi Muharremi yirmi yedinci gününde / M. 27 Mayıs 1737 tarihinde maliye tarafından berat-ı şerif ile Velüyüddin'e verilmiştir. Herhangi bir müdahale gerekmez iken İsmail isimli kişi $\frac{1}{4}$ zaviyedarlığı halaoğlum Mehmed'in üzerindedir diye

¹⁹³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 5, hk. 5.

¹⁹⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 38, hk. 146.

¹⁹⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 119, hk. 493.

müdahalede bulunmaya çalışmıştır. İsmail'in var olan müdahalesinin kaldırılması talep edilmiştir. Şikâyetin devamında hazine-i amire de saklı bulunan Anadolu muhasebesi defterlerine bakıldığı ve yukarıda geçen tarihte $\frac{1}{4}$ zaviye darlığının Velîyüddine verildiğinin kayıtlarda var olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁶

Vakıf mülklerine müdahale sonucu kayda geçirilmiş olan diğer bir şikâyet evasıt Şevval H. 1167 / M. Temmuz Ağustos 1754 yılına aittir. İzmir sakinlerinden El-hac Abdullah'ın şikâyetine göre İzmir'de mütevellîsi olduğu merhum Karamanlı El-hac Mustafa'nın yaptırdığı cami-i şerif ve vakfının gelirlerine adı geçen vakfın nazırı olan İzmir sakinlerinden kâtip İbrahim'in haksız yere el koyduğu üzerinedir. Kayıtlara göre vakfın nazırı İbrahim vakfın gelirlerinden 1.000 kuruş bunun yanında İzmir'de var olan, mutasarrıfı olduğu sabunhanenin icarından H. 1160 senesinden beri 400 kuruş ve bir defa da 200 kuruş para zimmetine geçirmiştir. Vakfın toplam alacağı 1.600 kuruş olmakla birlikte paranın tahsil edilemediği belirtilmiştir. Şikâyetin devamında zimmete geçirilen para haricinde kâtip İbrahim'in İzmir'de mutasarrıfı olduğu 1 bâb mülk menzil ve 2 adet Yahudihaneyi fuzuli zapt ettiği belirtilmiştir. Ardından kâtip İbrahim'in öldüğü belirtilerek vasileri İzmir kâtiplerinden Ali, Abdullah ve Mehmed isimli kişilerden talep edildiği ancak türlü bahaneyle borcu ödemekten kaçtıkları kaydedilmiştir. Şikâyet merhum kâtip İbrahim'in zimmetine geçirdiği 1.600 kuruşun ve fuzuli zapt ettiği menzil ve Yahudihanelerin vasilerinden tahsil edilmesi talebiyle sonuçlanmıştır.¹⁹⁷ Ayrıca şikâyet incelendiğinde adı geçen kâtip İbrahim'in âyanlar tarafından her konuda desteklendiği görülmektedir. Bu durum kayıta “ *mezbur mütegalibeden olub kendünün İzmir âyanından muayyen kesiresi olduğundan* ” şeklinde belirtilmiştir.

Bir diğer şikâyet Hatice Hatun'un şikâyetidir. Hatice Hatun'un kendisine ait cami-i şerif ve şadırvandan oluşan bir vakfı vardır ve mütevellîsi Abacı zade Hacı Mustafa isimli kişidir. Hatice Hatun'un sahip olduğu vakfa ait İzmir'de bulunan hanı tamir ettirmek istemesi üzerine kimseye zararı olmamasına rağmen evlad-ı vakıftan Güzelhisar da sakin Rabia ve Ayşe hatunlar ve zevce-i Mustafa ağız birliği ederek yapılacak tamir işlerine müdahale etmek istemeleri üzerine şikâyetle bulunmuştur. Şikâyet müdahale eden kişilerin men' ve def' olunması sonucuna bağlamıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 160, hk. 697.

¹⁹⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 302, hk. 990.

¹⁹⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 211, hk. 889.

Kayıtlarda tımarlı sipahilerin de vakıf gelirlerine müdahalede bulundukları görülmektedir. Tire şehrinde vaki Kurşunoğlu medresesinin müderrisi, evkafının mütevellîsi olan Es-seyyid Mustafa vakfa kayıtlı Kiliseli Pınarı köyünün öşür ve resmlerine kimsenin müdahalesine gerek yok iken civardaki tımar köylerinden Eğercilü ve Reyhanlı köy sipahileri Abdülkerim ve Ali'nin bu gelirlere söz konusu köyün mümtaz ve muayyen hududları dahilinde kadimden öşr ve resmin taraf-ı vakıftan alına gelen bir miktar yerler için “*bizim tımarımız kariyeleri arazisindedir*” diyerek kanuna aykırı olarak gelirlere el koymaları sebebiyle vakıf mütevellîsi Mustafa şikâyetle bulunmuştur.¹⁹⁹

Vakıf gelirlerinin talep edilmesi de kayıtlarda verilecek örnekler arasındadır. Nefs-i Tire’de vaki Yahşi Bey evlatlarından ve Yahşi Bey vakfının hala berat-ı şerifimle mütevellîleri olan Mehmed, Mustafa, diğer Mehmed ve Hüseyin isimli kişiler ile Emine, Hatice ve Ayşe nam hatunlar İstanbul’a arzu hal göndermişlerdir. Tire’de kurulan Yahşi Bey cami-i şerifi ve imareti evkafının öşür gelirlerinin büyük valideleri Rabia Hatun’un tasarrufundayken kendisinin vefat ettiğini ve gelirlerin oğlu Hasan’a ve onunda ölümüyle annelerine intikal ettiğini bu olayın olduğu zamanlarda ismi geçen çocukların küçük olduğu belirtilmiş buluğa erdikten sonra gelirlerinin bağlanmasını talep etmişlerdir.²⁰⁰

Gereksiz müdahaleler sonucu vakıf kurumlarının mağdur edildiği kayda geçirilen şikâyetlerde göze çarpan bir diğer konudur. Ancak vakıflarında gereksiz müdahalelerde bulunarak mağdur ettiği tımarlı sipahilerin olduğunu da söylemek mümkündür. Ayakösten nam kariye ve bundan başka 16.125 akçe tımarın tasarrufu Mehmed veledi Abdülkerim’e ait olup, liva-i mezburda Sard nahiyesinde Süleymanlar nam kariye ve bundan başka 17.990 akçe tımarın tasarrufu ise Abdullah veledi Ahmed’e aittir. Bahsedilen bu tımarların İrislü(?) ve Rahmanlı kariyeleri sınırları dahilinde oldukları belirtilmiş ve hiçbir müdahaleye gerek yok iken Tire’de bulunan Feriştah oğlu medresesi müderrisi ve vakfın mütevellîsi olan kayıtta mütegalibe ve cebabir olarak geçen Seyit Mustafa söz konusu İrislü(?) ve Rahmanlı sınırları içinde yer alan öşr ve resmin bunların tımarları tarafından alına gelen bir miktar yerler için “*benim mütevellîsi olduğum Feriştah oğlu medresesi vakfı kariyelerinden yine Tire nahiyesine bağlı Kiliselüpinar kariyesi yerlerindendir*” diyerek müdahalede bulunmuştur. Tımar sahipleri sahip oldukları tımar yerlerinin mütevellînin dediği gibi vakıf kariyelerinden Tire nahiyesine bağlı Kiliselüpinar kariyesi sınırları içinde değil İrislü(?) ve Rahmanlı kariyesinin mümtaz ve muayyen sınırları içinde yer aldığını belirterek şikâyetle

¹⁹⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 205, hk. 663.

²⁰⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 269, hk. 881.

bulunmuşlardır.²⁰¹ Kaydın devamında tımarlardan alına gelen vergilerin detaylı kayıtlarına ulaşmak mümkündür.

Bu konuya diğer bir örnek erbab-ı tımaran Osman isimli sipahinin şikâyetidir. Osman sahip olduğu Tire nahiyesinde ki Çiflik-i Ahi Hamza ve Sarı Yakup çiftliği bundan başka 7.119 akçelik tımar, yine Tire nahiyesinde bulunan Kızılca köyündeki Kara Mustafa çiftliği Uşakpınarı köyündeki Arap İlyas ve Ahmed çiftliklerine müdahale edilmesi sonucu şikâyetle bulunmuştur. Müdahalede bulunan kişi bir önceki kayıta da adı geçen Feriştah oğlu medresesi müderrisi ve vakfı mütevellîsi Seyit Mustafa'dır. Şikâyetin devamında ruznamçe-i hümayûna ve defter-i icmale başvurulduğu belirtilmekle birlikte, şikâyetle adı geçen çiftliklere kayıtlı reâyâya ve eda ettikleri vergilerin detaylarına ulaşılabilir.²⁰²

Vakıf mülklerinde hak iddia eden kişiler olduğu gibi vakfın gelirlerini engelleyen kişilerin de olduğu kayıtlarda açıkça görülmektedir. Evail Şaban H. 1167 / M. Mayıs Haziran 1754 yılında kayda geçirilmiş olan bu şikâyet söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir. El-hac Hızır'ın şikâyeti vakıf adına toplamakla görevli olduğu bazı vergilerin Hüseyin adlı kişi tarafından engellenmesi üzerinedir. El-hac Hızır, Hameyn-i Şerifeyn vakfının mültezimidir. Vergilerini toplamakla yükümlü olduğu yerler Marmara Boğaz ve Çorlu kariyerlerinin sınırları dahilinde olduğu belirtilmiştir. Şikâyetin sonunda Hüseyin'in vergi toplama işlemine olan müdahalesinin engellenmesi istenmiştir.²⁰³

Benzeri bir şikâyet Aydın ve Menteşe sancaklarına yazılmıştır. Hacı Ahmed, Hamit ve Süleyman isimli sipahilerin Şeyh Mustafa zaviyesinin Menteşe sancağının Meğri nahiyesinde var olan çiftliklerine müdahalesi sonucu şikâyetle bulunmuştur. Kayıtlara göre Hamit ve Süleyman isimli sipahiler Megri nahiyesinde Yerlümeram isimli köyde zaviyenin sahip olduğu çiftliklerin gelirlerine müdahale etmişlerdir. Adı geçen sipahilerin çiftliklere müdahalelerinin engellenmesi vakıf mütevellîsi Hacı Ahmed tarafından talep edilmiştir.²⁰⁴

Evahir Şevval H. 1155 / M. Kasım Aralık 1742 yılına ait olan bir diğer kayıt vakıf mallarına gelen zarardan bahsetmekle birlikte diğer kayıtlardan şikâyet değil de bir talep kaydı olması dolayısıyla ayrılmaktadır. Dersâdet ağası olan Beşir Ağa İzmir kazası naibine bir talepte bulunmuştur. İzmir Cami-i Atik mahallesinde Balık Meydanı denilen yerde El-

²⁰¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 343, hk. 1121.

²⁰² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 347, hk. 1133.

²⁰³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 246, hk. 801.

²⁰⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 4, hk. 2.

hac Mehmed isimli hayırseverin yaptırdığı cami, medrese ve han menzillerinin çıkan yangında yandığı belirtilmiştir. Binaların tamiri için 5.115 kuruşa ihtiyaç olduğu belirtilerek İzmir naibi Yusuf'tan vakfa ait olan binaların tamir ettirilmesi ve kişilerin müdahaleleri engellenerek vakfa teslim edilmesi istenmiştir.²⁰⁵

Evahir Muharrem H. 1156 / M. Şubat-Mart 1743 yılına ait olan şikâyet kaydı vakıf mallarının onarılmak istenmesi sırasında müdahalede bulunan bazı kimselerin engellenmesi adınadır. Vakıf mütevellisi olan Hüseyin kayıtlara göre İzmir kazasında Urla köyünde var olan ve mutasarrıfı olduğu mülkün zeytin ağaçlarını ve buradan elde edilecek mahsulü Urla da bulunan yaptırdığı 2 adet vakıf ve su kuyularını tamir masraflarına sarf olunmak üzere tayin etmiştir. Kayda göre hiçbir müdahaleye gerek yok iken Urla sakinlerinden bazı kimseler Hüseyin'in mutasarrıfı olduğu zeytin mülkü bizindir diyerek müdahalede bulunmuşlardır. Şikâyet müdahalede bulunan bu kişilerin men' ve def' olunması talebiyle sonlandırılmıştır.²⁰⁶

Hafize Hatun vakıf gelirlerinin mutasarrıfı olan Ahmed Halife'nin şikâyeti ise mutasarrıf olduğu vakıf gelirlerine müdahalenin söz konusu olmasıdır. Şikâyeteye göre Yenişehir Aydın ve Tire'de ki merhum Hafize Hatun vakfının 27 akçe ile kitabet ve 24 akçe ile cibayetlerinin mutasarrıf olarak görevlendirilen Ahmed Halife üzerine düşen hizmetleri yerine getirmesine rağmen hiçbir müdahale gerekmezken bazı kişiler Ahmed Halife'nin mutasarrıfında olan kitabet ve cibayetlere haksız yere müdahalede bulunmuştur. Yersiz müdahalede bulunan bu kişilerin uzaklaştırılmaları talep edilmiştir. Şikâyetin devamında hazine-i amire de saklı olan Anadolu Muhasebesi defterlerine bakıldığında Aydın sancağından nefis-i Yenişehir Aydın'da olan merhum Hafize Sultan vakfının 27 akçe vazife ile kitabet ve 24 akçe vazife ile cibayetin maliye tarafından Ahmed Halife'nin üzerine bağlı olduğu belirtilmiştir ve müdahalenin kaldırılması talep edilmiştir.²⁰⁷ Müdahalede bulunan şahısların isimlerine kayıtlarda yer verilmemiştir. Şikâyet Ahmed Halife tarafından babü's-saade ağası olan Ali Ağa aracılığıyla yapılmıştır. Bu kaydın bir diğer önem bahşeden özelliği ehl-i örf ve ulemâ kökenli görevlilerin işbirliğine örnek teşkil etmesidir

İdarecilerin de vakıf gelirlerine ve vakfa ait mülklere müdahalede bulunduğu da kayıtlarda görülmektedir. Haremeyn-i şerifeyn müfettişliği nezaretinden merhum Duhan gümrüğü emini Hasan evkafının mütevellisi Abdullah vakfa İzmir voyvodasının müdahale

²⁰⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 146, hk. 633.

²⁰⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 217, hk. 925.

²⁰⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 177, hk. 567.

etmesi üzerine şikâyetle bulunmuştur. İzmir’de Cami-i Atik mahallesinde Hacı Hüseyin Cami-i şerifi yakınlarında bulunan, bir tarafı Osman Çavuş mülkü bir tarafı leb-i deryada biten, üzerinde bulunan kişinin bina eylediği tuz mahzeni ve bina olunan bir kahveci dükkânı vakfın hazinesinde olup, taraf-ı vakıftan bazı kişilere icara verildiği kayıta belirtilmiştir. Vakfa ait olan bu arsa ve kahveci dükkânına hiçbir müdahale gerekmez iken İzmir voyvodasının bahsedilen bu mülklere müdahalede bulunduğu ve adı geçen arsa ve kahveci dükkânına yapılan haksız müdahalenin kaldırılması talep edilmiştir. Şikâyetin devamında hazine-i amire de muhafaza edilen küçük evkaf muhasebesi defterlerine bakıldığı İzmir’de bulunan bir tarafı müteveffâ Hüseyin El-hac cami, bir tarafı leb-i deryada biten arsa, tuz mahzeni ve ikişer üçer kişilik dükkân ve bahçeli müstakil bir mülkün vakıf olarak tayin edildiği belirtilmiştir.²⁰⁸

Evahir Şaban H. 1167 / M. Mayıs-Haziran 1753 yılında kayda geçirilmiş olan bu şikâyetle vakfa dışarıdan yapılan bir müdahale kayıdır. İzmir’de bulunan Kasaphızır mahallesi sakinlerinde Şeyh Cafer kızı Fatma Hatun’un İzmir’de yaptırdığı vakfın cami-i şerif vakfının mütevellîsi olan Ahmed şikâyetle bulunmuştur. Vakfa herhangi bir müdahale gerekmez iken Mustafa isimli kişi hileye başvurarak kayıta adı geçen ve vakfa ait olan mülk menziline zapt etmeye çalışması üzerine şikâyetle bulunulmuştur.²⁰⁹

3.4.3 Vakıf mülklerinin kiraya verilmesi hakkında meseleler

Vakıf mallarının kontrol ve idare yetkisinin mütevellîde olması dolayısıyla vakıf mallarının icara verilmesi de mütevellî idaresinde yapılmaktadır. Bu malların kiraya verilme durumunda göz önünde bulundurulması gereken iki önemli madde vardır. Bunlardan ilki; vakıf mallarından tasarruf eden kişi aynı zamanda vakfın mütevellîsiyse kendi tasarrufunda olan mülkü kiraya verme hakkı mevcuttur. Bu konuyla ilgili ikinci madde ise mülkün tasarruf hakkına sahip kişi mütevellî olmaması dahilinde kendi tasarrufundayken başkasına kiralama hakkı yoktur. Ancak âriyet olarak yani geri verilmek üzere geçici olarak verebileceği kaynaklarda belirtilmiştir.²¹⁰

Evail Safer H. 1157 / M. Mart Nisan 1744 yıllarına ait Küçük Han denilen vakıf mülkü üzerinde çıkan tasarruf anlaşmazlığı bu kiralama akdi konusuna örnek verilebilir. Kayıtlara göre eski sadrazam Kara Mustafa Paşa vakfına ait olan İzmir’de vaki Küçük Han

²⁰⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 263, hk. 858.

²⁰⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 277, hk. 899.

²¹⁰ Akgündüz, A.g.e., s. 305.

İzmir sakinlerinden Hacı Mustafa İsimli kişiye icara verilmiştir. Ancak İzmir sakinlerinden âyanlık iddiasından bulunan Hacı Ali isimli kişilere tabi olan Osman, Hacı Mustafa'dan adı geçen Küçük Han'ı kendisine kiraya vermesini istemektedir. Yine kayıta Küçük Han'ın vakıf mülkü olması dolayısıyla vakfin izni olmadan başkasına kiraya verilemeyeceği belirtilmiş olmasına rağmen Osman, vakfin izni olmasa bile adı geçen Küçük Han'ı zapt etmek iddiasında bulunmaları üzerine Kara Mustafa Paşa vakfı mütevellîsi İsmail şikâyet etmiştir. Şikâyetin devamında adı geçen hanın vakfin mülkü olduğu hanın H.1157 senesinde Hacı Mustafa'ya icar ve zaptı için temessük verildiğinin defter-i evkafta görüldüğü belirtilmiştir.²¹¹

Benzeri bir şikâyet yine vakıf mülklerinin kiraya verilmesi ile ilgilidir. Vakfa ait olan mülklerin kişilerin tasarrufuna verildiği yine kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Aydın muhassılı ve Güzelhisar naibine yazılan evasıt Recep H. 1155 / M. Eylül 1742 tarihli kayıt buna örnek gösterilebilir. Babü's-saade ağası İbrahim Ağa'nın şikâyetine göre Saruhan sanacağı Akhisar'da var olan mülkün mutasarrıfı Akhisar sakinlerinden Kadri sipahi 15 seneden beri kira vermemektedir. Şikâyetin devamında icarını vermeyen Kadri isimli sipahinin Güzelhisar naibi ve Aydın muhassılı karşısında davasının görülmesi ve ödenmeyen icarın tahsil edilmesi talep edilmiştir.²¹²

Vakıf mallarının kiraya verilmesi ile ilgili bir diğer kayıt evail Cemaziye'l-ahir H.1167 / M. Mart-Nisan 1754 yıllarına aittir. Kayıt sadece vakıf mülklerinin kiralınması konusunu içermemekte olup vakıf mülklerinin onarımı konusuna da örnek teşkil etmektedir. Şikâyet sahibi El-hac Abdullah'tır. İzmir şehrinde Kara Kadı isimli hayır sahibi kişinin evkafından Sakaoğlu olarak bilinen Bey Hamamı'nın doğu kanadı harap olmuş tamiri için izin alınmış ve 1.250 kuruş muacele ve yılda 380 kuruş mürahale ile Papas(?) isimli kişiye kiralınmıştır. Papas'ın(?) vefat etmesi üzerine vakıf mülkü El-hac Abdullah'a intikal etmiştir. El-hac Abdullah hamamın kirasını düzenli olarak ödemesine karşılık vakıf mütevellîsi Abdülmecit H. 1134 yılında hamamı El-hac Abdullah'ın babası El-hac Mustafa'ya kiraya vermiş bu durum H. 1156 yılına kadar devam etmiştir. Üstelik El-hac Abdullah'ın belirttiğine göre hamamın tamir ve keşif ücreti olan 4.840 kuruş 77 akçe babası

²¹¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 240, hk. 1031.

²¹² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 44, hk. 172.

El-hac Mustafa kabul etmeyince söz konusu tutarın borç olarak kendisine intikal etmesi üzerine şikâyetle bulunmuştur.²¹³

Tire ve Birgi naiblerine ve Aydın muhassılına yazılan diğer bir şikâyet ise Birgi sakinlerinde müderris Yusuf'un şikâyetidir. Müteveffâ Kara oğlu El-hac Mehmed isimli kişi müteveffâ Latif Paşa'nın vakıf arsasına kendi malıyla vakfın sınırında bir dükkân ve bir medrese binası yaptırmıştır. Bu dükkân ve medreseden gelen gelir 28 yıldır medrese hocalarına tahsis edilmiştir. Ancak Tire sakinlerinden Demirci oğlu Mehmed ortaya çıkarak bu dükkânların gelirlerini ben alırım diyerek zorbalık yapmış. Vakfın müderrisi Yusuf bunu şikâyet etmiştir.²¹⁴

Vakıfların gelirlerini mutasarrıfı olan ailelerin bireyleri arasında çıkan anlaşmazlıklar da kayıtlarda görülen muhtevâlar arasındadır. Şikâyetçi medine-i İzmir'de Cami-i Atik mahallesinde Salı yakası mevkiinde müteveffâ El-hac Mahmud yaptırdığı cami-i şerif ve medresenin mütevellîsi olan Seyyid El-hac Muhammed'in kız karındaşı Hatice dir. Vakfın gelirlerini toplamakla yükümlü 3 kardeşten biri olan Hatice kendi payının H. 1160 yılından beri eksik verilmesi dolayısıyla şikâyetle bulunmuştur.²¹⁵

3.4.4 Vakıf kurumlarında yapılan usulsüzlük meseleleri

XVIII. yüzyıllarda vakıflarda yapılan usulsüzlükler adına tutulmuş bir hayli şikâyet kaydı mevcuttur. Bu menfi faaliyetlere vakıf görevlilerinin yanı sıra devlet erkanının da dahil olduğunu belirtmek gerekir.²¹⁶ XVIII. yüzyılda devletin idari durumuna paralel olarak vakıflarda da yolsuzluk faaliyetleri artmıştır. Yapılan bu usulsüzlükleri önlemek adına birçok tedbir alınmaya çalışılmış olup bu tedbirler dönemin padişahlarına raporlar halinde sunulmuştur. Yine bu dönemde usulsüzlüklerin engellenmesi adına vakıf idare kadrolarının denetimi ve kontrolü içinde birçok reformun hayata geçirildiğini belirtmek gerekir.²¹⁷

Evahir Rebiü'l- evvel H. 1156 / M. Nisan Mayıs 1743 yılına ait ilk örneğimiz vakıf görevlilerinin dahil olduğu usulsüzlüklere örnektir. İstanbul da bulunan merhum Ahmed Kethüdâ vakfının mürtezika (ulufe maaş sahipleri) ve hademesi, hizmetleri mukabelesinde yaptıkları vazifelerin vakıf mütevellîsi Asuman Hatun tarafından verilmemesi sonucu

²¹³ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 210, hk. 681.

²¹⁴ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 288, hk. 1226.

²¹⁵ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 261, hk. 851.

²¹⁶ Hasan Yüksel, (1990), '*Osmanlı Sosyal Ekonomik Hayatında Vakıflar Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)*', Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, s. 94.

²¹⁷ Erdal, A.g.t., s. 95.

şikâyetle bulunmuşlardır. Kayıtlarda Asuman Hatun'un H. 1150 senesi muharreminden zilhiccesine kadar / M. 1737 Mayısından 1738 Mart-Nisan aylarına kadar ki bir yıllık hesabına bakıldığı defter-i muhasebede kayıtlı olan hesabında 349.818 kuruşun var olduğu belirtilerek kendisinden zimmetine geçirdiği bu yüklü miktar paranın alıverilmesi talep edilmiştir.²¹⁸ Vakıf mütevellîsinin bir kadın olması dolayısıyla şikâyet ayrı bir öneme sahiptir. Kadınların sadece sosyal hayatta değil idarecilik alanında da var oldukları bu kayıtlar neticesinde daha net görülmektedir.

El-hac Hasan'ın şikâyeti de mütevellîsi olduğu vakfın gelirlerindeki usulsüzlük üzerinedir. İzmir şehrinde Hoca Yusuf Baba el Edhemi zaviyesi vakfının arazisinde taş ihraç eden, kireç işleyen ve bardak yapan kişilerden vakıf tarafından öşür alındığını bildirmiştir. Vakfa ait toprakların civarındaki köylerin mültezimleri de ortaya çıkarak *“sattığınız ve yararlandığınız kireç bardak ve taştan biz dahi öşür alırız”* diye kanuna aykırı olarak rencide ettiklerini ve bu yüzden vakıf gelirlerinde bir eksilme meydana getirmesi üzerine şikâyetle bulunmuştur. Kaydın devamında evkaf defterlerine müracaat edildiği ve Aydın sancağı İzmir nahiyesinde vakf-ı zaviye-i Hoca Yusuf Baba el Edhemi zaviyesi fi nefsi-i İzmir olarak kayıtlı İzmir kurbunda Hisar yakasında tahminen 20 dönümlük bir bağın el Edhemi tekkesine vakf eylendiği belirtilmiştir. Hüküm içerisinde el Edhemi cemaatiyle ilgili detaylı bilgilerde mevcuttur. Belirtilen 20 dönümlük bağın halen Edhemi dervişlerinin tasarrufunda olup kayıt merhum Aydınoglu İsa Bey zamanına kadar gitmektedir. Bu kişilerin maslak hizmeti gördüklerini merhum Sultan Mehmed Han tarafından beratları olduğunu ve tahtında 39 nefer ile ve yine hacı dede oğlanları çeşme iskelesi yolunda kendilerine ayrılmış yerlerin öşrünü verdiklerini resm-i ganem ve tekâliften emir olalar diye kayıtları olduğunu belirtmiştir.²¹⁹

Evail Cemaziye'l-ahir H. 1167 / M. Mart-Nisan 1754 yılına ait bir başa kayıt da yine bir mütevellînin yolsuzluğu üzerinedir. El-hac Süleyman Kuşadası'nda bulunan merhum Hatice Hanım'ın yaptırdığı Kuşadası içerisinde var olan han ve dükkânın nazırıdır ve bu vakfın mütevellîsi olan Hüseyin'in usulsüzlükleri üzerine şikâyetle bulunmuştur. Hüseyin vakfın mülkü olan hanı 1 kişiye icara vermişken bunun yanında aynı anda birkaç kişiye daha kiraya vermiş olmakla kalmayıp handan kazandığı icarı vakfa sadaka etmeyip kendi menfaatleri için harcamıştır. Adı geçen mütevellînin muhasebesinin görülüp kendisi için

²¹⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 290, hk. 1236.

²¹⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, 242, hk. 790.

sarf ettiği tutarın belirlenip tahsil edilmesi istenmiştir.²²⁰ Kayıtta söz konusu mütevelliden harami başı olarak söz edilmektedir.

Evahir Recep H. 1156 / M. Ağustos-Eylül 1743 yılında Tire kazasında Bademiye mevkiin de bulunan Hafsa Hatun vakfı mütevellisinin şikâyetine göre vakfın kâtibi Tire kazası sakinlerinden biridir ve kendisi için tayin edilen vazife-i muayenesine razı olmaması dolayısıyla vakfın gelirlerinden ondalık namıyla “10 akçede 1 akçe alırım” demesi üzerine şikâyetle bulunulmuştur. Kayıtta bu usulsüzlüğün H.1150 yılından beri devam ettiği belirtilmekle birlikte kâtibin ondalık namıyla aldığının ne olduğu hakkında bilgi verilmemiştir. şikâyet, kâtibin ondalık namıyla aldığı her neyse vakıf adına tahsil edilmesi ve mütevellîye verilmesinin talebiyle sonlandırılmıştır.²²¹ şikâyetle bulunan Hafsa Hatun vakfının mütevellîsinin ismi ve usulsüzlük yapan vakıf kâtibinin isimlerine kayıtlarda yer verilmemiştir.

Vakıf kurumlarındaki usulsüzlükler başlığı altında incelemeye tabi tuttuğumuz bir diğer kayıt evasıt Ramazan H. 1167 / M. Haziran-Temmuz 1754 yılına aittir. şer-i kanunlara göre vakıf gelirlerini kişisel geçim kaynağı haline getirmek yasaktır ancak bu kayıtta görölüyor ki bazı şahışlar vakıf gelirlerinden şahsi gelir elde etmektedir. Eski vezir Mustafa Paşa vakfının mütevellîsi Esmâ Hanım'ın şikâyeti vakıf gelirlerini kendi zimmetlerine geçiren mültezimler hakkındadır. Yolsuzluğa karışan kişiler medine-i İzmir'de söz konusu vakıfta H. 1165-1166 yıllarında mültezim vekili olan Vezir Ali Ağa ve İsmail isimli kişilerin yanı sıra bu yolsuzluğa karışan 3. İsim ise adı geçen vakıfta H. 1167 senesinde mültezim vekilliği yapmış olan Halil Ağa dır. Kayıtlarda mürtezikalara hizmetleri mukabelesinde müstahak olan vazifelerin verip geri kalanını vakfa vermeleri gerekirken H. 1165-1166 senelerinde görevde olan Ali Ağa ve İsmail zimmetlerine 39.000 akçe geçirmiş bulunmakla birlikte Halil Ağa'nın mültezim vekili olduğu H. 1167 senesinde zimmetine 30.000 akçe geçirdiği görölmektedir. şikâyetin devamında vakfın tamir işlemlerine hiç masraf yapmamış olmalarına rağmen “bizler mültezim olduğumuz senelerde vakfa tamir masrafı yaptık zimmetimizde bir akçe bile kalmadı” diyerek bahane ile muhasebelerinin görölmesi vakfın tamirine sarf eyledikleri her ne ise tamamen tahsil edilmesi talebi kayda geçirilmiştir.²²²

²²⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 193, hk. 621.

²²¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 128, hk. 527.

²²² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 290, hk. 945.

Bir diğ er yolsuzluk kaydı evail Şaban H. 1155 / M. Ekim 1742 yılında kayda geçirilmiştir. Ancak diğ er yolsuzluk kayıtlarından farklı olarak mütevellînin yaptığı menfi faaliyetler sonucu zimmetine geçirdiğ i tutar belirlenmiş, reâyây a geri ödemesi sağ lanmıştır. Ancak reây âdan bazı kişiler ağı z birliğ i yapmış bazı kişilerde bu duruma şahitlik etmiş olup tüm borçları ödenmesine rağmen vakıf mütevellîsinden fazladan 400 kuruş almışlardır. Şikâyetin sahibi Beyli oğ lu Ali'dir. Medine-i İzmir'de vaki Pazar mahallesinde 1.200 kuruşluk avarız vakfının mahalle ehli marifetiyle 20 yıldan fazla mütevellîsi olduğunu belirtmektedir. Bu görevi sadakatle yerine getirirken zimmetinde 1.300 ortaya çı kmıştır. Kendisi bunu ahaliye tamamen ödemesine karş ılık, alacakları kalmamasına rağmen reây âdan bazı kişiler tarafından kanuna aykırı olarak 400 kuruş daha talep edilmiştir. Kendisi bunun üzerine şeyhülislamda aldığı çeş itli fermanlarıyla ş ikâyetle bulunmuştur.²²³

XVIII. yüzyılda sadrazam Köprülü Hüseyin Paş a devletin ç öküş üne paralel olarak ortaya çıkan vakıf kurumlarındaki yolsuzlukların yanında ordu, idare ve maliye alanında da birçok düzenleme yapmıştır. Bu dönemde yine yolsuzlukların önüne geçmek amaçlı 1702 yılında Daltaban Mustafa Paş a vakıf sicilleri üzerinde denetimi gerekli görm üştür. Sultan Süleyman'a sunduğ u raporda vakıfların gelirlerindeki azalmaya dikkat çekmiş bu durumun önüne geçmek için 50 vakıf görevlisine ölümlerinden sonra maaş larının $\frac{2}{3}$ 'ü vakıf gelirlerine aktarılması şartıyla 32 akçe yevmiye verilmesini gerekli görürken, vakıf mülklerinin tamir ve onarım iş lemleri için yetkililerin onayı olmadan hiçbir masraf yapılmaması gerektiğ ini belirtmiştir. III. Ahmed döneminde (1703-1730) vakıf gelirlerinin kaydedildiğ i defterlerin denetim amaçlı tekrar gözden geçirilmesi gerektiğ i belirtilmiş olup tüm bu alınan tedbirlerin akabinde vakıf idarelerinde oluş an aksamalar ve artan yolsuzluklar neticesinde 1826 yılında Evkaf Nezareti kurularak vakıfları tek bir çatı altında toplamak ve idarelerini kolaylaşt ırmak amaçlanmıştır.²²⁴

3.5. Eş kıyalık Meseleleri

Eş kıya kelimesi Arapça kökenli olan ş aki kelimesinin çoğ uludur. Sözlük anlamı olarak eş kıyalık için hırsızlık yapan, fesatçı, azgın tanımlamalarını kullanılmış tır. Sözlük anlamının yanı sıra Osmanlı tarihi kaynaklarında “**kuttaü't-tarîk**” tabirine yer verilirken ş aki, eş kıya, celâlî, eş irra, haramzade ve harami kaynaklarda yer verilen diğ er tabirler

²²³ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 93, hk. 405.

²²⁴ Yediyıldız. A.g.e., s. 192-196.

arasındadır.²²⁵ Bir başka bakış açısıyla eşkıyalığı zor kullanarak yol kesip insanların mallarına ve canlarına tecavüz ederek toplumun düzenini bozmak ve güvenliğini tehdit etmek olarak da tanımlamak mümkündür.

Toplumun can ve mal güvenliğinin yanında asayişin sağlanması da devletin halka karşı olan temel görevlerinin başında gelir. Bundan dolayı eşkıyalık dinen günah, hukuken sonuçları ağır olan büyük bir suç sayılmıştır.²²⁶ Bu dar çerçevede tanımlanan eşkıyalığı Hobsbawm “*Kanunlara göre, şiddet kullanarak başkalarına saldıran ve onları soyan bir gruba ait olan şehirde sokak köşesinde maaş paralarını çalanlardan, resmen tanınmaları söz konusu olmayan örgütlü asilere ya da gerillalara kadar herkes, eşkıyadır.*”²²⁷ diyerek eşkıyalığı çok kapsamlı bir şekilde tanımlamıştır. Bizde çalışmamızda eşkıyalık kavramının bu geniş tanımını göz önüne alarak kayıtlarımızı değerlendireceğiz

XV. yüzyıl itibarıyla özellikle Fatih Sultan Mehmed’in tahta geçişinden Kanuni Sultan Süleyman dönemi sonlarına kadar (1566) Osmanlı Devleti sosyal, idari ve mali açıdan en parlak yıllarını yaşamıştır. XVI. yüzyıl başlarında sosyal düzenin bozulması devletin iç güvenliğini sarsacak boyuta ulaşmaya başlamış olup bu kötüye giden düzenin doğurduğu boş insan toplulukları XVII. yüzyıla gelindiğinde sosyal düzeni alt üst edecek kuvvetler birliği halini almıştır.²²⁸

Yaygınlaşan bu eşkıya gruplarının kaynağını suhteler, itaatsiz askerler ve başıboş köylüler oluşturmakla birlikte kırsaldaki topraksız halk ve dengesiz nüfus hareketleri sayılabilecek kaynaklar arasında yer almaktadır. Bahsedilen tüm bu gruplar devletin icraatları sonucu ortaya çıkan olumsuzluklara karşılık eşkıyalığa yönelmişlerdir.²²⁹ Bu kanunsuz faaliyetlerin XVII. yüzyıl itibarıyla yaygınlaşmasının en büyük sebebi devletin yaşadığı çöküştür. Küçük yaşta tahta geçen padişahların işleri idare edemeyişi, tayin işlerinde liyakatin yerini rüşvetin alması, mali işlerdeki usulsüzlükler, halkın toprağını bırakıp işsiz kalmasına ya da eşkıyalık hareketlerine başlamasına neden olmuştur.

²²⁵ Şemsettin Sami, (2007), Kâmûs-ı Türkî, İstanbul, s. 118. ; Volkan Ertürk, (2012), ‘ XVI Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri (1553-1574)’, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 12, s. 98.

²²⁶ Süleyman Demirci-Hasan Arslan, (2012), ‘Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları’, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı, 16, s. 48-49.

²²⁷ Eric J. Hobsbawm, (Çev. Osman Akınhay), (2011), *Eşkıyalar*, Agora Kitaplığı, İstanbul, s. 25.

²²⁸ Mustafa Akdağ, (1995), *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celâli İsyanları*, Cem Yayın Evi, İstanbul, s. 98.

²²⁹ Karen Barkey, (Çev. Zeynep Altok), (1999), *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 145-146.

Hükümetin bu kanunsuz hareketleri bastırmak adına görevlendirdiği devlet adamları halka daha da zulmeder hale gelmekle birlikte asayiş bozan olaylara sebebiyet vermişlerdir. Bu adli boşluktan faydalanarak faaliyete geçen birçok eşkıya grubuna rastlanmakla birlikte bu dönemdeki eşkıyalık faaliyetleri dini ya da mezhebe dayalı herhangi bir özelliğe sahip değildir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise oluşan eşkıyalık faaliyetleri daha önceki eşkıyalık olaylarının devamı niteliğindedir.²³⁰

Çalıştığımız dönem olan XVIII. yüzyılda Aydın sancağı ile ilgili yaptığımız değerlendirmelerin temel kaynağını Bab-ı Asaî Anadolu Ahkâm Defterleri oluşturmaktadır. Bu bölümde incelediğimiz 4 defter kapsamında Aydın sancağına ait olduğunu tespit ettiğimiz eşkıyalığı konu edinen 38 adet şikâyet kaydı değerlendirmeye alınacaktır. Bununla birlikte gasp ve hırsızlık olayları da eşkıyalık başlığı altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Eşkıyalık üzerine tutulan kayıtların muhtevâları; grup olarak yapılan eşkıyalıklar, aşiretler arası eşkıyalıklar, ferdi eşkıyalıklar, idarecilerin yaptığı eşkıyalık faaliyetleri ve gayrimüslim eşkıyaların faaliyetleri üzerine yoğunlaşmaktadır.

3.5.1 Grup eşkıyalıkları hakkında meseleler

Vakıf kazası ahalisi adına bölgede zuhur eden eşkıyalık faaliyetlerinin engellenmesi için Mustafa Ağa'nın şikâyetinde bulunduğu kayıt gurup olarak yapılan eşkıyalığa dair ilk örneğimizdir. Kayıtlara göre kaza halinden hoşnut ve razı iken Abdülkerim ve Tavaslı Süleyman isimli şahıslar birbirleriyle anlaşıp kendilerine tabi olan 300 kişilik eşkıya topluluğunun başına geçerek Vakıf kazasına hücum etmiş ve halkı taciz etmiştir. Kayıtlarda herhangi bir mal gaspı görülmemektedir. Vakıf kazası adına şikâyetinde bulunan Mustafa Ağa fukaranın emin ve rahatlığının kalmadığını bildirip Abdülkerim ve Süleyman adlı şahısların men' ve def' olunması adına şikâyetinde bulunmuştur. Vakıf kadısına ve Aydın muhassıllığına yazılan bu şikâyet evasıt Muharrem H. 1157 / M. Şubat-Mart 1744 yıllarına aittir.²³¹ Bu kayıta dikkat edilmesi gerek bir diğer husus Vakıf kazasında var olan eşkıyaların sayısıdır. Kayıtlara göre kazada 300 kişilik bir eşkıya gurubundan söz edilmektedir ve bu ciddi bir rakamdır. Kayıta yer alan eşkıya sayısına bakarak kazada güvenlik ve idare alanında büyük bir boşluğun olduğu belirtilebilir.

²³⁰ Şaban Bayrak, (1998), 'XVIII Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Faaliyetleri', İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Malatya, s. 7.

²³¹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 227, hk. 969.

Sabıkan vezir Ahmed Paşa'nın Aydın sancağında ki vekili Boşnak Hacı Abdullah'ın Mihaliç naibi Mustafa'ya gönderdiği mektupta eşkıyalığın önlenmesi için yapılan döneme ait bir diğer şikâyet kayıdır. Kayıtlara göre tahminen Mihaliç kazasına 1,5 saat mesafede Taş Han mevkiinde Mihaliçli Kara Mehmed, Terliyeli Uzun İbrahim ve Halil oğlan isimli şakiler tarafından Boşnak Hacı Abdullah'ın 10 neferi katledilmiş ayrıca bazı emval ve eşyası yine eşkıya gurubu tarafından gasp edilmiştir. Boşnak Hacı Abdullah, Mihaliç'a gelerek durumu haberdar etmiştir. Şikâyet kaydının devamında Mihaliç etrafında bulunan bu eşkıya guruplarının gerçekleştirdikleri kanunsuz faaliyetler hakkında geniş bilgiye de yer verilmiştir. Kayıtlara göre eşkıyalar 5-6 kişilik bir gurup halinde devamlı Mihaliç etrafında menfi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mihaliç'a bir saat mesafede çiftlikleri basıp yem ve yemek gasp ettikleri yine kayıtlarda görülmektedir. Mihaliç voyvodasının bu guruplarla çatışmasına karşılık Mihaliç ve Mudanya da faaliyetlerine engel olamadığı yine kayıtlarda belirtilmiştir. Bu durum sonucunda Mihaliç naibi Mustafa'nın arzıyla bu eşkıya guruplarının engellenmesi için Aydın muhassılının görevlendirildiği şikâyetin sonunda belirtilmiştir.²³²

Eşkıya guruplarının mukataalara da müdahalede bulundukları görülmektedir. Seyyid Ahmed, Seyyid Mehmed ve diğer Mehmed'in şikâyetinde bulundukları konu tasarruflarına verilen ve haslar kalemine 250.000 gelirli mukataa olarak kaydedilen Köşk ve Sultanhisar tevabî mukataalarına eşkıyaların müdahalelerinin engellenmesi hakkındadır. Tasarruflarında olan mukataalar müdahaleye kapalıyken, Balcı oğlu Mehmed isimli eşkıya kendisine tabi 70-80 kişilik eşkıya gurubu ile mukataanın köylerinden olan Dere köyüne baskın düzenleyerek halka zulüm etmiş bu nedenle halk göç etmeye mecbur kalmış ve mukataanın gelirlerinde azalma olmuştur. Buna istinaden mukataa sahipleri toplamaları gereken 250.000'i eşkıyalık faaliyetleri nedeniyle toplayıp hazineye gönderemeyeceğini belirtmektedir. Şikâyetin devamında ise padişah durumu uygun görüp baş defterdara bilgi verilmesini istemiştir.²³³

Bir diğer şikâyet yine eşkıyalık faaliyetleri dolayısıyla Havva(?) İsimli kişinin kardeşinin ve oğlunun mağduriyetini konu edinen bir kayıttır. Havva'nın(?) kardeşi Hasan ve oğlu Ahmed eski Sadrazam Ali Paşa'nın hizmetinde Kütahya'dan yine Ali Paşa'ya tahsil edilen gelirleri getirmeye giderken Seferihisar'da Halilbağı ve Arıkçılar mevkiinde bir eşkıya gurubunun saldırısına maruz kalmışlardır. Havva'nın(?) Kardeşi Hasan tüfek ile beş yerinden yaralanmış oğlu Ahmed ise katledilmiş ve bunun yanında eşkıya gurubu tarafından

²³² BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 43, hk. 184. Detaylı bilgi için bkz; Ek 2

²³³ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 286, hk. 933.

486 kuruşluk eşyaları gasp edilmiştir. Bunun ardından adı geçen mağdur şahısların Seferihisar Voyvodası Osman adlı şahsın evinde 20 gün konakladıkları yine aynı kayıta görülmektedir. H.1150 senesinde Havva'nın(?) talebi üzerine kayda geçirilen şikâyet eşkıyalığa izin verilmemesi eşkıyaların yakalanıp gasp edilen eşyanın tahsil olunması ve eşkıyalara gereken cezanın verilmesi sonucuna bağlanmıştır. Seferihisar kadılarına ve Hüdavendigâr sancağı mütesellimine yazılan şikâyet evail Zilkade H. 1156 / M. Aralık-Ocak 1743-1744 yıllarına aittir.²³⁴

Bu dönemde tutulan diğer bir kayıt Tire kazası sakinlerinden Hüseyin adlı kişinin şikâyetidir. Evasıt Zilhicce H.1156 / M. Ocak-Şubat 1744 yılların ait olan kayda göre Tire kazasına tabi Caylak(?) isimli köyde Hacı Üveysoğlu isimli kişi beraberinde birkaç eşkıya ile Hüseyin isimli şahsın evini basmış, 260 kuruşluk eşyasını gasp etmiştir. Hüseyin adlı kişi ise gasp edilen tüm eşyasının eşkıya gurubundan tahsil edilmesini talep etmiştir.²³⁵ Bu kayıt yine grup eşkıyalığına örnek verilebilecek şikâyetlerden biridir.

Eşkıya gruplarının yaptıkları gasp olaylarının yanı sıra adli görevliler üzerinde de zorbalıkta bulundukları kayıtlarda görülmektedir. Tire'nin önde gelen halk zümrelerinin bulunduğu şikâyeteye göre İzmir mahkemesinde başkâtip olan Ahmed ve diğer mahkeme kâtibi Mehmed Efendi kendi halinde iken Hacı Ahmed ve Köle Ali isimli şakiler kâtiplerin mahkeme işlerine müdahale etmeye çalışmışlardır.²³⁶

Bir diğer kayıt yine grup eşkıyalığına örnek teşkil eder niteliktedir. Kepsut kazasına tabi Balat isimli köyün sakinlerinden Mustafa, kardeşleri Halil ve Ali ile kendi hallerindeyken Sarıbeyoğlu'nun yoldaşlarından Salih ile Sarı Mustafa isimli kişiler anlaşmış ve Balat isimli köyün sakinlerinden Mustafa'nın kardeşleriyle kaldığı eve 70-80 nefer eşkıyayla birlikte haksız yere girmiş evde mevcut olan ne kadar eşyası varsa gasp etmiştir. Sarı Mustafa ise kayıtlara göre kaçmıştır. Söz konusu şikâyet Gökçedağ kazası naibi Mevlana Seyyid Ahmed'in arz eylemesiyle Sarıbeyoğlu'nun bölükbaşlarından Hacı Halil oğlu Yusuf ve Şehrin oğlu Salih isimli eşkıyaların ele geçirilip haklarında icap eden cezanın tertip edilmesi için Kütahya mütesellimi, Soma ve Sübhan voyvodalarına yazılmış evasıt Recep H. 1155 / M. Eylül 1742 yıllarına ait bir kayıttır.²³⁷ Bu kayıt Aydın sancağındaki

²³⁴ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 185, hk. 775.

²³⁵ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 207, hk. 871.

²³⁶ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 277, hk. 1180.

²³⁷ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 59, hk. 244.

eşkıyalık faaliyetleri adına önemli bir kayıttır. Çünkü Sarıbeyoğlu XVIII. yüzyılda Aydın sancağında menfi faaliyetlerde bulunan önemli eşkıya liderlerindendir.

Sarıbeyoğlu'na bağlı bazı şakilerin sebebiyet verdiği diğer bir eşkıyalık olayı evasıt Rebiü'l-ahir H. 1167 / M. Ocak-Şubat 1754 yıllarına aittir. Şikâyetçi olan kişi Sultan Ahmed'in enderun-ı hümayunda bulunan kütüphanesinin mütevellisi Yusuf tur. Sultan Ahmed'in İstanbul Kütüphanesi evkafından Bozdoğan mukataası birkaç yıldır taraf-ı vakıftan voyvodası olan Seyyid Mehmed tarafından idare olunmaktadır. Öteden beri eşkıya gurupları içerisinde yer alan ve söz konusu kayıta Sarıbeyoğlu'nun eşrafından oldukları belirtilen 11 kişiden bazıları İstanbul'a gelerek vakfın gelirlerine el koymuş ve vakıf yöneticisi Voyvoda Mehmed'i şikâyet etmişlerdir. Bu eşkıyaların var olan müdahalelerini engellemek adına Yusuf şikâyetçi olmuştur. Vakıf gelirlerine el koydukları belirtilen şakilerin bazılarının isimleri Gazzez İbrahim, Benli Mehmed, Pırpır Ali olarak kaydedilmiştir.²³⁸

Abdülaziz Ağa zade Mehmed adlı kişinin 50-60 kişilik eşkıya gurubuyla yaptığı gasp olayı bir diğer şikâyetin konusunu oluşturmaktadır. Bodrum kazası ümerâ-i deryadan Salih, karındaşları Cafer ve Ahmed, kazanın kapudanı ve kethüdâsı eşkıyalık faaliyetleri nedeniyle şikâyetinde bulunmuşlardır. Kayda göre Menteşe sancağının Peçin kazasının Milas nahiyesine tabi Abdülaziz Ağa zade Mehmed adlı şaki Milas'a tabi 50-60 kişilik bir eşkıya gurubuyla H.1150 senesinde haksız yere menzillerini basmış halkını esir almış ve hetk-i ırz eylediği yani ırzlarına geçtiği kaydedilmiştir. Bununla kalmayıp Bodrum kazası kethüdâsının 500 kuruşunu gasp etmiş ve etmediği zulüm kalmamış olup gasp edilen paranın tahsil edilmesi ve suçluların yakalanması için şikâyetinde bulunulmuştur.²³⁹ Şikâyetinde bulunan Bodrum kazası kapudanı ve kethüdâsının isimlerine kayıtlarda yer verilmemiştir.

Bir önceki kayıt evahir Recep H.1155 / M. Eylül 1742 yıllarına ait olmakla birlikte incelemelerimizin devamında aynı tarihlerde kayıtlarda yer alan eşkıya gurubu için birden fazla şikâyet mevcuttur. Bu şikâyetlerden ilki Milas kazası sakinlerinden Aziz oğlu Mehmed'in H.1150 senesinde halkın ödemekte herhangi bir kusurlarının olmadığı imdat-ı hazeriye ve seferiyeleri için gelen buyruclulara el koyması ve devamında başiboş levendâtı ile kazalarını basmasıyla ilgilidir. Kayıtlara göre kazadaki eşkıyalık faaliyetleri 70-80 gün kadar sürmüş, yem ve yemek gibi zahirelerini zorla gasp etmiş ve fukaradan kendisi için

²³⁸ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 119, hk. 389.

²³⁹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 64, hk. 263.

kolcu akçesi namıyla akçe talep etmiştir. Şikâyet çeşitli bahaneyle fukaradan aldığı akçelerin tahsil edilmesi sonucuna bağlanmıştır.²⁴⁰

Yine aynı eşkıya gurubuna ait bir başka şikâyet kaydı evâil Şaban H. 1155 / M. Ekim 1742 yıllarına aittir. Aydın muhassılı ve Sravlos kadısına yazılmıştır. Aşçı Mehmed Paşa zade İbrahim isimli kişinin şikâyetine göre Aziz oğlu Mehmed ve adamları köylerine gelip halkı tahrik etmiştir. İbrahim isimli şahıs da bunun engellenmesi adına şikâyetle bulunmuştur.²⁴¹ Kayıtlarda kaza ve nahiye isimleri belirtilmemekle birlikte herhangi bir gasp olayı da kayıtlarda görülememektedir.

Aynı tarihlerde bir başka kayıta ise aynı eşkıya gurubunun bir gayrimüslimi gasp ettiği görülmektedir. Acem bozmaz isimli gayrimüslim kendi halinde iken Sravlos sakinlerinden Aziz oğlu Mehmed adlı kişinin adamları tarafından Pazar yerinde rencide edilmiş ve zulüm edilerek 150 kuruş akçesi gasp edilmiştir. Bunun üzerine şikâyetle bulunan şahıs gasp edilen parasının tahsil edilip kendisine verilmesini talep etmiştir.²⁴² Aynı eşkıya gurubuna ait dört tane şikâyet kaydı tespit etmiş bulunmakla birlikte eşkıya gurubunun liderinin bazı kayıtlarda Abdülaziz Ağa zade Mehmed olarak yer alırken bazı şikâyetlerde de Aziz oğlu Mehmed olarak yer aldığını belirtmek gerekir.

Eşkıya gruplarının yaptığı gasp olaylarının yanında bu guruplar tarafında işlenen adam öldürme vakaları da azımsanmayacak kadar çoktur. Evâil Şaban H.1155 / M. Ekim 1742 yıllarında kayda geçirilmiş olan şikâyet 12 kişilik bir eşkıya gurubunun Tüycü Mustafa isimli şahsı öldürmesini konu edinmektedir. İzmir’de Küçük gümrük mevkiinde oturan Tüycü Mustafa’yı İzmir sakinlerinden oluşan 12 kişilik bir eşkıya gurubu üç yerinden darbetmiş ve sonucunda Tüycü Mustafa ölmüştür. Halime, ölen şahsın oğlu Mehmed’i kendisine vekil eylediğini bildirip şikâyetle bulunmuştur.²⁴³

Yaptığımız arşiv çalışmaları sonucu elde ettiğimiz kayıtlardan anlıyoruz ki eşkıyalık guruplarının faaliyetleri sadece karayla sınırlı kalmamış denizde de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Evahir Muharrem H.1167 / M. Ekim-Kasım 1753 yıllana ait bu kayda göre tespitimizi temellendirmek mümkündür. Enderun ağalarından Abdi isimli kişinin yaptığı

²⁴⁰ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 67, hk. 279.

²⁴¹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 94, hk. 410.

²⁴² BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 94, hk. 411.

²⁴³ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 88, hk. 384.

şikâyet'e göre Mora tarafından İstanbul'a gelen gemi, Bali adında bir gayrimüslim korsanın liderliğini yaptığı bir grup tarafından gasp edilmiştir. Gasp edilen malın ne olduğu belirsiz olmakla birlikte 3.000 kuruşluk değerinde bir mal olarak kayıtlara geçirilmiştir. Şikâyetin devamında korsan gurubunun malı gasp ettikten sonra İzmir'e kaçtığı, dönemin kaptan-ı deryası Mustafa Paşa tarafından korsanların yakalanıp İstanbul'a getirildiği ancak gasp edilen malların korsan gurubundan tahsil edilemediği bilgisi yer almaktadır. Şikâyet kaydı korsan gurubunun hala İzmir'de olduğunun belirtilmesi ve gasp edilen malın tamamen tahsil edilmesi talebiyle sonlandırılmıştır.²⁴⁴ Eşkîyalık faaliyetlerinin denizde de devam etmiş olmasının yanı sıra eşkıya gurubunun gayrimüslimlerden oluşması da önemli bir husustur. Ayrıca denizdeki eşkıyalık faaliyetleri kayıtlarda karşımıza korsan tanımlamasıyla çıkmaktadır.

Evail Şevval H. 1555 / M. Kasım-Aralık 1742 yıllarına ait bu kayıt eşkıyalığı önlemek adına yazılmış bir diğer şikâyet'tir. Kayıtlara göre eski sadrazam Mehmed Paşa'ya iştirakken malikâne olarak Anadolu Yörügân mukataası verilmiştir. Bu mukataanın halkından olan Koca Halil oğlu Karaca, Kara Abdi ve Halil Boşnak isimli şakiler üzerlerine düşen vergileri ödemedikleri gibi Teke ve Hamit sancaklarında bazı yolcuların yollarını kesip insanları yağmalamışlar ve katletmişlerdir. Bu şakilerin yakalanması talebiyle Aydın muhassıllığına şikâyet'e bulunulmuştur.²⁴⁵

Nazire isimli kadının 3 yetimiyle divâna yaptığı şikâyet kocası olan Bozdoğan Kadısı Mustafa'nın eşkıya gurubu tarafından öldürülmesini konu edinmektedir. Bozdoğan kadısı Mustafa'nın mahkemesi basılmış ve 5.000 kuruşluk eşya ve parası gasp edilmiştir. Bu gasp olayının ardından Bozdoğan kadısı Mustafa vefat etmiş ve katili bilinmemektedir. Bunun ardından yapılan araştırmalar sonucu Bozdoğan kazası sakinlerinden Paçacı oğlu Hacı Hasan ve oğlu Salih'in 30 kişilik bir eşkıya gurubu ile Bozdoğan kadısını öldürdükleri hakkında 16 kişi itirafa bulunmuştur. Şikâyet kaydının sonunda Aydın muhassılı Güzelhisar naibi Seyyid Mustafa ve El-hac Mehmed Çavuş tarafından suçluların yakalanması ve gasp edilen malın tahsil edilmesi istenmiştir. Şikâyet kaydı incelendiğinde bu konuyla ilgili daha önce ferman çıkarıldığı görülmektedir. Bizim incelediğimiz evasıt Muharrem H. 1156 / M. Şubat-Mart 1743 tarihli bu kayıt ise konuyla ilgili tutulan ikinci yazı niteliğindedir.²⁴⁶

²⁴⁴ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 74, hk. 243.

²⁴⁵ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 150, hk. 653.

²⁴⁶ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 211, hk. 904.

Bu dönemde bölgede gayrimüslimlerin de asayişsiz hareketlerde bulundukları görülmektedir. Bu azınlık guruplarının da bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğu karşımıza çıkan kayıtlarda belirtilmiştir. Evâil Zilkade H. 1155 / M. Aralık-Ocak 1742-1743 yıllarına ait şikâyet kaydı buna örnek gösterilebilir. İzmir sakinlerinden Peştemalci Yanoki isimli zımmî, yine İzmir sakinlerinden Rodosî Dimitri Veleği Nikola adlı zımmîyi H.1150 senesinde yine İzmir kazasına tabi 200 kişilik eşkıya gurubu ile gasp etmiş, 300 kuruşuna el koymuştur. Şikâyet, gasp edilen paranın eşkıya gurubundan alınması sonucuna bağlanmıştır. Kayıta görüldüğü üzere eşkıya gurubunun sayısı oldukça fazla ve dikkat çekicidir.²⁴⁷

3.5.2 Aşiretlerin eşkıyalık faaliyetleri hakkında meseleler

Çalıştığımız dönem olan XVIII. yüzyılda aşiretlerin yaptığı eşkıyalık faaliyetlerini de kayıtlarda görmek mümkündür. Aşiretlerin göçebe hayat sürmeleri devlet tarafından kontrol edilebilirliklerini güçleştirmiş ve yerleşik nüfusa oranla daha kolay eşkıya olabilmişlerdir. Aşiretlere verilen yaylak ve kışlakların yetersiz olması yerli halkın ekili arazilerine zarar vermeleri için yeterli bir sebep olmuştur. Devletin aşiretleri vergilendirmeye tabi tutması sonucu başka bölgelere kaçan aşiret guruplarının büyük karışıklıklara neden olması dolayısıyla, kanun dışına çıkan tüm aşiretler devlet tarafında eşkıya olarak addedilmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyılda devletin bu problem karşısında getirdiği en iyi çözüm konargöçerlerin iskân edilmesidir.²⁴⁸ Aşiretlerin yaptığı eşkıyalıklarla ilgili birden fazla kayıt mevcuttur.

Akseki kazasına tabi Sarıhaliller köyü sakinlerinden Es-seyyid Mehmed'in bulunduğu şikâyet verilebilecek ilk örnektir. Şikâyetle göre Güzelhisar sakinlerinden Yörük voyvodası Kara Mustafa isimli kişinin eşrafından Yüzük oğlu Es-seyyid İbrahim, H.1150 senesinde Anadolu Yörüganından Neşfeli cemaatinden Topal Mustafa isimli eşkıya ve kendisine tabi olan eşkıya gurubuyla birlikte kendisini kurşun ile darbedip katlettikten sonra oğlunun emval ve eşyasının yanında bir baş atını ve katırını gasp etmesi üzerine şikâyetle bulunmuştur. Eşkıyaların yakalanması, cezalandırılması ve gasp edilen eşya ve katırın bedelinin ödenmesi talep edilmiştir.²⁴⁹

Bunun yanında aşiretler köylü halkla yaşadıkları sorunların yanı sıra başka aşiretlerle de sorunlar yaşamışlardır. Konargöçer taifesinden Karıncalı cemaatinden Molla Hasan,

²⁴⁷ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 156, hk. 681.

²⁴⁸ Bayrak, A.g.t., s. 38-39.

²⁴⁹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 185, hk. 792.

Abdülkadir ve aşiretin kethüdâsının yaptığı şikâyeteye göre; Hardal cemaatinden Hardal oğlu Ahmed, kardeşi Süleyman, Sarı Mustafa, Kur oğlu Mehmed, Pehlivan Ali ve Anbarcı Kara Mehmed adlı kişiler kendilerine tabi ola eşkıya gurubuyla H.1150 Karıncalı(?) cemaatinin menziline haksız yere basıp emval ve eşyasını gasp etmiş ve halkın canına kast etmiştir. Şikâyet, eşkıyaların yakalanması ve gasp edilen eşyaların talep edilmesi sonucuna bağlanmıştır.²⁵⁰

Bunun bir diğer örneği evail Rebiü'l-evvel H. 1156 / M. Nisan-Mayıs 1743 yıllarına ait olan kayıttır. Yine iki aşiret arasında olan gasp ve nikâhlı kadının kaçırılması üzerine yapılan bir şikâyet kayıdır. Göçebe taifesinden Karaca Araplı cemaatinden Kara Musa isimli kişinin şikâyetine göre Koçar(?) cemaatine mensup Hasan oğlu Mahmud ve Molla Mehmed isimli kişiler ve kendilerine tabi olan 30 kişilik bir eşkıya gurubu ile H.1150 senesinde Osman isimli şahsın evini basmış oğlunun nikâhlı karısını zorla kaçırmış bununla da kalmayıp iki baş 100 kuruşluk deve, 100 kuruş tuz akçesi ve bir keçileriyle, bir öküzlerini gasp etmiştir. Bulundukları yerde yakalanmaları gasp edilen emval ve eşyayla birlikte adı geçen şahsın kaçırılan nikâhlı karısının geri alınması talep edilmiştir.²⁵¹

Evasıt Zilhicce H. 1156 / M. Ocak-Şubat 1744 yıllarına ait bir başka kayıt diğerinden farklı olarak aşireti gasp eden eşkıya gurubunu konu edinmektedir. Şikâyetinde bulunan Hassa silahşörlerinden Ahmed isimli kişinin dediğine göre Karatekeli Yörüganı cemaatinin kethüdâsı olan Süleyman isimli şahıs kendi halinde iken H.1150 senesinde haksız yere 3 kişilik eşkıya grubu tarafından katledilmiştir. Yine kayıtlara göre bu 3 kişilik eşkıya gurubu Karatekeli Yörügan cemaatinin kethüdâsını öldürmekle kalmamış cemaate mensup halkı gasp etmiştir. Gasp edilen emval ve eşya; 2.500 koyun ve keçi, 12 deve, 25 baş sığır, 25 baş beygir, 3 adet evin eşyaları şeklinde detaylı olarak kaydedilmiştir. Eşkıyaların isimleri İbrahim Ağa ve Tüfenkçibaşı Hacı Ali olarak kayıtlarda yer almıştır. Şikâyet gasp edilen tüm emval ve eşyanın eşkıya gurubundan geri alınması kararı ile sonuçlandırılmıştır.²⁵²

Aşiretlerin uğradığı eşkıyalık hareketlerinin yanı sıra bu kanunsuz faaliyetlerin aşiretlerin kendi içinde de olduğunu elimizdeki kayıtlardan yola çıkarak belirtebiliriz. Dergâh-ı muallâ çavuşlarından hassa silahşörü Mustafa adlı kişinin şikâyeti bu konuya örnek teşkil etmektedir. Şikâyetinde İçil sancağında Gülnar nahiyesine de olan Birhanlar cemaatine mensup iki kişinin üzerlerine tabi olan vergilerini iki senedir vermedikleri, küfür

²⁵⁰ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 276, hk. 1174.

²⁵¹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 291, hk. 1239.

²⁵² BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 212, hk. 893.

ve aşağılayıcı davranışlarda bulundukları ve bunun yanında eşkıyalık yaptıkları yer almaktadır. Birhanlar cemaatine mensup bu iki eşkıyanın birinin ismi Şen Himmet olarak kayıtlarda yer alırken diğer şakinin ismine kayıtlarda yer verilmemiştir. İki yıl boyunca ödemedikleri verginin şahıslardan tahsil edilmesi ve ödememeleri durumunda hapsolmaları şeklinde karara bağlanan şikâyet evasıt Şevval H. 1167 / M. Temmuz-Ağustos 1754 yıllarına aittir.²⁵³

Eşkıyalık faaliyetlerinin yer aldığı bir diğer aşiret kaydı da evail Zilkade H. 1155 / M. Aralık-Ocak 1742-1743 yıllarına ait bir kayıttır. Konargöçer Türkmen taifesinden Danişmentlü cemaatinden Mustafa bin Ahmed ve Ömer isimli kişilerin yaptığı şikâyetle göre yine aynı cemaate tabi Sercivan oğlu Ali, Sedat oğlu Cin Mustafa, Emesler oğlu Süleyman, Sağır oğlu Mustafa, Hızır oğlu Mustafa Musa ve Karacaoğlu Abdurrahman isimli eşkıyalar H.1150 senesinde Mustafa bin Ahmed'in oğlu Mehmed'i tüfek ile kasığından vurmuşlar ve tüfeğin bitişiğinde olan bıçağın azası ile yaralayıp şahsı öldürmüşlerdir. Şikâyetin sonunda şakilerin yakalanıp cezalarının verilmesi istenmiştir.²⁵⁴Bu kayıt muhtevâsı bakımında diğer aşiret eşkıyalıklarını konu edinen kayıtlardan ayrılmaktadır söz konusu olan kanunsuz faaliyet gasp değil adam öldürmedir.

3.5.3 Ferdi eşkıyalık ve gasp meseleleri

Değerlendirmeye tabi tuttuğumuz bu kayıtlardan muhtevâları bakımından ayrılan diğer şikâyetler ferdi eşkıyalıklar ya da gasp olayları başlığı adı altında değerlendirilecektir. Dergâh-ı muallâ emeklilerinden Alaşehir de sakin Ömer adlı kişinin şikâyeti bu başlık altında değerlendirilebilecek ilk örnektir. Şikâyetle göre H.1160 senesinde Ömer isimli kişi Adana valisi eski sadrazam Ahmed Paşa'nın Adana'da yanında iken Aydın sancağı kazalarında Ortakçı sakinlerinden Kurdaş oğlu İbrahim isimli şaki tarafından Alaşehir kazasına tabi olan Alihanlu çiftliği basılmış 72 baş kuzulu koyunları gasp edilmiştir. Kaydın devamında eşkıyanın kuzulu koyunları Ortakçı kazasına götürdüğü ve evinde tuttuğu belirtmekle birlikte kuzulu koyunların eksiksiz olarak eşkıyadan alınması talep edilmiştir.²⁵⁵

Benzeri bir şikâyet ise İsmail Efendi isimli kişi kendi çevresinden Çolak ve Bakkal Sinan isimli kişilerle anlaşarak H.1160 senesinde Tüccar Seyyid Mehmed'in evini basmış

²⁵³ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 303, hk. 992.

²⁵⁴ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s.163, hk. 709.

²⁵⁵ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 156, hk. 514.

olması ile ilgilidir. Bu baskın esnasında Hatice isimli kişiyi ve oğlunu darbetmiş ve küçük bir çocuğu da öldürmüş olup bunlardan başka evin içinde var olan yarım kese kıymetli malı gasp etmiştir. Bunun yanında gasp ettiği kıymetli malı sattığı ve yine Hatice'den zorla 170 kuruş para gasp ettiği kayıtlarda bildirilmektedir.²⁵⁶

Bu dönemde kayıtlara geçirilmiş bu şikâyet muhtevâ bakımından diğer meselelerden farklı olarak bir kan davasını konu edinmekle birlikte ferdi eşkıyalığa örnek olarak gösterilebilir. Isparta kazasına tabi Yenice köyü halkından Musa, Ayşe, Elif isimli şahıslar ve daha farklı birkaç kişinin şikâyetine göre; yine Yenice köyü halkından Tacir Mehmed isimli eşkıya H.1160 senesinde arasında kan davası olan Kara Veli oğlu Hüseyin isimli kişi ile davalık olmuştur. İddiasını ispat edemeyince düşmanının cezasını kendi vermeye karar vermiştir. Köy halkı araya girmiş iki kan davalı arasında bir miktar para karşılığı barış kararı verilmişken Tacir Mehmed adlı şaki gafletle köylerine varmış Bektaş, Yunus, Mehmed ve Hüseyin'i katletmiştir. Bu şakinin bulunduğu mahalde yakalanması talep edilmiştir. Kayıt evail Zilkade H. 1167 / M. Ağustos-Eylül 1754 yıllarına aittir.²⁵⁷

Döneme ait bir diğer kayıt gasp edilen paranın iadesini konu edinen bir şikâyettir. Şikâyetle bulunan şahıs Güzelhisar sakinlerinden Mustafa isimli kişidir. Kayıtlara göre Güzelhisar sakinlerinden Hüseyin ve nikâhlı karısı Zeliha H.1150 senesinde zulüm ederek kendisine ait 480 kuruşunu gasp etmiştir. Mustafa isimli kişi kendisinden zorla alının paranın iadesi için şikâyetle bulunmuştur.²⁵⁸

Kazak(?) kazası sakinlerinden İmam Ali'nin şikâyetle bulunduğu konu da gasp ile ilgilidir. İmam Ali isimli kişi H.1150 senesinde Bergama kazasına tabi Kıblak/Kabalak(?) isimli köyden Hacı Hazıfullah(?) Oğlu Mehmed isimli zorba tarafından gasp edilmiştir. Mahzeninde bulunan siyah renkli kasnağı(?) Zorla alıp zapt etmiş bunun yanında Edremit tarafında kasnağı satmış parasını da zimmetine almıştır. Paranın alınması için şikâyetle bulunulmuştur.²⁵⁹

XVIII. yüzyılda devlette bozulma yaşanan sistemlerden biride idari yapılanmadır. İdari kadroda bulunan görevlilerin maaşları şahsi masraflarını karşılamak için yeterli gelmeyince zulüm ve zorbalığa başvurmuşlardır. İdari görevliler tarafından yapılan

²⁵⁶ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 309, hk. 1009.

²⁵⁷ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 318, hk. 1034.

²⁵⁸ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 96, hk. 403.

²⁵⁹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 272, hk. 1157.

zorbalığın ve zulmün bir diğer nedeni idarecilerin kapıldığı mülk sevdasıdır. Bu nedenle kanunsuz yollarla birikim yapan idareciler bir hayli fazladır.²⁶⁰

Yörügân Ağası tarafından haksız yere paraları gasp edilen reâyânın şikâyeti de bu duruma örnek verilebilir. Hassa silahşörlerinden Mustafa'nın İçil sancağı Gülnar nahiyesi Kasapbaşı isimli kariye ve bundan başka mutasarrıfı olduğu zeâmet köyleri halkından bazı kişilerin şikâyetlerine göre; herhangi bir borçları olmamasına rağmen Güzelhisar sakinlerinden bir Yörügân Ağası H.1150 senesinde haksız yere 700 kuruşlarını gasp etmiştir. Yörügân Ağası'nın ismine kayıtlarda rastlanmazken şikâyet zorla alınan paranın iadesi talebiyle sonlandırılmıştır.²⁶¹

Para gaspı gibi şikâyetlerin yanı sıra zeâmet gelirlerinin gaspı da bölgede kayda geçirilmiş şikâyet konuları arasındadır. Dergâh-ı muallâ yeniçeri mîrî piyadelerinden Ömer isimli kişinin şikâyetine göre H.1160 senesinde Saruhan sancağında Ilıca nahiyesinde Derzili isimli köy ve bunun haricinde mutasarrıfı olduğu serbest zeâmet köylerinden alması gereken toprak vergisine Manisa kazası sakinlerinden Kara Osman zade Mustafa²⁶² adlı kişinin eşrafından Kocabaş bölükbaşı isimli şaki fuzuli yere el koymuştur. Kayıtlara göre Ömer isimli şahsa ait olan öşür mahsulünün yani verginin tamamen tahsil edilmesi talep edilmiştir.²⁶³

Osmanlı Devleti merkeziyetçi idare kimliğini XVII. yüzyıl itibariyle kaybetmeye başlamıştır. Âyanlık denilen düzen yavaş yavaş temellerini atmaya başlamış olup mîrî toprak düzeninin işlemez hale gelişi ise bunun temel nedeni olarak belirtilebilir. Mukataaların mültezimlere eski işleyişe uygun yani erkek evlada kalabilir kuralı dâhilinde

²⁶⁰ Bayrak, A.g.t., s. 16-17.

²⁶¹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 148, hk. 641.

²⁶² Kayıтта adı geçen Kara Osman zade Mustafa isimli kişi Karaosmanoğlu ailesinin kurucularından Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa olması kuvvetle muhtemeldir. Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa 1743 yılında Saruhan mütesellimliği görevinde bulunmuştur. Aile bu dönemde idari ve ekonomik anlamda yükselmeye geçmiştir bu durum göz önünde bulundurulduğunda ailenin kurucusu olarak Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa'yı işaret etmek yanlış olmaz. Saruhan mütesellimliğinin yanı sıra 1733 yılında 100 kişilik bir asker gurubuyla Revan seferine katılan Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa, gösterdiği bağlılık neticesinde hükümetin itimadını kazanmıştır. 1751 yılında Turgutlu voyvodalığına tayin edilmiştir. Bu durum eski Turgutlu voyvodası olan Es-seyyid Mustafa Ağa ile arasında çekişmeye neden olmuş ve her iki tarafta birbirinden şikâyetçi olmuştur. Durumu kontrol amaçlı mübaşirler gönderilmiş olup çekişmeler Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa aleyhine gelişmiş ve Aralık 1755 yılında idam edilmesine neden olmuştur. Detaylı bilgi için bkz; Yuzo Nagata, (1997), *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 26-31.

²⁶³ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 199, hk. 641.

“*malikâne*” olarak verilmesi her mukataada birer derebeyi oluşumuna neden olmuştur.²⁶⁴ Kayıtlarda rastladığımız bu şikâyet kaydı bir gasp olayı olmakla birlikte âyanlık iddiasında bulunun kişiler tarafından gerçekleştirilmesi yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Soma kazası sükkânından halvetiye şeyhlerinden merhum Şeyh Mahmud’un evlatlarından Ömer ve babası Mehmed isimli kişilerin şikâyetine göre âyanlık iddiasında bulunan Sarıbeyoğlu eşrafından Genç Ali oğlu Mehmed’in kethüdâsı tarafından paraları gasp edilmiştir. Kişinin men‘ ve def‘ olunması için şikâyetle bulunulmuştur.²⁶⁵

Bektaş isimli kişini şikâyeti de bir önceki şikâyet ile benzer olup gasp edilen parayla ilgilidir. Eğri Mustafa ve kardeşi Mehmed H. 1150 senesinde 200 kuruş ve bir miktar parasını gasp etmesi üzerine şikâyetle bulunan Bektaş cebren ve kahren gasp edilen para ve eşyasının tahsil edilmesini talep etmiştir.²⁶⁶

Aydın muhassılı vezire ve Güzelhisar ve Aydın kazası naibine yazılan bir diğer şikâyet muhtevâ bakımında farklılık göstermektedir. Söz konusu gasp edilen para değil altın ve hayvandır. Abdülkerim isimli kişi, Çavuş oğlu Mehmed, kardeşi Ali ve Bodur oğlu Ahmed’in H. 1150 yılında 366 altınını ve bir katır ve devesini alıp kaçmaları üzerine şikâyet etmiştir. Kaçakların hala Aydın sancağında oldukları belirtilerek bulundukları yerde yakalanıp zimmetlerinde olan altın, deve ve katırın alınması kararlaştırılmıştır.²⁶⁷

3.5.4 Hırsızlık Meseleleri

Eşkîyalık ve gasp olayları başlığı altında incelemeye tabi tuttuğumuz hırsızlık vakaları ile ilgilde bir hayli kayıt mevcuttur. Mehmed isimli kişi Tire sakinlerinden Kebapçı oğlu Ali’nin hırsızlık yapması dolayısıyla şikâyetle bulunmuştur. Şikâyetin devamında H.1160 senesinden beri Ali’den 311 kuruş alacağı olduğu ve Mehmed isimli şahsın İstanbul’da bulunduğu bir günde Ali’nin dükkânını ve evini soyduğu belirtilmektedir. Dükkândan çalınanlar; 400 kuruşluk eşya, 75 akçe para olarak kayıtlara geçmiş olup evden çalınan eşyalar ise; 10,5 parlak bilezik, 2 adet tüfek, 3 entari, 5 adet kazak, çekmecesinde

²⁶⁴ Mustafa Akdağ, (1970), ‘Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839’, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14-23, Cilt: VIII-XII, s. 51.

²⁶⁵ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 293, hk. 1253.

²⁶⁶ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 55, hk. 249.

²⁶⁷ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 31, hk. 131.

bulunan 8 yıldız altını, 32 kuruşluk beyaz akçesinin yanında 1 baş beygir ve 2 baş at olarak kayıtlara geçmiştir.²⁶⁸

İzmir kazası sakinlerinden El-hac Yusuf'un şikâyetinde bulunduğu konuda hırsızların engellenmesi talebi ile ilgilidir. Kayıtlara göre evasıt Safer H. 1156 / M. Mart-Nisan 1743 yılında İzmir Mısır çarşısında bir yangın çıkmıştır ve vakıf hanlarından bazıları yangın sonucu tahrip olmuştur. Bu hanların çatılarının yapımın da kullanılan kurşunlar uğradıkları yangın sonucu erimiş ve dökülmeye başlamıştır. Bu kurşunları çalan bazı kişilerin olduğu ve bu durumun huzuru bozduğu belirtilerek buna sebebiyet veren kişilerin yakalanması talep edilmiştir.²⁶⁹

Bir diğer şikâyet kaydı gayrimüslim tebaa içerisinde olması dolayısıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bedros oğlu Anastas isimli gayrimüslimin bulunduğu şikâyetinde H.1150 senesinde parası ve eşyası çalınmış olup, çalınan para ve eşyanın alınması istenmiştir. Kayıtlarda para ve eşyayı çalan iki kişiden bahsedilmekle birlikte hırsızlık yapan şahıslardan birinin adı Irzu(?) olarak kayıtlarda yer alırken diğer şahsın ismine kayıtlarda yer verilmemiştir.²⁷⁰

Bir diğer şikâyet ise eski vezir Mehmed Paşa'nın zevce-i Hüsnîye Hanım'a aittir. Kayıtlara göre Fatıma isimli Arap cariyesini esirci taifesinden İzmirli Mehmed'e satmak için mülküne götürmüştür. Fatıma isimli Arap cariyeye ve esirci İzmirli Mehmed bir olup H.1160 senesinde Hüsnîye Hanım'ın mülkü olan bazı eşyalarını çalmışlardır. Kayıtlara göre çalınan eşyalar; bir büyük inci köstek, bir büyük gümüş kutu, bir top kumaş, bir çift inci küpe ve 4 keselik emval ve eşyadır.²⁷¹ Bu kayıttan yola çıkılarak bu dönemde köle ticaretinin var olduğu bunun yanında insanların bundan kişisel gelir elde ettiği belirtilebilir. Bunun yanı sıra hırsızlık vakalarında kadınlarında isimlerinin geçmesi dikkat çekicidir.

Manisa sakinlerinden Hüseyin isimli kişinin şikâyetine göre ise İstanbul da uzun çarşının derininde Birko Paşa hanında bulunun Abdullah oğlu İbrahim'den H.1160 senesinden bu yana 1.442 kuruş alacağı vardır. İbrahim borcunu ödeyebilecek durumda olmasına rağmen ödememiştir. Bunun üzerine Hüseyin adlı kişinin sakin olduğu handaki odasında bulunan bir sim kemer eyer takımı, 8 adet kaftan, 7 adet kılıç ve takkesinin yanı

²⁶⁸ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 328, hk. 1070.

²⁶⁹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 248, hk. 1052.

²⁷⁰ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 240, hk. 1030.

²⁷¹ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 2 1, s. 332, hk. 1085.

sıra 2.000 kuruşluk eşyasını çalmıştır. İbrahim isimli şahsın hırsızlığı yaptıktan sonra İzmir'e firar ettiği belirtilerek yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi talep edilmiştir.²⁷²

Kayıtlara geçirilen hükümlere bakarak asilere uygulanan cezaları tahmin etmek ya da öngöründe bulunmak zordur. Çünkü hali hazırda şikâyetleri kaydetmek ile yükümlü olan kâtip davanın ve adli mercilerin karar organı değildir. Kayıtların muhtevâsı, şikâyetin konusu ve bu şikâyetin sonucunda verilen hükmü içermektedir.²⁷³

XVII. yüzyıl ile birlikte büyük bir ivme kazanan bu kanunsuz ve menfi faaliyetlere karşılık devletinde doğal olarak uygulamaya koyduğu bazı tedbirler ve yaptırımlar mevcuttur. Göçlerin önlenmesi ve iskân faaliyetlerine önem verilmesi bunlardan ilkidir. Toprağını bırakıp şehre göç eden köylünün toprağına döndürülmesi için devlet tarafından önemli ölçüde gayret sarf edilmiştir. Yine eşkıya teftişlerine büyük oranda devlet tarafında önem verilmiş olup eşkıyalığın artış gösterdiği sefer dönemlerinde eşkıya teftişlerini yapabilmek için bazı askerler seferlere gönderilmemiş iç güvenliğin sağlanması adına bölgede bırakılmıştır. Yine levent ve sekbanların devlet tarafından kaldırılma gayreti alınmak istenen önlemler arasındadır.

Araştırmalarımız boyunca karşımıza çıkan aşiret eşkıyalığı ile ilgilide devletin önlemler aldığı görülmektedir. Aşiretlerin sürgün edilmesi alınan tedbirlerdendir. Sürgün yeri olarak kullanılan iki bölge Kıbrıs ve Rakka'dır. Birçok aşiret Rakka'ya sürgün edilmiş ve burada tutulabilmeleri için büyük çaba sarf edilmiş olup, buradan firar etmelerinin ardından ikinci sürgün yeri olan Kıbrıs'a gönderilmişlerdir. Ateşli silahların toplanması ve halkın silah taşımalarının yasaklanması yine alınan tedbirler arasındadır. Tüm bunların akabinde yolcu ve kervanlara yapılan eşkıyalıkların önlenmesi adına derbent ve menziller ıslah edilmiş, bazı ün yapmış eşkıya liderleri vilayetlere bildirilmiştir. Yakalandıkları menzilde derhal öldürülmeleri emredilmekle birlikte kimseden hesap sorulmayacağı bildirilerek eşkıyanın mal varlığını katleden kişinin alacağına dair halkı teşvik etme çalışmaları uygulanmıştır.²⁷⁴ Bunun benzeri bir işleyişte yöneticilerin asilerle mücadele etmekte zorlandıkları zamanlarda uygulanmıştır. Eşkıyaların kellelerinin getirilmesi karşılığı insanlara yüklü bir miktar para ya da iyi bir makam vaat edilmiş olup bu yöntemde

²⁷² BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 232, hk. 754.

²⁷³ Ökkeş Küçükdağılıkan, (2017), 'II. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1-212 Sayfalar arasında Bulunan ve Maraş'a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi 1765-1775', Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, s. 15.

²⁷⁴ Bayrak, A.g.t., s. 226-233.

eşkıyalarla mücadelede etkin bir çözüm olarak devlet tarafından uygulanmıştır.²⁷⁵ Bahsettiklerimiz alınan önlemlerin sadece bir kaçı olup kaynaklarda bu kanunsuz faaliyetlerin engellenmesi için alınan daha birçok önlemden bahsedilmektedir.

3.6. Toprak Meseleleri

Bir devletin var olması açısından toprak son derece önemli bir unsurdur. Osmanlı Devleti sahip olduğu geniş coğrafyayı kendinden önce var olan Türk-İslâm devletleri gibi bölümlere ayırarak yönetmiş, toprakları daha kontrollü yönetmek adına yapılan bu bölme işlemi İslami kaideler dikkate alınarak yapılmıştır. Osmanlı Devleti tarafında uygulanan bu başarılı toprak politikaları devleti sosyal, ekonomik ve askeri manada canlandırması dolayısıyla toprak, devletlerin doğuşundan yıkılışına kadar tarihte önemli bir role sahip olmuştur.²⁷⁶

İslâm hukuku idari ve mali alanlarda etkisini gösterdiği gibi toprak yönetimine de entegre edilmiş ve şer'i kanunlar çerçevesinde padişaha toprak yönetimi hususunda geniş yetkiler verilmiştir. Bu çerçevede toprak idaresi şer'i kanunlar, halifelerin emirnameleri ve bölgeye ait olan gelenek görenek dikkate alınarak uygulanmıştır.²⁷⁷ İslam hukukunda toprak mülkiyetini belirleyen temel etken fetih hareketleri olmakla birlikte var olan mülkiyet hakkı *rakabe,istiğlâl* ve *tasarruf* terimleri üzerine şekillenmiştir. Rakabe; Günümüz tanımlamasıyla kuru mülkiyet hakkıdır. İstiğlâl; mülk üzerinde kişinin var olan intifa/yararlanma hakkıdır. Tasarruf ise topraktan faydalanma hakkının kişiye ait olması olarak tanımlanmıştır.²⁷⁸

Başarılı fetih politikaları sonucunda 3 kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin topraklarında 620 yıl boyunca tek tip idare uyguladığı düşünülemez. Ele geçirdiği topraklarda farklı idare sistemleri uyguladığı kaynaklarda belirtilmiştir.²⁷⁹ Fetih yoluyla kazanılan topraklarda yaşayan halkın süregelen örf ve adetleri başta olmak üzere her

²⁷⁵ Efkan Uzun, (2009), 'Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme', *Türklük Bilimi Araştırmaları-XXV*, s. 191.

²⁷⁶ Ömer Çeleğin, (2014), 'Sosyal ve Ekonomik Bir Enstürman Olarak Osmanlı Devleti'nin Toprak Sistemi', Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 13.

²⁷⁷ Cemile Şahin, (2012), 'Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel bir Değerlendirme', *International Journal of Social Science*, Vol. 5, Issue. 6, s. 436-437.

²⁷⁸ Halil İnalçık, (2016), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve sosyal Tarihi*, Cilt: I, Türkiye İş Bankası Yayınları İstanbul, s. 125.

²⁷⁹ Yılmaz Kurt, (1999), 'Osmanlı Toprak Yönetimi', *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt: III, s. 59.

bölgenin kendisine ve halkına uygun düzenli ve uzun vadeli bir idare sistemi uygulanmaya çalışılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere uygulanan sistemde başta halkı mutlu kılmak ve refahını gözetmenin yanı sıra devletin yararı esas alınmıştır.²⁸⁰

Osmanlı Devleti'nde toprak “mülk topraklar” ve “mîrî topraklar” olarak ikiye ayrılmıştır. İlk dönemlerde sadece mülk arazinin var olduğu bilinmekle birlikte mîrî arazi sisteminin devletin kuruluşundan bir müddet sonra uygulanmaya başlandığı belirtilmiş ancak tam olarak tarihi netleştirilememiştir. Mülk arazi haraç ödeyen Hristiyanlara ait olan araziler ve öşür ödeyen Müslümanlara ait olan araziler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mîrî arazi ise cebelü adı verilen askerleri yetiştirmek ve gerektiğinde savaşa katılmalarını sağlamak için ortaya çıkmıştır. Vergi büyüklüklerine göre Has, Zeâmet, Tımar olarak bölümlere ayrılmıştır.²⁸¹

Osmanlı toprak sistemini daha iyi anlamak adına sistemi 1858 tarihli arazi kanunnamesinden önce toprak idaresi ve arazi kanunnamesi sonrası toprak idaresi şeklinde ele almak daha isabetli olacaktır. Arazi kanunnamesi yürürlüğe girene kadar ki dönemde Osmanlı Devleti idaresinde bulunan her eyalet için ayrı kanunnameler kaleme alınmıştır. Yine bu dönem içerisinde hâkim olunan coğrafyanın büyüklüğü de göz önünde bulundurularak, her bölgenin kendi gelenek görenekleri ve refahı dikkate alınarak uygulanan toprak idaresi sonucunda askeri, idari ve mali alanda oluşan farklılıkları da belirtmek gerekir. Bu farklılıklara rağmen toprağın hukuki anlamda sınıflamasını mîrî, mülk ve vakıf arazileri olarak belirtmek mümkündür.²⁸²

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ardından fethedilerek alınan tüm toprakların mülkiyeti devlete verilmiştir ve bu topraklar mîrî topraklar olarak adlandırılmıştır. Bazı topraklar ise halkın mülkü olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu olan bu uygulama askeri zümre içinde uygulanmıştır. Fetih ile kazanılan bazı topraklar askerler arasında şahsi mülk olarak paylaştırılmış ve bu topraklara mülk topraklar adı verilmiştir. Bazı mülk sahiplerinin hayırlı bir olaya vesile olması açısından mülklerini aracı kılmaları sonucu ise vakıf toprakları oluşmuştur. Toprak idaresinde tanzimat dönemine kadar herhangi bir düzenli kanunlaşma faaliyetine rastlanmamaktadır. Çıkarılan nizamnameler ile yürütülmeye çalışan toprak idaresini geniş bir çerçevede düzenlemek adına bir komisyon oluşturulmuş olup 6

²⁸⁰ Şahin, A.g.m., s. 436.

²⁸¹ Taner Timur, (1989), *Osmanlı Çalışmaları İlkel Feodalizmden Yarı sömürge Ekonomisine*, V Yayınları, Ankara, s. 25.

²⁸² Şahin, A.g.m., s. 438.

Haziran 1858 tarihinde hazırlanan tasarı padişah tarafından onaylanmış ve kanun sayılmıştır.²⁸³

Toprak idaresini düzenlemeyi amaç edinen 1858 arazi kanunnamesinin köklü ve uzun ömürlü yenilikler getirdiği düşüncesine kapılmamak gerekir. Köklü değişikliklerden ziyade küçük yenilikler söz konusudur. Bu yeniliklere örnek verecek olursak; kanun şekil bakımından modern kanunlara örnek gösterilebilir, mîrî arazi dağıtımlarında devletin temsilcisi olan tımar sahipleri, mültezimlerin yerine devlet memurlarını görevlendirmiştir, toprağın tasarruf hakkına sahip halka mültezimler tarafından verilen tasarruf senetleri devlet tarafından resmi ve tuğralı senetlerle değiştirilmiştir. Bunun yanında ana ve babalara çocuklarının topraklarında hak verilip hak sahibi kişi sayısı 3'e çıkartılmıştır.²⁸⁴

Yapılan bu küçük yeniliklerin yanı sıra Osmanlı Devleti topraklarının kanunnamede 5 statüde verildiğini belirtmek gerekir bunlar; Arazi-i Memlûke (**Mülk Topraklar**), Arazi-i Emiriyye (**Mîrî Topraklar**), Araza-i Mevkûfe (**Vakıf Toprakları**), Arazi-i Metrûke (**Terk edilmiş Topraklar**), Araza-i Mevât (**Ölü Topraklar**)dır.²⁸⁵

Defterlerimizde Aydın sancağına ait Osmanlı Devleti'nin en büyük kurucu unsurlarından olan toprak üzerine 39 adet kayıt mevcuttur. Toprak ile ilgili kayıtların yanı sıra mülk anlaşmazlığı ile ilgili olan kayıtları da toprak meseleleri başlığı adı altında değerlendirmeye tabi tutuğumuzu belirtmek gerekir.

3.6 1 Toprağa üçüncü şahısların müdahalesi ve diğer meseleler

Birçok farklı konu başlığını içeren bu kayıtlardan ilki bir mukataanın müşterek olarak kişilerin tasarrufuna verilmesi ile ilgilidir. Arapça kat' kökünden türeyen mukataa sözlükte "kesmek" manasıyla yer almaktadır. Zamana göre değişen genel tanımlamaları olmakla birlikte "*Belirli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma*" tanımlaması bunlardan biridir.²⁸⁶ Mukataalar sağladıkları gelir bakımından birkaç yüz akçeden 10-20 milyon akçeye kadar değişen büyüklüklere sahiptirler. Sınırları bakımında ise bir köy ve mezrayı kapsayacak kadar küçük mukataalar olduğu gibi bir sancak ya da eyaleti kapsayacak kadar

²⁸³ Halil Cin, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 12-13, 19-20.

²⁸⁴ Cin, A.g.e., s. 23-24.

²⁸⁵ Nşr., Sadık Albayrak, (1973), *Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, s. 62.

²⁸⁶ Mehmed Genç, (2006), 'Mukataa', *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXI, s. 129.

büyük mukataalar da bulunmaktadır. Devletin gelir kaynaklarının mukataaya dönüştürülmesinin temel amacı hazine gelirlerini arttırmak ve gelirlerin bir düzen içinde hazineye akışını sağlamaktır. Bu sistem tam olarak Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) döneminde uygulanmaya başlamıştır. Bu uygulamaya gidilmesinin temel nedeni İstanbul'un fethinin ardından kapıkulu askerlerinin sayısının arttırılmış olmasıdır böylelikle merkezi güç kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Arttırılan asker sayısına paralel olarak yeni finans kaynaklarına ihtiyaç duyulmuş bu ihtiyaç doğrultusunda Fatih Sultan Mehmed mukataa uygulamasına gitmiştir.²⁸⁷

Söz konusu kayıta müşterek tasarrufa verilen üç farklı mukataadan bahsedilmektedir. Bunlar Patnos memlehası, Akçaabat mukataası ve Kuşadası tevâbi-i mukataasıdır. Karakulak Mehmed adlı kişi, bu mukataaların tasarruf hakkını H.1172 senesinin mart ayından başlayıp şubat ayında sonlanacak şekilde Safiye Sultan zade Mehmed, Mehmed Emin ve İsmail isimli kişilere vermiştir. Tasarruf bedeli olarak belirlenen 10.000 kuruşun 3.000 kuruşunu kişilerin önceden verdikleri geri kalan 7.000 kuruşunun da daha sonraki aylarda vereceklerinin kararlaştırıldığı kayıtlarda belirtilmiştir.²⁸⁸ Bu kayıt bir şikâyetten ziyade kişilerin tasarruf ettikleri mukataalardan alacakları gelirleri toplama işlemini kimse müdahale etmeden gerçekleştirmelerine imkân verecek temessük kaydıdır. Yine kayıta bahsedilen Patnos memlehası²⁸⁹, Aydın sancağının önemli tuzlalarından biridir. Bölgenin diğer önemli tuzlaları Varvil, Milas ve Menemen dir. Ayrıca bu kayıttan yola çıkarak dönemin toprak uygulamalarını göz önüne alırsak müşterek yapılanmanın da var olduğunu söylemek mümkündür.

Mukataalı arsa üzerine benzeri bir şikâyet evası Zilkade H. 1156 / M. Aralık-Ocak 1743-1744 yıllarında kaydedilmiştir. Yusuf isimli kişi mukataalı arsasına yapılan sebepsiz müdahale sonucu şikâyetle bulunmuştur. Müdahalede bulunan mukataalı arsa kayıtlara göre Urla İskeleyi denilen mahalde yer almaktadır. Arsa mutasarrıfı Yusuf tarafından müdahalede bulunan kişilerin engellenmesi talep edilmiştir.²⁹⁰

Mukataaya müdahale ile ilgili birden fazla kayıt olmakla birlikte bu kayıtlardan bir diğeri İzmir sakinlerinden Osman isimli kişinin İzmir'de olan Şem-i Asel mukataasına

²⁸⁷ Fatma Şensoy, (2014), 'Mukataalarda Muhasebe Kayıtları ve XVII. Yüzyıl Başında Bursa Mukataası Örneği', *Muhtav Dergisi*, Sayı: 7, s. 206-207.

²⁸⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 32, s.132, hk. 384.

²⁸⁹ Memleha: Tuz çıkarılan yer tuzla; Şemsettin Sami, (2007), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s.1406.

²⁹⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 198, hk. 830.

herhangi bir müdahale gerekmez iken Hacı İsmail isimli kişinin söz konusu mukataayı zapt etmesi ile ilgilidir. Osman tasarrufunda olan mukataaya yapılan müdahalenin kaldırılması talebi için Hacı İsmail'den şikâyetçi olmuştur.²⁹¹

Yukarıda belirttiğimiz örneğe benzer bir kayıt evahir Muharrem H. 1155 / M. Mart-Nisan 1742 yıllarına aittir. Hassa cerrah başı olan El-hac Mehmed mutasarrıfı olduğu zeâmete haksız yere müdahale edilmesi üzerine şikâyetle bulunmuştur. Mehmed'in tasarrufunda olduğu zeâmetler Birgi nahiyesinde bulunan Ulucanlar yaylağı eski adı Dodbey olan ancak yeni adıyla Halkapınar ve Gökçek olarak kayıtlı zeâmetler olarak belirtilmiştir. Hiç bir müdahaleye gerek yok iken Tire nahiyesinde Solbe(?) köyü ve bunun haricinde 28.379 akçe zeâmete mutasarrıf olan Salih isimli kişi söz konusu zeâmetlere müdahalede bulunmuş 3 sene zapt edip mahsulünü ve vergisini almıştır. El-hac Mehmed de bu durumun engellenmesi adına şikâyetle bulunmuştur.²⁹²

Mukataalara müdahaleler olduğu gibi başka birinin tasarrufuna verilirken herhangi bir sıkıntı yaşamaması adına oluşturulmuş talep kayıtları da mevcuttur. İbrahim isimli kişi adına Aydın sancağı kadılarına ve Aydın muhassılı vekilini gönderilmek üzere kayda geçirilen hüküm buna örnektir. İbrahim H. 1156 yılında Aydın sancağında bulunan Şemhane mukataasını kendi üstüne ve iltizamına almıştır. H.1157 yılında ise bu mukataayı bervec-i malikâne iştirak olarak yöre âyanlarından Hasan ve Hüseyin tarafından Mehmed adlı kişinin tasarrufuna verilmiştir. Ancak ahali İbrahim'den hoşnut olduğu için H. 1157-1158 yıllarında söz konusu mukataayı İbrahim geri almış kimsenin bu duruma müdahale etmemesi talep edilmiştir.²⁹³ Evail Muharrem H. 1157 / M. Şubat-Mart 1744 yıllarında kayda geçirilmiş bu hüküm önlem almak adına talep kaydı niteliğindedir.

Halktan kişilerin toprağa müdahalesinin yanı sıra ehl-i örften bazı kişilerinde bu kanunsuz uygulamalara dâhil olduğu incelediğimiz kayıtlarda karşımıza çıkan örneklerle netleşmektedir. Fi evahir Zilkade H. 1167 / M. Ağustos-Eylül 1754 yılında kayda geçirilen İsmail isimli kişinin şikâyeti buna örnektir. Mukataa sahibi İsmail havâss-ı hümayûn kariyelerinden Ortakçı kazasına tabi mukataası kariyelerine herhangi bir müdahale

²⁹¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 130, hk. 567.

²⁹² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 219, hk. 930.

²⁹³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 218, hk. 925.

gerekmez iken Beylerbeyi, Kuyucak voyvodası ve erbab-ı tımar ve mütesellim ve ve sair ehl-i örf taifesi tarafından mukataasına yapılan müdahalenin kaldırılmasını talep etmiştir.²⁹⁴

Evasıt Muharrem H. 1167 / M. Ekim-Kasım 1753 tarihli kayıta ise mutasarrıf olunan zeâmete müdahalede bulunan kişi zaviye şeyhi olduğu iddia edilen bir kişidir. Şikâyetle bulunan kişi Eyalet-i Anadolu'nun kethüdâsı Yusuf, Aydın, Saruhan ve Kütahya Sancaklarında Alaşehir ve bundan başka köylerde, Yarımca isimli köyde ve bunların haricince 109.012 akçe zeâmetin mutasarrıfıdır. Zeâmet gelirlerinin bir kısmını içeren Yarımca köyünde bulunan 150 akçelik gelire sahip arazi vakıf arazisi olup zaviye şeyhi olduğu iddia edilen bir kişi zeâmetin gelirlerine el koymuş Yusuf 'ta bu müdahaleden dolayı şikâyetle bulunmuştur.²⁹⁵

Mutasarrıf olunan zeâmetlerin gelirlerine müdahale edildiğine dair kayda geçirilen bir diğer hüküm Aydın muhassılı vezire ve Birgi kazası naibine gönderilmiştir. Şikâyet sahibi züemadan Süleyman'dır. Süleyman Aydın sancağı Yenişehir nahiyesinde Horsunlu köyü ve bundan başka 35.77 akçe zeâmete beratla mutasarrıf olup zeâmetinin gelir kalemlerinden olan Birgi nahiyesi Kantar ve Kapan mukataası ile Birgi Mumhane mukataasını bervec-i iştirak tasarruf etmektedir. Ancak bu mukataa gelirlerini Birgi kazasındaki bazı kişilerin muhalefeti nedeniyle toplayamamaktadır. Şikâyetin devamında defterhane-i amire de var olan ruznamçe-i hümayûn ve defter-i icmal ve mufassala müracaat olunduk da söz konusu zeâmetlerin mutasarrıfı Süleyman'ın üzerine kayıtlı olduğu belirtilmekle birlikte müdahalede bulunan kişilerin engellenmesinin talep edilmesiyle kayıt sonlandırılmıştır.²⁹⁶

Aydın muhassılı vezire ve Bandırma kazası naibine yazılan bir diğer hüküm Aydın sancağı Birgi nahiyesine bağlı bazı çiftliklerin eski veziri azam İbrahim Paşa ve zevce-i Fatma Sultan vakfı reâyâları olduklarını iddia ederek vergilerini hameyn-i şerifeyn köyleri reâyâsı ile birlikte vakıf zabıtlarına vermek istemesi ile ilgilidir. Zeâmetlerin sahibi olan dergâh-ı muallâ müteferrikalarından Mehmed Veledi müteveffâ El-hac Süleyman bu durumu şikâyet etmiştir. Mehmed'in sahip olduğu Aydın sancağı Birgi nahiyesine bağlı olduğu belirtilen çiftliklerin isimleri kayıta şöyle yer almaktadır; çiftlik-i Emir ve Uzun Ali, der kariye-i Süleyman ve Beyler Han, çiftlik-i İnebeyi ve Umur oğlu ve çiftlik-i Ali ve Süleyman ve Mahmud vesayir icmaline dahil çiftlikler ve Bayındır nahiyesinde çiftlik-i

²⁹⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 336, hk. 1098.

²⁹⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 63, hk. 205.

²⁹⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 175, hk. 564.

Tokaralca der kariye-i Kurunlu ve çiftlik-i Turasan olarak kaydedilirken, adı geçen bu çiftliklerin vakıf zabitlerine vermek istedikleri vergi isimleri ise; öşr ve resm-i dönüm ve bennak ve mücerret ve öş-i gallat ve öş-i ganem ve bağçehâ ve öş-i badem ve incir ve zerdali ve zeytin bostan ve öş-i pembe ve keten ve kendir ve rem-i ağnam ve ağıl ve kışlak ve otlak ez-hariç ve öş-i kuvvare ve resm-i tapuyu zemin, hakkul karar ve bağdı hevam ve resm-i arusiye ve yave ve kaçgun ve müdde-i aruziyesi ve beytü'l-mal ve mal-ı gaib ve mal-ı mevkûf olarak kaydedilmiştir. Kaydın devamın da zeâmetlerin sahibi Mehmed'in şikâyetinin ardından merkezi yönetim bu çiftliklere ait olan kayıtları incelemiş ve reâyânın hukuki durumlarını ortaya çıkarmıştır. Bu çiftliklerin bir kısmı zeâmet ve bir kısmı vakfa aittir.²⁹⁷ Merkezi yönetim çiftliklerin kayıtlarını detaylı olarak incelemesinin ardından şikâyet kaydına da detaylı olarak incelemelerini belirtmiştir. Tüm çiftlerin detaylı kayıtları hükümde mevcuttur.

İzmir kadısına ve Sığla sancağı mütesellimine yazılan bu kayıt ise mülklerin gelirlerinin toplanması esnasında çıkan kargaşa ile ilgilidir. İsmail'in Sığla sancağında Çine nahiyesinde ki tımarına gelir olarak kaydedilen köyleri havâss-ı hümayûna dönüştürülmüş bazıları malikâne olarak İsmail'e bazıları ise zaim ve tımar erbabına dağıtılmıştır. Has olarak kaydedilmiş gelirler toplanmak istendiğinde karışıklık ortaya çıkmış herkes beratlarında yazılı olduğu üzere gelirlerine kanaat etmeyip fazladan para toplamaya çalışmıştır. Bu durumun şikâyet konusu olması üzerine merkezi hükümet Çine nahiyesindeki köyleri tek tek ele alarak köylerin gelirlerini ve reâyâsını detaylı olarak kayıtlara geçirmiştir.²⁹⁸ İncelemeye tabi tuttuğumuz evail Zilkade H. 1155 / M. Aralık-Ocak 1743-1744 yıllarına ait olan bu kayıta Çine nahiyesine tabi merkezi yönetimin incelemeye tabi tuttuğu köylerin detaylı kayıtlarına ulaşmak mümkündür.

Kadınlarında toprak sahibi olduklarını kanıtlayan bir hayli kayıt mevcuttur. Mülk sahibi olmalarının yanı sıra kanuna aykırı herhangi bir durumda itiraz haklarının olduğunu göstermesi açısından bu kayıtlar ayrı bir öneme sahiptir. Bu kayıtlardan ilki evahir Cemaziyel evvel H. 1156 / M. Haziran- Temmuz 1743 yıllarına aittir. H. 1150 yılında İzmir'de bulunan mülk bağ ve arsa Hacı İsmihan Hatun'un zevce-i Seyit Mehmed'in tasarrufundadır. Kayıtlara göre tasarruf olunan mülklere müdahaleye gerek yok iken zevci Mehmed'in hasta olduğu bir zamanda kaza sakinlerinden Leblebici oğlu Mehmed bu mülk bağ ve arsayı Seyit Mehmed bana 150 kuruşa sattı diyerek zapt etmiştir. Şikâyetin

²⁹⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 166, hk. 719.

²⁹⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 178, hk. 766.

devamında Leblebici oğlu Mehmed'in rüşvet ve şahitlerin ikametiyle aldığı hilaf-ı şer-i şerif mucibince adı geçen mülkleri zapt ettiği belirtilmiştir. Şikâyet Hacı İsmihan Hatun'un zapt edilen bağ ve arsanın geri alınmasını talep etmesiyle sonlandırılmıştır.²⁹⁹ Benzeri bir kayıt İzmir sakinlerinden Hûy nam Hatun'un şikâyeti olmakla birlikte konusu sahibi olduğu arsaya bir karı kocanın müdahalesi ile ilgilidir. Kayıtlara göre adı geçen kadının 16 seneden beri mutasarrıf olduğu arsasına müdahale gerekmez iken İzmir çevresinde bulunan Hatuniye mahallesi sakinlerinden Veli ve karısı Ayşe Hatun gereksiz müdahalede bulunmuşlardır. Hûy Hatun bu gereksiz müdahalenin kaldırılması talebinde bulunmuştur.³⁰⁰ Sahip olunan mülk arsa hakkında kayıta herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Toprağa yapılan haksız müdahalenin engellenmesi, zapt edilen mülklerin geri alınması gibi taleplerin yanında kayıtlarda mülkü zapt eden kişiden fuzuli olarak zapt ettiği yıllar için bir tasarruf bedeli de talep edildiği görülmektedir. Evahir Ramazan H. 1156 / M. Ekim-Kasım 1743 yıllarında kayda geçirilmiş olan şikâyet bu duruma örnek verilebilir. Kayıta şikâyetçi olan şahıs ve şikâyetçi olunan kişinin isimlerine rastlanmamakla birlikte zapt edilen mülk toprak hakkında da herhangi bir bilgi yoktur. Şikâyetçi kişi mutasarrıf olduğu malûmü'l hudûd yerlerin fuzuli zapt edildiği yıllardaki tasarruf bedelinin zapt eden kişi tarafından verilmediğini belirtmiş olup bu sebepten tahsilini talep etmektedir.³⁰¹

İncelediğimiz döneme bakılırsa bölgede toprağa haksız müdahalenin çok yaygın olduğu kayıtlarda görülmekle birlikte evasıt Zilhicce H. 1156 / M. Ocak-Şubat 1746 yıllarına ait şikâyet, toprağa haksız müdahaleye verilebilecek bir diğer örnektir. Hacı Süleyman isimli kişi Umurlu isimli köyde öteden beri ziraat yaptığı malûmü'l hudûd tarlalarına Aydın ve Güzelisar ahalilerinden bazı kimselerin "*burası bizim meramızdır*" diye müdahalesi sonucu şikâyetle bulunmuştur. Ayrıca kayıta Hacı Süleyman'a ait olan tarlaların Emirdoğan adındaki çayın taşması dolayısıyla 20 senedir boz yani verimsiz kaldığı ve var olan ormanın bozulduğu bunun yanında Hacı Süleyman'ın bu yerleri sahibinden resmi tapu ile aldığı ziraat yaptığı ve vergisini her sene ödediği belirtilmiştir.³⁰²

Evail Safer H. 1167 / M. Kasım-Aralık 1753 tarihlerine ait olan bu kayıta toprağa haksız müdahale ile ilgilidir. Eyalet-i Cezayir'in defter-i kâtiplerinden El-hac Süleyman mutasarrıfı olduğu zeâmetlere yapılan müdahale sonucu şikâyetle bulunmuştur. El-hac

²⁹⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 68, hk. 299.

³⁰⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 34, hk. 128.

³⁰¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 162, hk. 674.

³⁰² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 208, hk. 873.

Süleyman Sığla sancağında Çeşme nahiyesinde İsa isimli köy ve bundan başka 28.829 akçe zeâmetin mutasarrıfıdır. Herhangi bir müdahale icap etmez iken çiftlik sahiplerinden İlyas oğluisimli kişi “*iki seneden beri bu köy benim çiftliğim sınırındadır*” bahanesiyle tüm araziye zapt etmiştir. Şikâyetin sonunda zorla zapt edilen zeâmet mahsulat ve rüsumatın tahsili talep edilmiştir. Kaydın devamında defterhane-i amire de saklanan ruznamçe-i hümayûn ve defter-i mufassala müracaat edildiği 18 nefer reâyâ ile mahsul ve çift ve öşr-i hınta ve öşr-i sair yekûn ve bundan başka 9.642 akçe yazılı kariye-i Donuz Bergos defter-i mufassalda muharrer kalemîyle tahrir ve 7.330 akçe tımar ile müşterik kayıtlarında El-hac Süleyman’ın bakisinde olduğu belirtilmiştir.³⁰³

Tire kazasında vuku bulan bir diğer toprağa müdahale olayı evahir Şaban H. 1167 / M. Mayıs-Haziran 1754 yılında kayda geçirilmiştir. Tire’de Kalmus(?) mahallesi sakinlerinden El-hac İbrahim, Murtaza mahallesi sakinlerinden Tire mütesellimi El-hac Halis Ağa isimli kişinin Birgi kazasında Balık adası denilen mahalde Çakır ve Burak isimli malûmü’l hudûd tahminen 118 adet zeytin ağacı dikili bahçesini H. 1160 yılından beri zapt etmesi ve mahsullerini kendi masrafları için harcaması ve tüketmesi sonucu şikâyetle bulunmuştur. Bunun yanında Halil Ağa’nın harcadığı mahsulattan defterde kayıtlı 600 kuruş alacak hakkının olduğunu belirterek tahsilini istemiştir. Ayrıca kayıta Halil Ağa’ya El-hac İbrahim’in mülkünü zapt ettiği bunun yanında zapt ettiği zeytin mülkünün mahsulatını kendi masrafları için harcayıp harcamadığı sorulmuştur. Halil ağa durumu itiraf etmiş ancak “*mülk benimdir*” demesi üzerine ellerinde bulunan fetevâ-i şerife bakılmış Halil Ağa’nın bahçeyi fuzuli zapt etti belirlenmiştir. Fuzuli zapt eylediği 6 senede hasıl olan mahsulden kendi için sarf ettiği 600 kuruşun kendisinden alınıp El-hac İbrahim’e verilmesi talep edilmiştir.³⁰⁴

Aynı konuya mutabık bir diğer kayıt yine şahsi bir mülke ve buradan elde edilen mahsule el konulması ile ilgilidir. Tire sükkânından müteveffâ Solak Hacı Mustafa’nın varisleri, Tire’de bulunan mülk menzillerinin ve bunun yanında yine Tire’de bulunan 3.146 adet zeytin ağacının Ali isimli kişi tarafından 6 sene boyunca zapt edilmesi ve gelirlerine el konulması sonucu şikâyetle bulunmuşlardır. Zapt edilen mülk menzili ve bahçelerin geri alınıp kendilerine tahsis edilmesi talep edilmiştir.³⁰⁵

³⁰³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 81, hk. 263.

³⁰⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 268, hk. 877.

³⁰⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 66, hk. 271.

Bir diğerk haksız müdahale olayı gayrimüslim tebaaya mensup Kemal ve Köse isimli Yahudilerin arsa gaspı olarak kayıtlara geçmiştir. Şikâyet dergâh-ı muallâ kapucubaşlarından Abdünnazif isimli kişiye aittir. Kayıtlara göre İzmir’de Cami-i Atik mahallesinde bulunan ve mutasarrıfı olduğu yahudihane H.1150 senesinde çıkan bir yangında yanmıştır. Binanın her iki tarafında bulunan Yahudi havralarının sahipleri Kemal ve Köse kendi havralarını onarmak için Abdünnazif isimli kişinin ardiyesinde bulunan taş ve sair malzemeleri kullanmakla kalmamış Kemerkapı mahalline gelince 2 metre kadar yeri kendi havralarına dahil etmişlerdir. Gasp edilen arsa ve kullanılan taş ve benzeri malzemelerin tahsili talep edilmiştir.³⁰⁶

Bir diğerk arsa gaspı yine Yahudilerin gasp ettiği arsa için yapılan bir şikâyetdir. Mehmed isimli kişinin mutasarrıfı olduğu hanın arsasına hiçbir müdahale gerekmezken hanın civarında bulunan Yahudi menzillerinin sahibi olan bir Yahudi tarafından bir miktar arsası gasp edilmiştir. Gasp edilen arsanın alınması talep edilmiştir.³⁰⁷

Bir diğerk kayıtta ise toprağa müdahale devlet eliyle yapılmış olup, kayda geçirilen konu ölen kişinin mevcut tarla ve bahçelerine canib-i mîrî tarafından müdahalede bulunulması sonucu reâyânın ödemekte olduğu vergileri ödememesi ile ilgilidir. Kestel diğerk adıyla Nazilli kadısı Mehmed İstanbul’a mektup göndermiş Aydın sancağı Sultanhisar kazası Hasırcı kariyesinin 15 adet avarız hanesiyle kayıtlı olduğu, reâyânın ödemeleri gereken vergileri ödediklerini belirtmiştir. Ancak mektupta bahsedilen diğerk bir konu Güselhisar sakinlerinden vefat eden Seyyid Mehmed Ağa’nın Hasırcı yakınlarında olan birkaç bahçe ve tarlasına canib-i mîrî tarafından zapt edilmiş olmasıdır. Bu sebepten dolayı ahalinin verdiği avarız ve diğerk vergileri vermediği, bununda kaza ahalisinin perakende yani dağılmasına neden olacağı, söz konusu vergilerin Aydın muhassılı tarafından toplanması gerektiğini gönderdiği mektupta belirtmiştir.³⁰⁸ Kaydın orijinalinde bahsedilen avarız hanelerin detaylı kayıtlarına ulaşmak mümkündür.

Kilisecioğulları olarak anılan Mustafa isimli kişinin mağduriyeti de yetiştirdiği mahsulüne el konulması ile ilgilidir. Mustafa, Züleyha ve Fatma isimli kişilerin şikâyetine göre mutasarrıfı oldukları ve Birgi kazasına tabi olan mülk zeytin bahçelerine Tire sakinlerinden İsmail Efendi haksız müdahalede bulunmaktadır. Adı geçen bu şahıs H. 1140 yılından beri zeytin bahçelerinden hasıl olan zeytin yağınını “*Hacı Ali Efendi denilen kişiden*

³⁰⁶ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 4, s. 210, hk. 884.

³⁰⁷ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 1, s. 276, hk. 1176.

³⁰⁸ BOA, A. {DVNS.AHKA.d., 21, s. 142, hk. 463. Detaylı bilgi için bkz; Ek 1

satın aldım” diyerek zapt etmektedir. Mülk sahipleri tarafından zapt edilen zeytinyağının geri alınıp kendilerine verilmesi talep edilmiştir.³⁰⁹

Evail Şaban H. 1155 / M. Ekim 1742 yıllarına ait bir diğer şikâyet yine mahsule el konulması ile ilgilidir. Bundan farklı 1 baş hayvana da elde edilen mahsulle birlikte el konulduğu kayıta belirtilmektedir. Hacı Caber isimli kişi şahsi mülkünden elde ettiği mahsule İnegöl Aydın kazasına tabi Hızır Bey isimli köy sakinlerinden Hacı Hüseyin oğlu Hacı Mehmed isimli kişinin el koyması nedeniyle şikâyetle bulunmuştu. El konulan mahsulün yanında 1 baş da hayvan zapt edildiği belirtilmiştir. El konulan mahsul 300 vukiyye pembe yani pamuk, 1 kile susam ve 20 kile darı olarak belirtilmiş olup bunun yanında 1 baş karasığır eniği de el konulan mallar arasında verilmiştir. Kayıta belirtilen miktarda el konulan mahsulün ve 1 baş karasığır eniğinin geri alınması talep edilmiştir.³¹⁰

İstanbul sakinlerinden Mustafa ve Hüseyin isimli kişilerin şikâyeti evail Rebiü'l-evvel H. 1167 / M. Aralık-Ocak 1753-1754 yıllarında kayda geçirilmiştir. Mustafa ve Hüseyin kendilerine vekil tayin ettikleri Hasan isimli kişi hakkında şikâyetle bulunmuşlardır. Şikâyetle göre Yenişehir Fener kadısı olan El-hac Ahmed'in mutasarrıfı olduğu Aydın sancağı Tire nahiyesi Gerde(?) isimli köy ve bundan başka yine Tire nahiyesinde Dağ zeâmeti olarak bilinen zeâmet El-hac Ahmed tarafından Mustafa ve Hüseyin'e iltizama verilmiştir. İltizam sahibi olan Mustafa ve Hüseyin yine Tire sakinlerinden Hasan'ı kendilerine vekil tayin etmiştir. Vekil tayin edilen bu kişinin de mahsulü kendilerine göndermeyip zimmetinde tutması sonucu vekil Hasan'ı şikâyet etmişlerdir.³¹¹

Ölen kadının mirasçısı olmaması dolayısıyla mülk topraklarında hak iddia eden kişilerin var olduğu kayıtlarda karşımıza çıkan konu başlıklarından biridir. Çeşme kazası sakinlerinden Mustafa isimli kişi bunun üzerine şikâyetle bulunmuştur. Urla kazasına tabi Dudga isimli köyde arazi mutasarrıfı bir kadının ölmesi sonucunda mirasçısı olmaması dolayısıyla malûmü'l hudûd yerler talibine verilip ziraat ettirilmeye başlanmıştır. Ancak Urla sakinlerinden Kalın isimli kişi buna izin vermemiş *“ben bu toprakları tapu ile işlerim gerekiyorsa muhalefet ile zapt ederim”* diyerek müdahalede bulunmuştur. Kayıta söz konusu kanunsuz müdahalede bulunan bu kişinin engellenmesi istenmiştir. Toprağın

³⁰⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 74, hk. 314.

³¹⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 77, hk. 334.

³¹¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 111, hk. 363.

mülk sahibinin kadın olması dikkat çekilecek bir husus iken kayıtlarda ismine yer verilmediğini de belirtmek gerekir.³¹²

Yine miras olarak Molla Hüseyin'e intikal eden toprağın sebebiyet verdiği anlaşmazlık incelediğimiz kayıtlardan bir diğeridir. Molla Hüseyin Hacı Osman isimli kişinin ölmesi üzerine kendisine miras olarak kalan Seravlos kazasına tabi incir bahçesine yine Seravlos kazası sakinlerinden İbrahim ve Mustafa Çelebi isimli kişiler *“incir bahçesi bizim tımarımız sınırları içindedir”* diyerek bahçeyi alıp zapt etmek istemeleri üzerin şikâyetçi olmuştur. Bahçenin geri alınıp kendisine tahsis edilmesini talep etmiştir.³¹³

Toprağa yapılan müdahalelerin yansira toprağın tasarrufunu satın alan kişilere de müdahalede bulunduğu kayıtlarda var olan muhtevâlardandır. Kelesli Mehmed'in şikâyetinde bulunduğu konu buna örnek gösterilebilir. Ortakçı namı diğer Kuyucak kazasına tabi tımar kariyelerinden Kızılca Burun nam kariye toprağında bulunan Hacı Hüseyin, İlyas Çolak, Dağlı oğlu Süleyman, Kulak Oğlan yeri, Koca Arap ve Ka't Ali isimli tarlaların mutasarrıfı Bermuk oğlu Ömer kendi rızasıyla H. 1164 senesinde 400 kuruş mukabilinde Kelesli Mehmed'e satmıştır. Satışın ardından Bermuk oğlu Ömer türlü nedenler ile sattığıma pişman oldum, tarlaları sana satmadım gibi bahanelerle Kelesli Mehmed'e verilen sahib-i arz temessüküne müdahalesi sonucu şikâyetinde bulunulmuş müdahalenin men' ve def' olunması talep edilmiştir. Kayıta adı zikrolunan tarlaların sekiz kıta tahminen 33 dönüm olduğu belirtilmiştir.³¹⁴

Evasıt Şevval H. 1167 / M. Temmuz-Ağustos 1754 yıllarına ait olan bu kaydın konusu ise ambar emini Süleyman'a ait olan mülk topraklarından gelen gelirin engellenmesiyle ilgilidir. Şahsi mülklerinden alması gereken 2.750 kuruş geliri alamayan Süleyman şikâyetinde bulunmuştur. Sultanhisar sakinlerinden Balcı zade Seyyid Mehmed isimli kişi Recep ayının ilk günü H. 1164 yılından bu yana 101 gün ödemesi gereken 2.750 kuruş parayı ödememiş ve bu borç meselesine Sultanhisar kazasına tabi Bozdoğan kariyesi sakinlerinden Mustafa'yı kefil göstermiştir. Davanın hassa silahşörlerinden Mahmud isimli kişi tarafında görülmesi ve Seyyid Mehmed'in zimmetinde olan 2.750 kuruşun tahsil edilmesi talep edilmiştir. Kayıt söz konusu borcu ödememesi durumunda borçlu kişinin İstanbul'a gönderilmesi kararıyla sonlandırılmıştır.³¹⁵ Gelirlerinin tahsilinde sorun yaşanan

³¹² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 38, hk. 123.

³¹³ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 277, hk. 1179.

³¹⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 154, hk. 507.

³¹⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 296, hk. 967.

mülkün sınırları ve bulunduğu mevki hakkında kayıta herhangi bir bilgi mevcut değildir. İncelemelerimizin devamında alacaklı olan Süleyman isimli şahsın aynı ay içerisinde aynı konuyla ilgili bir şikâyeti daha olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kayıta gelirleri gelmeyen mülk toprak Arpaz'da olup ödenmeyen gelir miktarı 5.400 kuruş olarak kaydedilmiştir.³¹⁶

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli kayıt evail Ramazan H. 1155 / M. Ekim-Kasım 1742 yıllarına ait olup askeri taifeye mensup kişilerin üzerlerine düşen vergileri askeri sınıfa mensup olmalarını bahane göstererek ödememeleri ile ilgilidir. Karacasu ahalisi askeri taifesinden bazı kişilerin Karacasu kazasında tasarruf ettikleri toprakları ve emlaklarının olduğu bu nedenle ödemeleri gereken imdat-ı hazeriyeleri ödemedikleri, üzerlerine düşen miktar talep edildiğinde *“biz yeniçeri ve kul oğlu ve sair askeri taifesindeniz”* deyip vermekte taallül etmeleri üzerine şikâyetle bulunulmuştur. Ahali tarafından ödemeleri gereken imdat-ı hazeriyelerin tahsil edilmesi talep edilmiştir.³¹⁷

Zeâmetlerin tevcihi konusunda çıkan anlaşmazlıklarda kayıtlarda önemle üzerinde durulması gereken başlıklardandır. Evail Zilkade H. 1155 / M. Aralık-Ocak 1742-1743 yıllarına ait olan bu kayıt devletin idari kadrolarında yer alan kişilerin toprağa haksız müdahalede bulunduklarını gösteren önemli bir kayıttır. Ayasuluğ nahiyesinde Uzgur isimli köy ve bundan başka 32.360 akçe zeâmetin tasarrufu Mustafa isimli kişiye aittir. Kayıtlara göre 19 Cemaziye'l-evvel H. 1155 / M. 22 Temmuz 1742 yılında Mustafa tasarrufunda olan zeâmeti Eyalet-i Cezayir müteferrikalarından Ömer isimli kişiye tevcih etmekle birlikte Ömer söz konusu zeâmetlerin mahsulatını ve rüsumatını Aydın muhassılı vekili Ahmed Ağa'ya emanet etmiştir. Ahmed Ağa'nın zeâmetleri iltizam etmediği, iltizam namıyla bir akçesini dahi almadığı kayıtlarda belirtilmekle birlikte Karapınar voyvodası Hacı Hüseyin Ağa'nın kayıtlarda adı geçen zeâmetlerin *“ben muallam kapucu başlarından silahşör Mustafa Bey tarafında görevlendirildim”* diyerek mahsulat ve rüsumatına müdahalesi sonucu, Eyalet-i Cezayir müteferrikalarından Ömer şikâyetle bulunmuştur. Hacı Hüseyin Ağa'nın zapt ettiği mahsul ve rüsumatın tahsili rica edilmiştir. Şikâyetin devamında defterhane-i amire de bulunan ruznamçe defterlerine bakıldığı söz konusu zeâmetlerin meşruh üzere berat-ı şerif ile Ömer'in üzerinde olduğu belirtilmiştir.³¹⁸

³¹⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 296, hk. 969.

³¹⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 123, hk. 537.

³¹⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 179, hk. 768.

3.6.2 Mülk anlaşmazlıkları ile ilgili meseleler

Sahip olunan mülklerin sebebiyet verdiği olaylar neticesinde kayda geçen mülk anlaşmazlıkları toprak başlığı altında incelediğimiz konulardandır. Arpaz kazası sakinlerinden Seyyid Mustafa'nın Arpaz'da yaptırdığı değirmen kaza sınırları içerisinde Karaburun mahallinde Akçay isimli çayın suyu ile devaran edip kimsenin müdahalesine gerek yok iken Güzelhisarlı Abdüllatif Bey Seyyid Mustafa'nın değirmeninin, Deli Çay üzerinde var olan değirmenine zarar verdiği gerekçesiyle müdahalede bulunmuştur. Bu müdahale üzerine şikâyetle bulunan Seyyid Mustafa müdahalenin men' ve def' olunması talebinde bulunmuştur.³¹⁹

Evahir Rebiü'l-ahir H. 1156 / M. Mayıs-Haziran 1743 yıllarına ait kayıt benzeri bir kayıt olup sahip olunan dükkânlar ve arsaya yapılan müdahale ile ilgilidir. İzmir sükkânından Kangırî zade Mehmed 18 seneden beri mutasarrıf olduğu dükkânı ve arsasına Perteci oğlu Hacı Ahmed'in "*senin mülklerin benim arsamın sınırına tecavüz eylemiş*" diyerek müdahalede bulunması sonucu şikâyetle bulunmuştur. Müdahalede bulunula mülklerin mevkiileri, medine-i İzmir'de İsmail Paşa Saray-ı atik arsasının güney tarafına Ahmed kethüdâ arsa-i salimesi bir taraftan Mısırlı El-hac Ahmed tarafından yapılan su yolu bir taraftan leb-i derya şeklinde kayıta yer almaktadır. Şikâyetin devamında Kangırî zade Mehmed'in mülklerinin Perteci oğlu Hacı Ahmed'in mülklerinin sınırına tecavüz edip etmediğinin kontrol edildiği ve tecavüz etmediğine şahit olunduğu belirtilmiş olup şikâyet Mehmed'in mülklerine uygulanan gereksiz müdahalenin engellenmesi talebiyle sonlandırılmıştır.³²⁰

Bölgeye ait olan bu şikâyetle aynı muhtevâyâ sahip olup arsa ve dükkânlar üzerinde var olan müdahalenin kaldırılması talebiyle kayda geçirilmiştir. Yusuf isimli kişi İzmir'de Keten kurbunda Çeşme önünde mutasarrıf olduğu 7 adet dükkân ve malûmü'l hudûd mülk arsaya bir müdahale gerekmez iken kaza-i mezburda bulunan bazı kimseler birbirleriyle ağız birliği yaparak işret ile tacizde bulunması üzerine Yusuf bu kişilerin men edilmesi talebiyle şikâyetle bulunmuştur.³²¹ Aynı yıl içerisinde İzmir naibi ve İzmir hassı voyvodasına yazılan bir diğer şikâyet söz konusu değirmenlere yapılan müdahale ile ilgilidir. Mahmud, İsmail ve Yusuf isimli kişiler İzmir'de Yarık Dere mevkiinde malik oldukları iki adet değirmene

³¹⁹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 286, hk. 1220.

³²⁰ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 45, 192.

³²¹ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 203, hk. 852.

kaza-i mezburdaki bazı kişilerin gereksiz müdahalede bulunmaları sonucu bu kişilerin engellenmesi için şikâyetle bulunmuşlardır.³²²

3.6.3 Tımar gelirlerinin engellenmesi ile ilgili meseleler

Osmanlı toprak rejiminin temelini dirlik sistemi (tımar) oluşturmaktadır. Bu sistemi Osmanlı Devleti'nin kendisinin mi oluşturduğu yoksa başka devletlerden mi alıp uyarladığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Dirlik veya diğer adıyla tımar mîrî arazilerden devletin hazinesine akan gelirin tamamını ya da belirli bir bölümünün hizmet karşılığında kişilere tahsis edilmesine verilen isimdir. Şahsa tahsis edilen bu tımar kişinin mülkü değildir. Toprağı kendisi işleyemediği gibi kendi adına başkasına da işletmemektedir. Sadece devletin alacağı mahsulü ya da halktan alacağı vergiyi toplamakla yükümlüdür.³²³

Kayıtlarda görülen o ki kişilere tahsis edilen bu tımar topraklarının gelirlerine zorbalıkla el konulmaktadır. Sığla kalesi müstahfızlarından El-hac Feyzullah'ın şikâyetine göre Sığla sancağında İzmir nahiyesinde Boynuz Seki köyünde 1.500 akçe gedik tımarı ve kale-i Sığla müstahfızlığı H. 1150 yılında Recep isimli kişiye tevcih olmuştur. Yine aynı yıl Sığla kalesinde bulun Kadri(?) isimli kişi tımar gelirlerine müdahale etmiş ve zorla el koymuştur. El-hac Feyzullah el konulan mahsul ve rüsumun aliverilmesini talep etmiştir.³²⁴

Tımar gelirleriyle ilgili yaşanan diğer bir sorun evahir Rebiü'l-ahir H. 1156 / M. Mayıs-Haziran 1743 yılında kaydedilmiştir. El-hac İbrahim'in şikâyeti tasarrufunda bulunduğu tımarlarla ilgilidir. H.1146 senesi Zilkadesinin 4. Gününde / M. 8 Nisan 1734 de Aydın sancağı Sultanhisar nahiyesinde Hasırcılu isimli köyden başka 11.999 akçelik tımarın tasarrufu Ali isimli kişiden İbrahim'e geçmiş olmakla birlikte, Sultanhisar nahiyesi Çoruşlu köyünde bulunan 9.980 akçelik tımar da İbrahim'in tasarrufunda bulunan tımarlara dahil olmuştur. Toplam da 21.900 akçe tımarın mutasarrıfı olan İbrahim kaybettiği tımar topraklarını ve reâyâdan toplayamadığı vergileri talep etmek adına şikâyetle bulunmuştur. Kayda geçirilmiş hükme göre Hasırsulu köyünde 14.900 akçelik tımarın tasarruf sahibi ölmüş 14.900 'ün 5 bin akçesi tasarruf sahibinin oğluna, 9.000 akçesi Hüseyin adlı kişiye intikal etmiştir. Hüseyin sefere gitmediği için oğlunun da rağbet etmemesi dolayısıyla 9.000 akçelik tımar mezatla Süleyman veledi Abdullah'a verilmiştir. Kaydın devamında bu 3 parça tımarın İbrahim'e verildiği belirtilmiştir. İbrahim de seferde olmadığı için söz konusu

³²² BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 203, hk. 853.

³²³ Cin, A.g.e., s. 85-87.

³²⁴ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 131, hk. 546.

3 parça tımar, vezir Abdullah tarafından El-hac Mustafa'ya devredilmesi üzerine İbrahim Sarıbeyoğlu isyanı sırasında reâyâdan alması gereken vergileri alamadığını ve hastalandığından dolayı sefere gidemediğinin açıklamasını yapmış, kaybettiği tımarları geri talep etmiş, vergisini vermeyen reâyâdan da şikâyetçi olmuştur.³²⁵

Tımarla bir başka müdahale iltizama dönüştürülmesi konusundadır. Sancakburnu müstahfızlarından Yusuf Saruhan sancağında Manisa nahiyesinde Yıkıksini namı diğer Sofular ve bundan başka 900 akçe gedik tımarının mutasarrıfı iken, kale dizdarıyla anlaşamamış bunun üzerine yine kale dizdarının tımarı başkasına iltizama vermek istemesi üzerine Yusuf söz konusu tımarlara ait gelirlere kimsenin müdahalede bulunmaması adına emri şerif rica etmiştir.³²⁶

Tımarla ilgili bir diğer kayıt şikâyet değil önlem amaçlı bir talep kayıdır. Seferde olan Hüseyin adlı kişi seferde olduğu süre boyunca kendisine ait olan zeâmetlere subaşı tarafından göz kulak olunması talebi ile başvuruda bulunmuştur. Kayıtlara göre Seferli Hüseyin Aydın sancağı Tire nahiyesi Salariye isimli köyde ve gayriden 28.375 akçe zeâmetin mutasarrıfıdır. Ayrıca söz konusu zeâmetlerin sene-i mübarek Zilkadesinin 22. gününden beri Hüseyin'in tasarrufunda olduğu belirtilmekle birlikte kayıt kişinin seferde olması dolayısıyla adı geçen kariyelere zarar gelmemesi, ferdi müdahalelerin men edilmesi ve subaşının göz kulak olması talebiyle sonlandırılmıştır.³²⁷

Menteşe sancağında var olan tımarların sahibi İbrahim ve Mehmed'in şikâyeti ise tımarlarına yapılan haksız müdahale ile ilgilidir. Mentese sancağı Köyceğiz nahiyesinde Sürümce nam kariye de 15.00 akçe tımar yeri ve Tavas nahiyesinde Yaylaovacı köyünde 21 çiftlik yer İbrahim ve Mehmed'in mutasarrıf olduğu tımar yerleri olarak kaydedilmiş ve darı ekili olduğu belirtilmiştir. Adı geçen bu tımar yerlerine herhangi bir müdahaleye gerek yok iken bazı kişiler kayıtlı olan mevcut 21 çiftlikten 10 tanesine bizim yaylağımız diyerek müdahalede bulunmuşlardır. Mehmed ve İbrahim bu haksız müdahalenin engellemesi adına hümâyûn rica edip şikâyetinde bulunmuşlardır. Bu şikâyetin ardında merkezi yönetim defterhane-yi amire de var olan rużnamçe-i hümâyûn defterlerine müracaat etmiş kayıtlar da

³²⁵ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 46, hk. 201.

³²⁶ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 4, s. 285, hk. 1215.

³²⁷ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 362, hk. 1185.

adı geçen 21 çiftlik yerin İbrahim ve Mehmed'in tımar bakisinde kayıtlı olduğunu belirtmiştir.³²⁸

XVIII. yüzyıl itibariyle birçok devlet kurumunda gerçekleşen bozulma toprak sisteminde de görülmeye başlamıştır. Toplumcu bir yaklaşım özelliğine sahip olan Osmanlı toprak düzeni devlet ve insan ilişkilerine önem vermiş olup herkesin ihtiyacı olduğu miktar da toprak sahibi olmasına müsaade etmiştir. Böylelikle toprak feodalitesinin oluşumunu engellemiştir.

Osmanlı klasik dönemi sonrasında devletin taşra idaresi için ikame ettiği temel kurumlar, pek çok nedenden ötürü bir süre sonra bozulmaya başlamıştır. Başlangıçta bu bozulmanın önüne geçmek adına önlemler alınmaya çalışılmış ancak miras ve toprağın tasarruf hakları üzerine çıkarılan yeni kanunlar bu bozulmayı yavaşlatmaktan ziyade daha da hızlandırmıştır. Bu değişikliğin temel sebebi toprağın tasarruf hakkına sahip kişilerin devlete karşı üzerlerine düşen görevleri yerine getirmemeleri ile başlamış olup mîrî arazilerin zamanla mülk arazi dönüşmesine paralel olarak ilerlemiştir.³²⁹

³²⁸ BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 1, s. 195, hk. 839.

³²⁹ Cin, A.g.e, s. 544-545.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türklerin önemli kentlerinden biri olan Güzelhisar-ı Aydın'ın Osmanlı topraklarına katılışı 1426 yılında II. Murad döneminde gerçekleşmiş olup, Anadolu Eyaletine bağlı sancaklardan biri olarak idari sistemde yerini almıştır. Coğrafi olarak tarih boyunca önemli bir konumda olan Aydın sancağı, sahip olduğu Kuşadası ve İzmir limanlarıyla ticari anlamda batı ile bağlantı kurulan önemli bir nokta olarak görülmüş ve var olan ticari hacmin büyümesinde önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde de bir turizm kenti olarak önemini korumaya devam etmektedir.

1742 de mahalli sistemin getirilmesiyle birlikte her bölgede aynı amaca hizmet etmek adına oluşturulan ahkâm defterlerinin büyük çoğunluğu Anadolu Eyaletine aittir. Şikâyet defter sayısının artışından yola çıkarak bölgede var olan toplumsal sorunların fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bu sorunların çözülmesi adına incelediğimiz kayıtlarda da görülüyor ki kişilere adli mercilerin yolu açılmış olup hiçbir sorun çözümsüz bırakılmamaya çalışılmıştır.

Kayda geçirilen hükümler şekil itibariyle yazıldığı makamın belirtilmesiyle başlamaktadır. Devamında şikâyet de bulunan kişi belirtilmiş ve detaylı olarak şikâyetin ne olduğuna yer verilmiştir. Kaydın sonunda da şikâyet de bulunan kişinin talebi belirtilerek kayıt sonlandırılmıştır. Hükümlerin kaydedildiği bu defterlerde şikâyetlerin yanı sıra önlem almak adına tutulan kayıtlar olduğu gibi bildiri niteliğine sahip kayıtlarında olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca sorunların çözülmesi adına sık sık geriye dönük kayıtlara başvurulduğu da dikkat çeken bir diğer husustur.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde var olan yönetsel problemler toplum cephesinde asayiş sorununu ortaya çıkarmış, bu durum kayıtlara eşkiya problemleri, gasp olayları ve hırsızlık başlıkları şeklinde yansımıştır. Kazalarda var olduğu belirtilen eşkiya sayılarının çokluğu da dikkat çekicidir. Ayrıca bölgede var olan konargöçer aşiretlerin sayılarının çok olduğu, bunun yanında gerek birbirlerini gerek bölge reâyâsını eşkiyalık faaliyetleriyle mağdur ettikleri görülmektedir.

Dönemin yardım kuruluşlarından vakıfların karmaşık işleyişi de kayıtlara yansımıştır. Vakıfların sahip olduğu taşınmazların kimin tasarrufunda olacağı konusundaki şikâyetler bir hayli fazladır. Yine bu taşınmazların onarımı sırasında yapılan müdahalelerin sıklığı dikkat çekicidir. Tarafımızdan yapılan bir diğer tespit, vakıf görevlilerinin vakfın

nakit gelirlerini kendi menfaatleri için kullandıkları ve bu durumun çok yaygın olduğudur. Yapılan bu tespitler neticesinde vakıfların bu dönemde hedeflenen amaçlarından saptıkları ve sosyal görevlerini yerine getiremediklerini söylemek mümkündür. Kayıtlarda kadın profili de ön plandadır. Mağdur edilmeleri durumunda şikâyet talebinde bulunuyor olabilmeleri önemlidir. Çalışmamızın neredeyse tamamında görülen etkin kadın rolü vakıf yönetiminde de mevcut olup birden fazla kayıta kadın mütevellinin varlığı görülmektedir. Bu da kadınların sosyal hayatta görünür olduklarını kanıtlamaktadır. Ayrıca kadınların mülk edinebildikleri gibi şahıslara ait mülkleri gasp ettikleri ve hırsızlık olaylarında da yer aldıkları tarafımızdan yapılan bir diğer tespittir.

Sosyal açıdan bakıldığında hükümlerden yola çıkarak bölgenin demografik yapısı hakkında bazı tespitlerde bulunulabilir. Celâlî isyanlarının XVII. yüzyılda Anadolu kırsal alanında yaptığı tahribata rağmen halkın çoğunluğunu tarımla uğraşmaktadır. Sahip oldukları toprak miktarları ve gelirleri hakkında da detaylı bilgi mevcuttur. Ayrıca kayıtlardan yola çıkarak dönemin yöneticilerinin kim olduğu konusunda bilgi sahibi olmak mümkündür. Kayıtlarda görüldüğü üzere bölge için önemli tarım ürünleri incir ve zeytindir. Ayrıca tımar sahibi kişilerin gelirleri hakkında ki bilgilere hükümler üzerinden ulaşılabildiği gibi tımar kayıtlarının detaylı bir şekilde hükümlere kaydedilmiş olduğunu söylemek gerekir.

Sosyal tarih araştırmaları açısından büyük öneme sahip olan ahkâm defterleri insan ilişkilerinden başlayarak birçok açıdan bölgede yaşayan insan toplulukları için detaylı bilgiler edinilmesi açısından önemlidir. Bölgede var olan geçim kaynakları, kişilerin tasarrufunda olan tımarların gelir miktarları, bölgede yaşayan insanların kökenleri, bölgede bulunan cemaatler, devlet kurumlarında var olan yolsuzluklar, aile arasında yaşanan anlaşmazlıklar, kurum ve kuruluşlarda var olan dönemin yöneticilerinin kimler oldu gibi konular defterlerin incelenmesi sırasında karşımıza çıkan başlıca muhtevâlardandır.

Farklı muhtevâlara sahip bu kayıtlar adli işleyişte karar organı niteliğinde olmayan kâtipler tarafından kayda geçirilmektedir. Bu durumdan yola çıkarak belirtmek gerekir ki incelemeye tabii tuttuğumuz mevcut kayıtlardan yola çıkarak uygulanan yaptırımların ne olduğu konusunda net tespitlerde bulunmak mümkün değildir.

5. KAYNAKLAR

Arşiv Vesikaları

Osmanlı Arşiv Vesikaları

Bab-1 Asafl Anadolu Ahkâm Kataloğu No; 1, 4, 21,32

Kaynak ve Araştırma Eserler

- Akdağ, M. (1970), ‘Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839’, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakóltesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14-23, Cilt: 8-12.
- Akdağ, M. (1995), *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası Celâli İsyamları*, Cem Yayın Evi, İstanbul.
- Akgündüz, A. (1988), *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Albayrak S. (Nşr), (1973), *Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi*, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Aydın, M. A. (1999), ‘Borç’, *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: VI, İstanbul.
- Barkey, K. (Çev. Zeynep Altok), (1999), *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (2000), T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 42, İstanbul.
- Baykara T. (1965-1966), ‘XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti’, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- Bayrak, ř. (1998), ‘XVIII Yüzyılın İlk Yarisında Anadolu’da Eşkıyalık Faaliyetleri’, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Malatya.
- Cin, H. (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çataltepe, S. (1991), *İslam-Türk Medeniyetinde Vakıflar*, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları: III, İstanbul.
- Çeleğen, Ö. (2014), ‘Sosyal ve Ekonomik Bir Enstürman Olarak Osmanlı Devleti’nin Toprak Sistem’, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çelik, B.– Demir, T. (2012), ‘Aydınoğulları ve Osmanlı Klasik Dönemde Aydın’, *Tarihsel Süreçte Aydın*, Aydın Belediyesi Kültür Yayınları, Aydın.

- Çelik, B., Demir, T. (2012), 'Osmanlı Döneminde Aydın Güzelhisarı (15-18 Yüzyıllar)', Aydın İli Tarihi, Aydın Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Özyurt Matbaacılık, Ankara.
- Çelik, B., Demir, T. (2010), *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın.
- Çizakça, M. (2006), 'Osmanlı Devleti Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları', *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırmaları*, Tüsev Yayınları, İstanbul.
- Demirci, S., Arslan, H. (2012), 'Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları', *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı, 16.
- Döndüren, H. (1994), 'Müşareke', Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi, Cilt: VI, İstanbul.
- Emecen, F. (1991), 'Aydın', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, cilt: IV, İstanbul.
- Erdal, O. (2010), 'İstanbul Vakıflarının Yönetimi ve İşleyişi (XVIII. yy Ahkâm Defterlerine Göre)', İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Erman, N. (1992), '1971-93 Döneminde Anadolu Ahkâm Defterlerine Göre İzmir', Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Ertaş, M.Y. (2007), 'XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkiyası: Sarıbeyoğlu Mustafa', *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve kültür Sempozyumu Bildirileri Kitabı I*, Denizli.
- Ertem, A. (2011), 'Osmanlıdan Günümüze Vakıflar', *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 36, Aralık.
- Ertürk, V. (2012), ' XVI Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri (1553-1574)', *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı: 12.
- Genç, M. (2006), 'Mukataa', *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXI.
- Gökbel, A., Şölen, H. (1936), *Aydın İli Tarihi Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar*, Ahmed İhsan Basımevi, Aydın.
- Günay, H.M. (2012), 'Vakıf', *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXXXII.
- Günay, R. (2013), 'Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevâsı ve Önemi', *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17.

- Hobsbawm, E. J., (Çev. Osman Akınhay), (2011), *Eşkıyalar*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- İlgüler, M. (2011), ‘Kalenderoğlu Mehmed’ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXIV.
- İnalcık, H. (2016), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve sosyal Tarihi*, Cilt: I, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kaya, M. (2012), *Vilayet Hususi İdare Bütçeleri Aydın Vilayeti Örneği 1331 Mali Yılı(1915-16)*, Kömen Yayınları, Konya.
- Kısa L. (1960), *Aydın Tarihi*, Coşkun matbaası, Aydın.
- Köprülü, F. (1942), ‘Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü’, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2.
- Kurt, Yılmaz, (1999), ‘Osmanlı Toprak Yönetimi’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: III, Ankara.
- Küçükdağlıkan, Ö. (2017), ‘II. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1-212 Sayfalar arasında Bulunan ve Maraş’a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi 1765-1775’, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Kütükoğlu, M.S. (1998), *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul.
- Mete, Z. (2012), ‘Tire’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXXI.
- Nagata, Y. (1997), *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Naima, *Naima Tarihi*, Cilt: I, Fi-13 Ra-Sene 1281.
- Öz, M. (2007), ‘Osmanlılar’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: XXXIII, İstanbul.
- Özkaya, Y., Akyıldız, A. (2006), ‘Muhassıl’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XXXI.
- Özkaya, Y. (1994), *Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- Öztürk, N. (1983), *Mense’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Özveri, C. (2004), ‘1813-1834 Tarihlerini kapsayan IV Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Maraş Kadılığına Gönderilen Hükümler’, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

- Sahillioğlu, H. (1998), 'Ahkâm Defteri', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: I, İstanbul.
- Sarıbey A. (2006), 'XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aydın'da Yönetim', Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Sertoğlu, M. (1986), *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul.
- Şahin, C. (2012), 'Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel bir Değerlendirme', *International Journal of Social Science*, Vol. 5, Issue. 6.
- Şakiroğlu, M.H. (1993), 'Cezayir-i Bahr-i Sefid', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: VII.
- Şemsettin, S. (2007), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul.
- Şensoy, F. (2014), 'Mukataalarda Muhasebe Kayıtları ve XVII. Yüzyıl Başında Bursa Mukataası Örneği', *Muftav Dergisi*, Sayı: 7.
- Şimşir, N. (2003), 'Ahkâm Defterlerinin Tarihi Kıymeti ve 107 No'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir İle İlgili Hükümler', *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 2.
- Tabakoğlu, A. (2004), 'Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi', *Cumhuriyet'in 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Timur T. (1989), *Osmanlı Çalışmaları İkel Feodalizmden Yarı sömürge Ekonomisine*, V Yayınları, Ankara.
- Tozduman, A. (1992), 'Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844)', İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Uğur, A. (2003), 'Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri', *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı: 2.
- Uluçay, M. Ç. (1944), *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halk Evi Yayınları, İstanbul.
- Uzun, E. (2009), 'Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme', *Türklük Bilimi Araştırmaları-XXV*.
- Ülker, N. (1989), 'Sarıbeyoğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 1.
- Ünal, A. A. (2002), 'XVI ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid', *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12.

- Üzüm, İ. (1998), ‘Hüküm’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: XVIII, İstanbul.
- Varlık, M. Ç. (1991), ‘Anadolu Eyaleti’, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, Cilt: III.
- Yediyıldız, B. (2003), *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Yılmaz, G.(2009),‘*Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul’da Finansal Hayat*’, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi, (1982),Cilt: II, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.
- Yüksel, H. (1990), ‘*Osmanlı Sosyal Ekonomik Hayatında Vakıflar Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)*’, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

6. EKLER

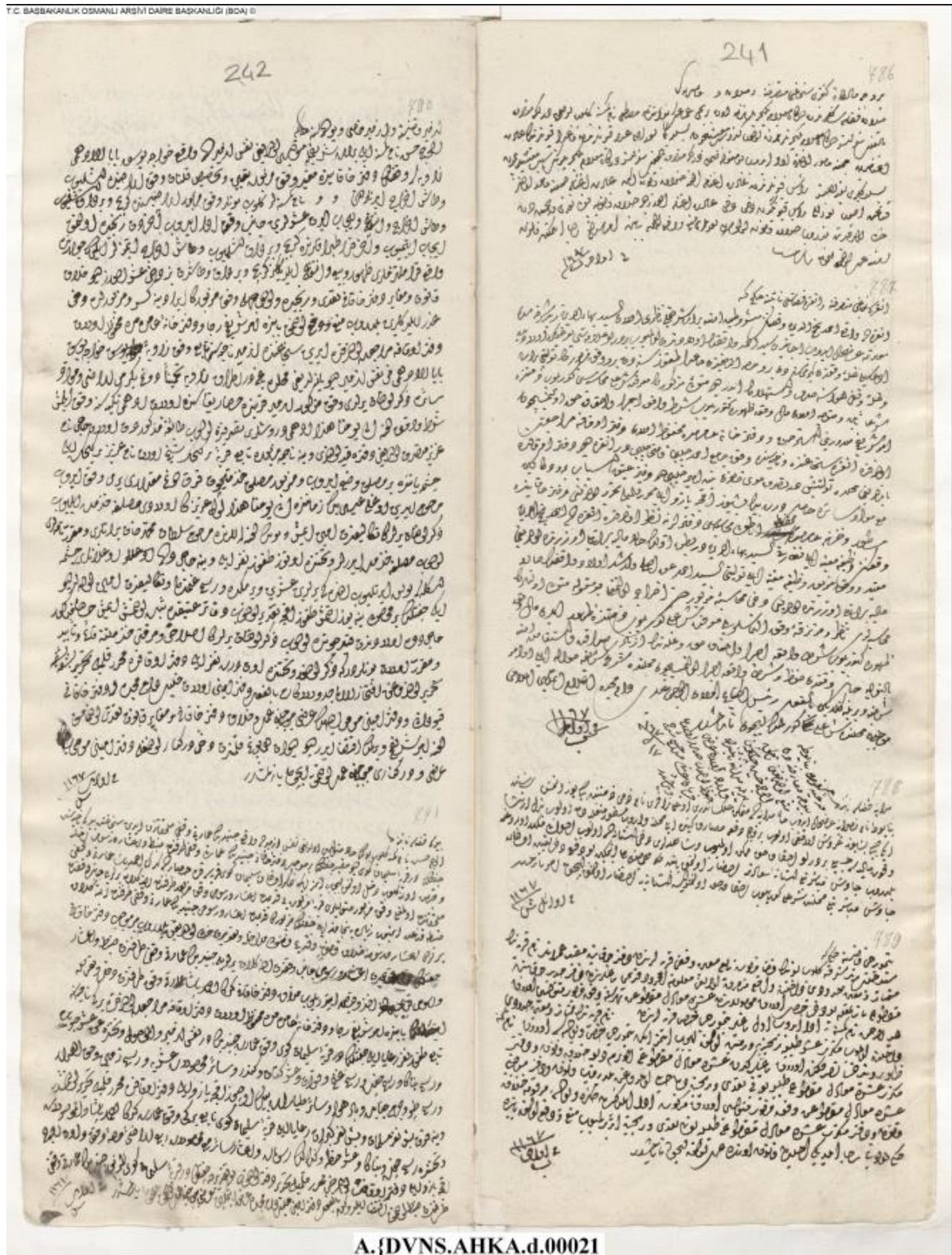
Ek 1. Toprağa devlet eliyle müdahale edildiğine dair evasıt Rebiü'l-ahir H. 1167 / M. Ocak-Şubat 1754 tarihli belge.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİV DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

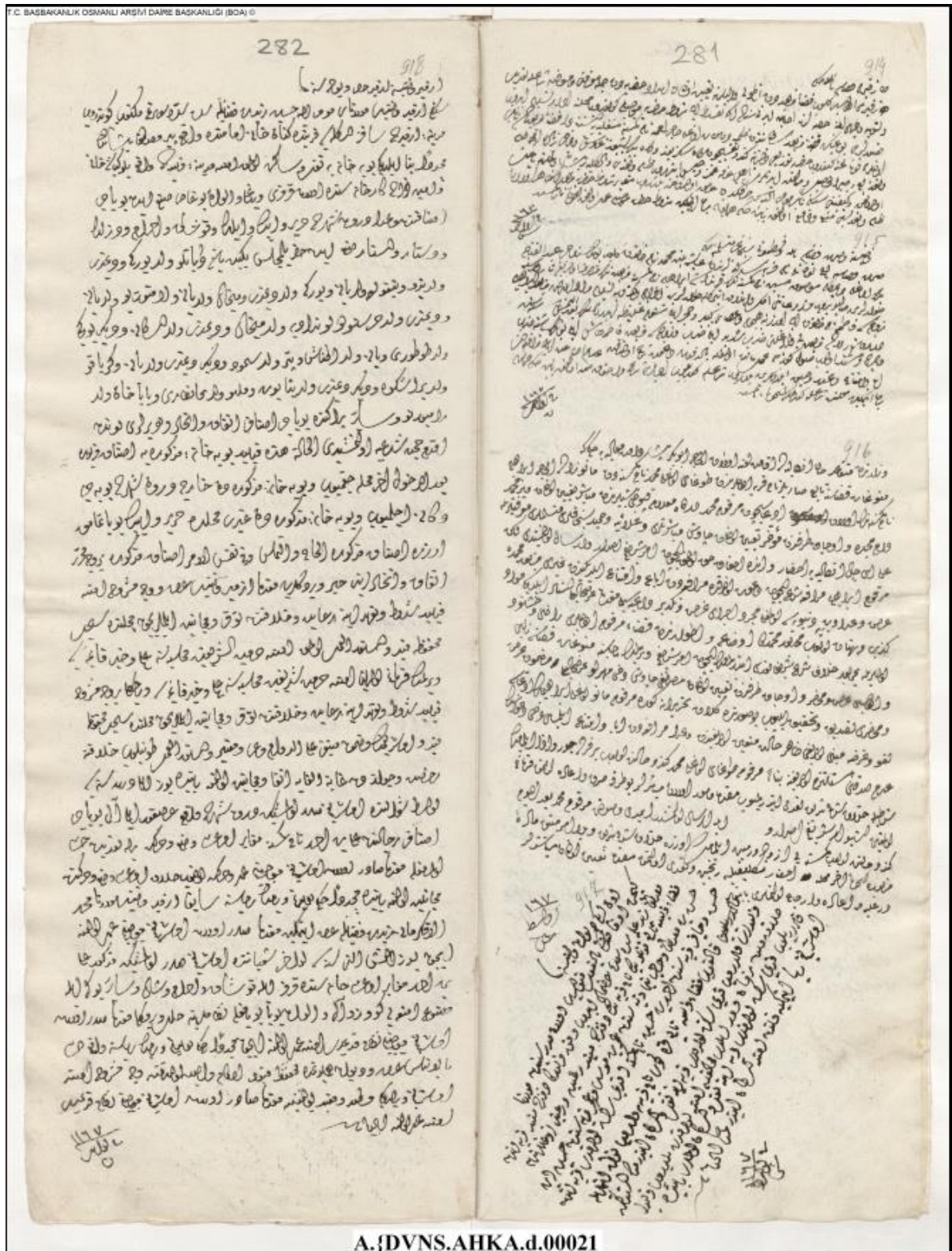
Kaynak: BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 21, s. 142, hk. 463.

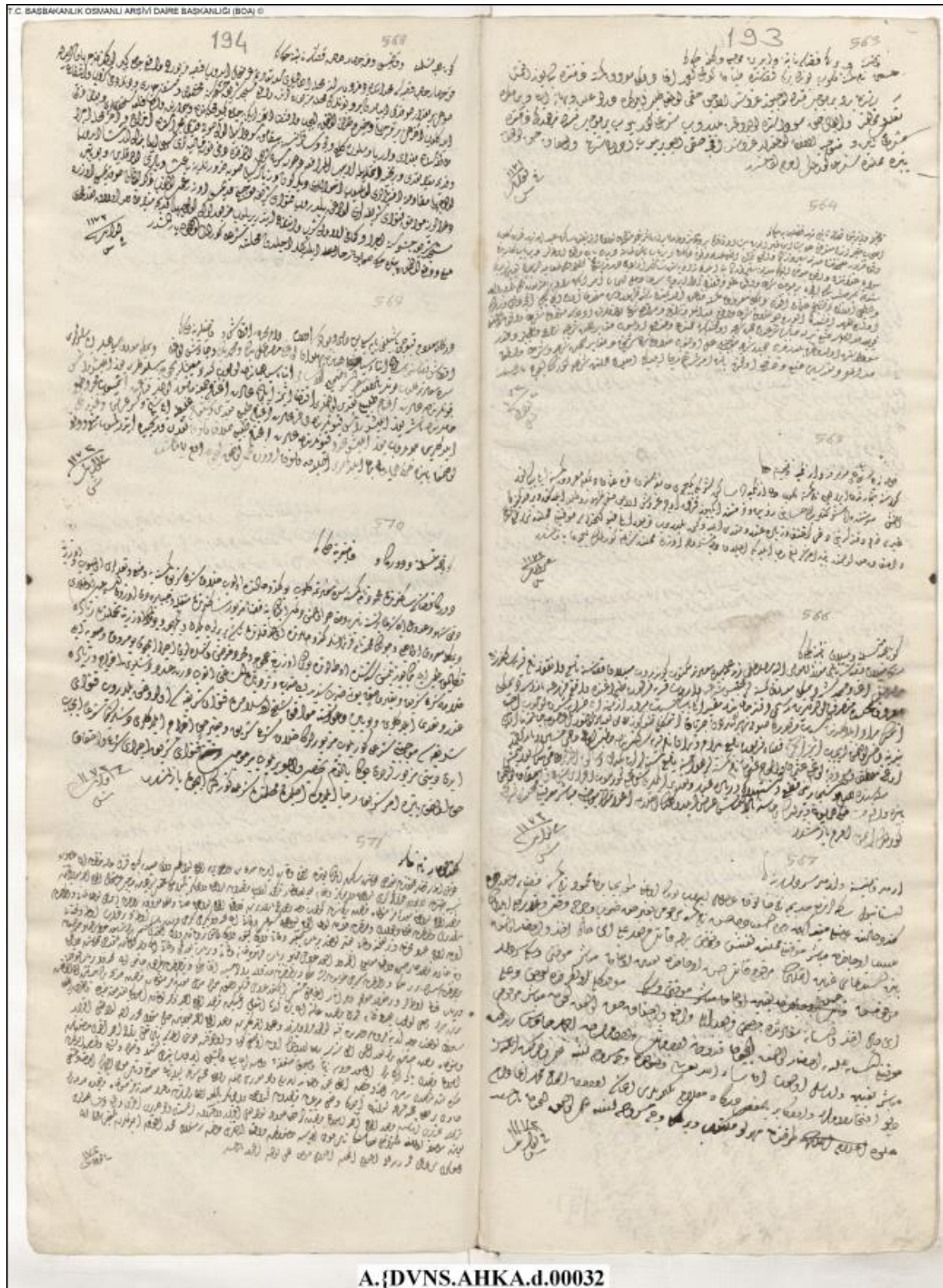
A. {DVNS.AHKA.d.00021

A.{DVNS.AHKA.d.00021

Ek 6. Kadınların var olan miras haklarının haksız tasarruf edildiğine dair evail Şaban H. 1172 / M. Mart-Nisan 1759 tarihli belge.

Kaynak: BOA, A.{DVNS.AHKA.d., 32, s. 194, hk. 571.

DİZİN

A

Abacızade vakfı, 56
Abdülaziz Efendi, 10
Afyon, 9
Ahkâm defteri, 12
Ahkâm-ı maliye, v, 16
Ahkâm-ı mühimme, v
Ahkâm-ı şikâyet, v
Akçaşehir, 6
Akhisar, 66, 110
Akseki, 78
Alanya, 9
Alaşehir, 5, 6, 52, 80, 91
Altıparmak vakfı, 60
Antalya, 27
Arazi kanunnamesi, 87
Arpaz, 5, 57, 97, 98
Aşiret, 78, 79, 80, 85
Avarız, 43, 69, 95
Âyanlık, 3, 82
Ayasuluğ, 5, 6, 42, 98
Ayasuret, 59
Aydın, i, v, vii, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 26, 28, 30, 33, 39,
40, 43, 44, 45, 46, 48, 56, 57, 63, 64, 66, 68, 72, 74,
75, 77, 80, 83, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 98, 100,
101, 103, 105, 106, 107, 108
Aydınlı Paşaoğlu Zor Mehmed, 6
Aydınoğlu İsa Bey, 68
Aydınoğulları, 4, 5, 9, 10, 105

B

Bayındır, 6, 91
Bayrambolu, 6
Birgi, 5, 6, 22, 29, 43, 56, 59, 60, 66, 90, 91, 94, 95
Birhanlar cemaati, 45
Birhanlu cemaati, 44
Borç, viii, 26, 105
Bozdoğan, 5, 6, 10, 45, 57, 75, 77, 97
Burunabad, 43

C

Cebelü, 87
Celâli isyanları, 6
Cihanzade Hüseyin Bey, 10
Cüneyt Bey vakfı, 57

Ç

Çeşme, 4, 5, 6, 93, 96, 99
Çiftlik, 25, 40, 56, 93, 101

D

Danişmentlü cemaati, 80
Dergâh-ı muallâ, 44, 79, 82

E

Ehl-i örf, 43, 44, 45, 64, 90
Esnaf, 5, 49, 50
Eşkîya, vii, 7, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81,
85, 103

F

Foça, 6, 53

G

Gasp, v, 24, 27, 48, 58, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 95, 103, 104
Gayrimüslim, 29, 35, 36, 37, 38, 50, 53, 72, 76, 84, 94
Gedik Ahmed Paşa vakfı, 57
Gökçedağ, 74
Gökyaka, 34
Gulâm, 31
Gülner, 44, 45, 79, 81
Güzelhisar, 4, 5, 6, 7, 19, 25, 27, 37, 40, 43, 44, 51, 57,
61, 66, 77, 78, 81, 82, 83, 103

H

Hafize Hatun vakfı, 57
Halit bin Cafer vakfı, 56
Harameyn-i şerifeyn, 28, 51, 91
Hardal cemaati, 78
Hassa silahşörü, 25, 79, 81
Hırsızlık, v, 70, 72, 83, 84, 103, 104

I

Isparta, 25, 81

i

İltizam, 40, 98
İmdat-ı hazeriye, 42
İstanbul, 1, 29, 30, 35, 36, 45, 48, 49, 62, 75, 76, 84, 95,
97
İzmir, 5, 6, 8, 9, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 74, 76, 77, 83, 84, 89, 92, 94, 99, 100,
103, 106, 108

K

Kadın, 49
Kalenderoğlu, 3, 7, 107
Kaptan Paşa eyaleti, 6
Kara Mustafa Paşa vakfı, 65
Karaburun, 6, 32, 98
Karaca Araplı cemaati, 79
Karacasu, 28, 42, 53, 98
Karatekeli Yörtüganı cemaati, 79
Karıncalı cemaati, 78
Kassam, 24, 26, 43
Kavaklıdere, 43
Keles, 6
Kepsut, 74
Kestel, 5, 6, 95
Kethüdâ, 7, 50, 75, 79, 83, 90
Kızılcaburun, 23
Kızılhisar, 6
Kilise, 47
Korsan, 76
Köle, 31, 52, 55, 84
Köşk, 6, 73
Kuşadası, 6, 8, 30, 32, 33, 68, 89, 103
Kuyucak, 23, 90, 97

M

Manisa, 52
Menemen, 89
Milas, 33, 75, 89
Miras, vii, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 32, 39, 43, 96, 102
Mudanya, 73
Muhassıl, 6, 7, 30, 39, 66, 75, 77, 83, 90, 91, 95, 98
Mukataa, 28
Mustafa Ağa, 10, 37, 72, 82
Mülk, 18, 19, 20, 21, 22, 30, 32, 60, 61, 65, 81, 86, 87, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 104
Mültezim, 69
Mütesellim, 74, 92
Müteveffâ, 35, 43, 44, 45, 58, 65, 66, 67, 91, 94
Mütevellî, 24, 30, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 74

N

Narlı, 6
Nazilli, 5, 34, 95
Neşfeli cemaati, 78
Nif, 6

O

Ortakçı, 23, 34, 80, 90, 97
Ortaklık, 38

Ö

Ödemiş, 22, 29

P

Peçin kazası, 33
Pınarbaşı, 43

R

Resm-i kısmet, 26, 43
Rüşvet, 28, 31, 46, 92

S

Sard, 5, 6, 44, 62
Saribeyoğlu, 3, 7, 8, 74, 82, 100, 106, 108
Saruhan, 6, 7, 9, 66, 82, 90, 100, 108
Seferihisar, 6, 73
Siruz cemaati, 57
Sultanhisar, 5, 6, 73, 95, 97, 100

T

Tarım, 41, 53, 104
Taşkesili, 27
Tekâlif-i şakka, 43, 44
Tereke, 26
Tımar, 5, 13, 40, 59, 61, 62, 88, 90, 92, 94, 97, 99, 100, 101, 104
Ticaret, 5, 8, 31, 53
Tire, 5, 6, 19, 20, 39, 40, 45, 46, 48, 49, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 68, 74, 83, 90, 94, 95, 96, 101, 107
Toplum, v, 17, 41, 42, 48, 53, 55, 103
Toprak, vii, 13, 15, 26, 41, 82, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 97, 98, 99, 101, 104
Türkmen, 10, 80

U

Ulemâ, 44, 45
Umurlu, 52, 93
Urla, 6, 63, 89, 96
Uşakpınarı, 62

V

Vakıf, viii, 31, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 72, 75, 88, 105, 106, 107, 108, 109
Varvil, 89
Vergi, 9, 13, 42, 43, 44, 45, 63, 91
Voyvoda, 32, 37, 47, 99

Y

Yahşi Bey vakfı, 62
Yangın, 46, 47, 63, 94
Yeniçeri, 48, 82, 98

Yenişehir, 5, 6, 28, 57, 64, 91, 96
Yörüğan, 79
Yörük, 30, 37, 78
Yörük ağası, 30
Yusuf Paşa, 6, 7

Z

Zeâmet, 87, 91
Zeytin, 21, 22, 34, 64, 91, 94, 95

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Merve DERYA
Doğum Yeri ve Tarihi : Manisa / Akhisar 03.04.1990

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Çankırı Karatekin Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi
/Tarih
Lisansüstü Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi /
Tarih / Yüksek Lisans
Bildiği Yabancı Diller : -

İş Deneyimi: -

İletişim

e-posta Adresi: drymerve@gmail.com

Tarih : 28.05.2019